

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет
внутрішніх справ

Навчально-науковий інститут підготовки фахівців
кримінальної міліції

**ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Матеріали науково-практичної конференції
на базі Харківського національного
університету внутрішніх справ

(28 листопада 2009 року)

Харків 2009

Організаційний комітет:

голова – нач. навч.-наук. ін-ту підготовки фахівців кримінальної міліції полковник міліції **Ключко А. М.;**

заступник голови – нач. каф. оперативно-розшукової діяльності навч.-наук. ін-ту підготовки фахівців кримінальної міліції підполковник міліції **Шендрик В. В.;**

секретар – доц. каф. оперативно-розшукової діяльності навч.-наук. ін-ту підготовки фахівців кримінальної міліції підполковник міліції **Шинкаренко І. І.**

Члени організаційного комітету:

Копаниця О. В. – нач. відділу ресурсного забезпечення;

Потопальський В. С. – нач. відділу фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку;

Білоус П. О. – нач. редакційно-видавничого відділу;

Шут Л. В. – наук. співробітник відділу організації наукової роботи

*Друкується відповідно до розпорядження ректора
Харківського національного університету внутрішніх справ
№ 106 від 22.07.2009*

Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності
Ш 70 в сучасних умовах : матеріали наук.-практ. конф. на базі
Харк. нац. ун-ту внутр. справ (28 листоп. 2009 р.) / МВС
України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Навч.-наук. ін-т
підготовки фахівців кримінальної міліції. – Х. : ХНУВС,
2009 – 272 с.

УДК 343.102(477)
ББК 67.9(4УКР)311

*Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність
за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.*

Пономаренко Г. О.

д-р юрид. наук, доцент,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТОСОВНО ОСІБ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ

Відповідно до п'ятого абзацу першого пункту ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність інформації, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, зокрема про осіб безвісно відсутніх. Наявність такої підстави визначає необхідність заведення оперативно-розшукової справи відповідної категорії. Це є вимогою закону, оскільки у ч. 1 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що «у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа». Заведення оперативно-розшукової справи має певне юридичне значення, це є юридичним фактом, наслідком якого є породження права на проведення оперативно-розшукових заходів. За логікою, якщо заведена оперативно-розшукова справа, підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, надається право на проведення гласних і негласних пошукових і розвідувальних заходів із застосуванням оперативно-технічних засобів і, з можливістю використання прав, передбачених ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

На практиці, у ситуації стосовно розшуку безвісті відсутньої особи, виникають деякі проблеми, які пов'язані з неоднозначним тлумаченням певних норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з боку контролюючих та наглядаючих органів. Оперативні підрозділи обмежуються у можливості скористатися такими заходами як зняття інформації з каналів зв'язку, встановлення контролю за листуванням та телефонними розмовами, позбавляються права застосовувати інші технічні засоби отримання інформації. Хоча, застосування саме цих заходів у певних оперативних ситуаціях та обставинах є вкрай корисними та ефективними. Безумовно, що це несе негативні наслідки як суб'єктивного так і об'єктивного характеру.

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» певні заходи можуть застосовуватися **виключно з метою: 1) запобігти злочинів; 2) з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи** – за умовою, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. До таких заходів віднесено:

- негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи;
- зняття інформації з каналів зв'язку;
- контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією;
- застосування інших технічних засобів одержання інформації.

Виходячи з цього положення Закону оперативні підрозділи не можуть застосовувати зазначені вище заходи, якщо вони не направлені на запобігання злочину або на з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи. Саме з цієї позиції виходять деякі контролюючі «опоненти» з вищої ланки у системі ОВС України та прокурори, які здійснюють нагляд за дотриманням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності. Свої доводи вони додатково підкріплюють тим, що Закон вимагає складати протокол за результатами здійснення зазначених вище заходів, а ось сам протокол підлягає використанню як джерело доказів лише у кримінальному судочинстві, що зазначено у ч. 2 ст. 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність». Виходячи з цього, слід заздалегідь презумувати провадження тільки кримінального судочинства і, виходить, що оперативно-розшукові заходи, які обмежують права людини, повинні здійснюватися лише на перспективу кримінальної справи. Відповідно, при здійсненні розшуку безвісно зниклої людини буде неприпустимим проведення вказаних вище заходів у разі, якщо зникнення особи не пов'язується зі злочином.

Одночасно у ч. 14 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою розшуку осіб, які безвісті зникли. Перелік заходів, які тимчасово обмежують права людини визначені у пункті першому Постанови Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення захо-

дів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації», зокрема це: 1) негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; 2) застосування технічних засобів добування інформації; 3) зняття інформації з каналів зв'язку; 4) установлення контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією особи. Відповідно, усі зазначені вище заходи можуть використовуватися для розшуку осіб, які безвісті зникли, оскільки це зазначено у вище згаданій правовій нормі Закону «Про оперативно-розшукову діяльність».

Таким чином, на практиці виникає ситуація при якій має місце конкуренція правових норм, а саме ч. 2 ст. 8 та ч. 14 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність». Для розв'язання цієї ситуації слід керуватися теоретичними основами права – застосовувати спеціальну норму, тобто більш ближчу до правових відносин (життєвих ситуацій). Оскільки у ч. 14 ст. 9 визначено, що «оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою ... розшуку осіб, які безвісти зникли ...», то слід керуватися саме ч. 14 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», оскільки вона є найближчою до життєвої ситуації яка склалася – розшук особи, яка безвісти зникла і, яка все ж таки урегульована правовою нормою.

Більш того, правовою основою оперативно-розшукової діяльності є Конституція України, про що зазначено у ст. 3 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність». У ст. 3 Конституції зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Невже ж ця конституційна норма не є правовим постулатом для будь якого правоохоронного органу. Сам факт безвісного зникнення людини породжує, змінює, а у деяких випадках і припиняє права інших осіб, зокрема родичів, членів сім'ї. Їхні права також є предметом захисту. Правову основу оперативно-розшукової діяльності становить і Закон України «Про міліцію», у якому визначено, що завданням міліції є захист прав та законних інтересів громадян – ст. 2. Закону «Про міліцію».

Друга проблема, яка виникає на практиці під час розшуку безвісті зниклої людини пов'язана з міркуваннями прокурорів

відносно об'єктів щодо яких можуть проводитися оперативно-розшукові заходи, зокрема і ті, що обмежують права людини.

Питання, щодо можливості проведення оперативно-розшукових заходів у межах реалізації заведеної оперативно-розшукової справи категорії щодо безвісті відсутньої особи, у яких об'єктами цих оперативних заходів будуть особи, на яких безпосередньо оперативно-розшукова справа не заводилася (опосередковані об'єкти, наприклад адресати або абоненти яким особа, яка знаходиться у розшуку може надіслати листа або зателефонувати) Законом «Про оперативно-розшукову діяльність» не врегульовано, що є прогалиною права. За теорією права у такому випадку слід застосовувати аналогію закону, або аналогію права.

Оскільки дозвіл на проведення:

- 1) негласного проникнення до житла чи до іншого володіння особи;
- 2) застосування технічних засобів добування інформації;
- 3) зняття інформації з каналів зв'язку;
- 4) установлення контролю за листуванням, телефонними розмовами, та іншою кореспонденцією, - надається судом, то питання щодо застосування правил аналогії закону або аналогії права повинен бути вирішений саме судом.

Подання, яке подає до суду керівник оперативного підрозділу для отримання дозволу, повинно бути погоджено з прокурором лише у визначених законом випадках, про що зазначено у п. 3 Порядку...¹. У Законі «Про оперативно-розшукову діяльність» такі випадки не зазначаються. Вони містяться у КПК України. Наприклад у ч. 5 ст. 97 КПК України, або у ч. 4 ст. 187 КПК України. Але КПК України визначає порядок провадження у кримінальних справах, а не порядок розшуку безвісті зниклих осіб. Якщо особа зникла без ознак злочину неможливо застосовувати КПК України як регулятор суспільних відносин, відповідно ніяких погоджень з прокурором здійснювати непотрібно. У цьому випадку суд повинен вирішувати питання, які порушені у поданні без думки прокурора. Зокрема про це вказується і у п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 р. № 2.

Слід зазначити, що особа, яка готує подання має враховувати:

- 1) положення ч. 5 ст. 9 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» у якій зазначено, що окремі обмеження прав і свобод людини можуть застосовуватися лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочи-

ну, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб;

2) положення п. 4 ч. 2 ст. 14 Закону «Про ОРД» у якому зазначено, що прокурор дає письмові вказівки про проведення ОРЗ про розшук осіб, які безвісно відсутні.

З урахуванням цього, можливо порадити працівникам оперативних підрозділів, які здійснюють розшук безвісті зниклих осіб у поданнях про проведення відповідних оперативно-розшукових заходів вказувати, що цей захід буде проводитися з метою захисту прав і свобод інших осіб, зокрема прав осіб, які подавали заяви та клопотання про розшук (подружжя, діти, батьки, співвласники майна, кредитори тощо). Відповідно, якщо виконання письмової вказівки прокурора буде пов'язано з проведенням заходів, які тимчасово обмежують права людини, про це також слід вказувати у поданнях до суду, посилаючись на таку вказівку.

Наприкінці буде доцільним нагадати, що на всі правовідносини, які виникають у державі поширюється юрисдикція судів (ст. 124 Конституції України). Відповідно усі правові непорозуміння, пов'язані з випадками конкуренції правових норм або при наявності прогалин права можуть бути вирішені у судовому порядку.

Погорецький М. А.

д-р юрид. наук, професор
заступник начальника Управління СБУ

ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Проблема оперативного пошуку в оперативно-розшуковій діяльності (далі – ОРД) є однією з дискусійних у теорії ОРД впродовж багатьох десятиліть. Особливо ця проблема актуалізується у зв'язку з розробкою нового Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон про ОРД) та нового проекту Кримінально-процесуального кодексу України, розробленого згідно з Концепцією реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України від 9 квітня 2008 р. № 311/2008, Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права.

Її актуалізація обумовлена тим, що у проектах нового законодавства суттєво змінюється сутність ОРД та досудового прова-

дження, а також взаємозв'язок органів досудового провадження та органів, що здійснюють ОРД. Проте на сьогодні як у чинному законодавстві, так і в проектах нового законодавства оперативний пошук, який є невід'ємною складовою ОРД, не знайшов свого належного правового врегулювання. Неналежне його правове врегулювання за чинним законодавством негативно відбивається на практиці. Прийняття нового законодавства у запропонованій редакції, де оперативний пошук також недостатньо врегульований, навряд чи покращить правозастосовну практику. А тому розробка теоретичних засад та правове врегулювання оперативного пошуку є нагальною проблемою сьогодення.

Системний аналіз норм чинного Закону про ОРД свідчить про те, що поняття оперативного пошуку в ньому не дається. Разом з тим у ст. 1 цього Закону серед завдань ОРД вказується *пошук* (виділено М.П.) фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства та держави.

Однак у жодній правовій нормі цього Закону, незважаючи на те, що оперативний пошук використовується всіма оперативними підрозділами різних відомств, він не знайшов своєї регламентації. Лише у ст. 2 Закону про ОРД згадуються пошукові заходи при визначення поняття оперативно-розшукової діяльності як системи «гласних і негласних *пошукових* (виділено М.П.), розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів».

При цьому слід звернути увагу на те, що у наведеній дефініції немає й згадки про розшукові заходи. Окрім того, у чинному Законі про ОРД ані поняття та система розвідувальних та контррозвідувальних заходів, ані поняття та система пошукових заходів не визначені. Не визначена система пошукових заходів і у відомчих нормативно-правових актах ОВС. У зв'язку з цим постає питання про співвідношення пошукових та розшукових, розвідувальних й контррозвідувальних заходів, що є предметом окремого дослідження.

Таким чином, виходячи із порівняльного аналізу вище наведених норм, можна зробити однозначні висновки, що пошук є

складовою ОРД і що він здійснюється лише в межах ОРД.

На користь такого висновку вказують й інші норми чинного Закону про ОРД. Так, у ч. 1 ст. 9 Закону про ОРД зазначається, що у кожному випадку наявності підстав для проведення ОРД заводиться оперативно-розшукова справа. Отже, виходячи з цього законодавчого припису можна зробити також однозначний висновок, що без заведення оперативно-розшукової справи ОРД, у тому числі й пошук як її складова, не може здійснюватися.

Слід звернути увагу на те, що у ч. 1 ст. 6 Закону про ОРД серед підстав для проведення ОРД вказується наявність достатньої інформації, одержаної *у встановленому порядку* (виділено М.П.), що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів про: злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочин та ін. (п. 1).

У ч. 2 цієї статті зазначені джерела, у яких можуть міститися такі підстави. Аналіз таких джерел свідчить про те, що окремі з таких підстав є самостійним спонукальним приводом до ОРД, наприклад, заява та повідомлення громадян, посадових осіб про злочин, письмове доручення чи постанова слідчого, вказівка прокурора тощо.

Водночас, як свідчить аналіз практики, у більшості випадків підстави для заведення оперативно-розшукової справи є результатом системної цілеспрямованої роботи оперативних працівників, яка здійснюється ними в ході оперативного обслуговування відповідних об'єктів, ліній роботи та територій тощо.

Ця робота передувє заведенню відповідної оперативно-розшукової справи, визначеної відомчими нормативно-правовими актами. Вона спрямована на пошук достатньої інформації, яка формує підстави для заведення такої справи. В ході цієї роботи проводиться низка пошукових заходів, які здійснюються як безпосередньо оперативним працівником (особистий оперативний пошук), так і через осіб, які співробітничать з оперативним підрозділом на негласній конфіденційній основі та ін.

Враховуючи те, що у чинному Законі про ОРД не визначені категорії оперативно-розшукових справ, а у відомствах, уповноважених на здійснення ОРД такі категорії оперативно-розшукових справ не лише за назвою, а й підставами їх заведення, закриття та завданнями ведення сформульовані по різному, чинний Закон про ОРД не містить вичерпного переліку оперативно-

розшукових, пошукових, контррозвідувальних та розвідувальних заходів, а також те, що оперативний пошук є складовою ОДР, доцільно у відомчих нормативно-правових актах передбачити наряду з існуючими категоріями оперативно-розшукових справ й справу оперативного пошуку.

Для розробки засад правового врегулювання оперативного пошуку (підстав для заведення, закриття справи оперативного пошуку, завдання тощо) доцільно скористатися вітчизняним досвідом правового врегулювання контррозвідувального пошуку в Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» та у відповідних відомчих нормативно-правових актах. При цьому слід виходити з Концепції «Контролю над злочинністю», яка все більше в останні роки впроваджується в країнах ЄС та США.

Ярмиш О. Н.

д-р юрид. наук, професор,
член-кореспондент АПН України,
керівник департаменту з питань діяльності
правоохоронних органів
Апарату Ради національної безпеки і оборони України

Чисніков В. М.

канд. юрид. наук, доцент,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України

ПИТАННЯ РОБОТИ З АГЕНТУРОЮ НА ПЕРШІЙ НАРАДІ (З'ЇЗДІ) НАЧАЛЬНИКІВ РАЙОННИХ ОХОРОННИХ ВІДДІЛЕНЬ (1908 р.)

*«Єдиним цілком надійним засобом,
що забезпечує інформованість
розшукового органу,
є внутрішня агентура»*

З Інструкції щодо організації і ведення
внутрішньої агентури (1911 р.)

Велику роль у вдосконаленні оперативного мистецтва відіграють форуми професіоналів, де обговорюються питання застосування тих чи інших форм та методів розшукової діяльності, здійснюється обмін досвідом.

Серед заходів, які сприяли на початку ХХ ст. розробці нових форм і методів роботи з таємною агентурою, підвищенню ефективності їхньої діяльності в боротьбі з революційним рухом в Російській імперії, було проведення першої наради (з'їзду) начальників районних охоронних відділень. В науковій літературі робота цього форуму не аналізувалася, хоча звіт з матеріалами з'їзду був опублікований. Тому автори ставлять за мету висвітлити основні питання, які розглядалися на даній нараді, звертаючи головну увагу на агентурно-оперативний аспект.

Зазначимо, що районні охоронні відділення були створені у лютому 1907 року з метою об'єднання діяльності усіх функціонуючих в межах визначеного району, який охоплював декілька губерній, органів політичного розшуку. Підставою для цієї реорганізації стала доповідна записка директора Департаменту поліції М. І. Трусевича від 14 грудня 1906 р. Спочатку було створено 8 районних охоронних відділень, але невдовзі їх кількість зросла до 14 і продовжувала розширятися). На українських землях, які входили до складу Російської імперії, було організовано три районних охоронних відділення: Південно-Західне – у Києві (Київська, Чернігівська, Полтавська, Подільська, Волинська губернії), Південне – в Одесі (Херсонська з м. Одесою, Таврійська, Бессарабська губернії та все узбережжя Чорного моря), Південно-Східне – у Харкові (Харківська, Катеринославська, а також Курська й Воронезька, Чорноморська губернії та Область Війська Донського).

2–4 квітня 1908 року у Петербурзі під головуванням директора Департаменту поліції дійсного статського радника М. І. Трусевича у режимі суворої таємності була проведена перша нарада (з'їзд) начальників районних охоронних відділень. Головна мета з'їзду – обмін думками щодо річного досвіду застосування Положення про районні охоронні відділення (1907 р.) та обговорення принципових питань, породжених практикою цих нових установ і розвиваючою справою політичного розшуку.

Особовий склад з'їзду, на відміну від з'їзду начальників сискиних відділень, був суворо обмежений. На нього були запрошені тільки керівники охоронних відділень, ніхто з представників цивільних управлінь допущений не був. У нараді приймали участь: в. о. віце-директора Департаменту поліції колезький радник С. Є. Вісаріонов, завідуючий Особливим відділом надворний рад-

ник О. Т. Васильєв, перебуваючий при Департаменті поліції підполковник В. О. Беклемишев, помічник московського градоначальника полковник Є. К. Климович, начальники районних охоронних відділень: Північного – генерал-майор О. В. Герасимов, його помічники підполковник М. С. Комісаров і ротмістр Гаврилов; Кавказького – полковник О. М. Єрьомін, Поволзького – полковник О. П. Критський, його помічник підполковник І. Й. Пастрюлін; Сибірського – полковник Л. М. Кременецький, Центрального – підполковник М. Ф. фон-Коттен; Південно-Західного – колезький асесор М. М. Кулябко; Південно-Східного – підполковник П. К. Попов; Південного – підполковник Левдиків; Прибалтійського – підполковник М. І. Балабін; Уральського – підполковник Бабчинський; Привіслинського – підполковник П. П. Заварзін; Північно-Західного – підполковник В. М. Шебеко; Ташкентського – надворний радник Л. А. Квицинський і його помічник надворний радник Огієвич; начальник Донського охоронного відділення підполковник С. Г. Карпов і завідувач Закордонною агентурою статський радник А. М. Гартинг.

В перший день роботи наради з короткими доповідями про положення революційних організацій у ввірених їм районах виступили начальник Донського охоронного відділення Карпов і завідувач Закордонною агентурою Гартинг. Після цього учасникам наради було запропоновано обмінятися думками щодо роботи внутрішньої агентури в обласних центрах і центральних комітетах революційних партій. Обговорювалися наступні питання: 1) *Чи дає внутрішня агентура в місцевих революційних групах висвітлення виключно цих груп і чи надає можливість виходити на керівників організацій?* 2) *Чи дає агентура, що стоїть в центральних комітетах, вказівки, які б були корисними для розшуку на місцях?*

Після всебічного обговорення цих питань нарада дійшла висновку, що внутрішня агентура в провінційних охоронних відділеннях інформує лише про свої місцеві революційні сили і тільки інколи про склад і діяльність обласних партійних комітетів. Дати інформацію про верхи партії місцева агентура не в змозі; так само як агентура центральних комітетів не має можливості давати інформацію розшукового характеру для провінції. Останнє обумовлюється тим, що революційні центри не мають даних про особовий склад тієї чи іншої групи і дають периферіям лише загальні

циркулярні директиви. За відгуками начальників охоронних відділень, інформацію про зв'язки місцевих революційних організацій з центральними комітетами вони, як правило, одержують від Департаменту поліції, і майже всі питання вирішуються виключно таким шляхом.

Підводячи підсумки по даному питанню, директор Департаменту поліції Трусевич звернув увагу членів наради на те, що начальникам охоронних відділень, при отриманні інформації про появлення в області члена або агента центрального комітету однієї з революційних партій, необхідно терміново запрошувати Департамент поліції або С.-Петербурзьке охоронне відділення про таку особу і мати постійне спостереження за нею. Саме таким чином, на думку керівника Департаменту, можна успішно «розробляти» місцеві групи революціонерів.

Далі Трусевич у розвиток обговорюваної теми запропонував розглянути питання: *чи приймають чини охоронних відділень заходи щодо упродовження своїх таємних співробітників, які знаходяться у губернських або міських комітетах, в обласні?*

Під час дискусії з цього питання більшість виступаючих членів наради заявили, що подібний прийом охоронними відділеннями не практикується, бо проведення районного таємного співробітника в обласний комітет пов'язано з багатьма труднощами. Не говорячи про те, що кожний офіцер, відаючи розшуком, намагається зберегти таємного співробітника у своєму розпорядженні, «підвищення» агента до обласного масштабу, по-перше, тягне за собою його переїзд до іншого міста, тоді як він пов'язаний з постійним місцем свого проживання можливістю заробітка, особистими зв'язками тощо. По-друге, необхідно точно знати момент, коли таємного співробітника вигідно «підставити» в комітет, а це, при умові, що керуючий агентом жандармський офіцер проживає поза місцем знаходження комітету, дуже проблематично. І нарешті, загальний висновок цієї групи учасників наради зводився до того, що хороший агент завжди знає особовий склад обласного комітету і в змозі надати інформацію про це району і не входячи в обласний комітет.

На відміну від такої точки зору, деякі начальники охоронних відділень у своїх виступах стверджували, що члени обласних революційних комітетів у більшості випадків не перебувають

постійно усі разом в одному визначеному пункті, а, проживаючи у різних містах, тільки періодично збираються для обговорення комітетських справ. У місті ж, де функціонує комітет, постійним розпорядчим органом, його штабом є «обласне бюро». Тому, якщо придбати агентуру у цій установі, що відає фактично усіма революційними справами області, діяльність комітету буде висвітлюватися повністю.

На підставі викладених думок нарада прийняла наступне рішення: таємних співробітників, що висвітлюють діяльність місцевих революційних груп, жандармські офіцери, у яких вони стоять на оперативному зв'язку, повинні по можливості «проводити» до обласних бюро і ні в якому разі не заважати таким прагненням самого агента або районних розшукових органів. При цьому офіцерам рекомендувалося у цих випадках не форсувати події, за виключенням агентури в бойових групах. Ця категорія таємних співробітників повинна була «проштовхуватися» наверх особливо наполегливо з метою «найбільш повного висвітлення діяльності бойових груп і отримання по можливості швидких ліквідацій найбільш широкого кола належних до бойових міроприємств осіб».

Стосовно бойових дружин революціонерів нарада з'ясувала, що вони за звичаєм знаходяться при обласних комітетах, а тому придбання агентури в останніх дає можливість висвітлювати і їх бойову діяльність. У випадках, коли бойова група існує самостійно, вона все рівно підтримує зв'язки з комітетом, пов'язані з питаннями «господарського» характеру: придбанням паспортів, грошей, конспіративних квартир тощо.

Далі членам наради було поставлено таке запитання: *Що є більш доцільним при ліквідації обласних комітетів, члени яких проживають у різних містах: арешт комітета у повному складі під час одного з періодичних його засідань чи затримання окремих членів у місцях їх постійного проживання у різний час?*

Беручи до уваги практику більшості охоронних відділень, що ліквідація усього комітету може призвести до провалу агентури району, нарада дійшла такого висновку: якщо районне охоронне відділення має таємних співробітників в обласному комітеті або бюро і вони можуть бути викриті в результаті ліквідації членів комітету, які з'їхалися на засідання, то в цьому випадку краще проводити

арешти поза межами обласного міста. При відсутності провалу агентури бажано ліквідовувати засідання у цілому складі. Подібні ліквідації, зазначалося в рішенні, можуть давати серйозні матеріали для порушення формальних дізнань і попередніх слідств, оскільки представники революційних партій для закріплення своєї розпорядчої і дорадчої діяльності, як правило, складають у таких випадках різні звіти, протоколи, звернення тощо.

Жваву дискусію серед учасників наради викликало обговорення питання щодо придбання агентури в експропріаторських гуртках і керівництва нею з боку розшукових органів. Після обміну думками було констатовано, що ці гуртки є частково революційними, а частково - бандитськими угрупованнями. Директор департаменту поліції Трусевич звернув увагу присутніх на особливу складність керувати діяльністю подібної агентури таким чином, щоб не допустити її до скоєння окремих злочинів загальнокримінального характеру. Він також вказав на значну різницю між агентурою чисто партійного типу і агентурою в експропріаційних гуртках. Ця різниця полягала в тому, що співробітник чисто революційного типу може обмежувати свою партійну діяльність виключно перебуванням в лавах партії і лише інколи брати на себе виконання дрібних партійних доручень, ухиляючись в той же час від активних дій. Агент, який знаходиться в експропріаторському гуртку, неодмінно повинен був виконувати роль якщо не виконавця злочину, то у всякому разі посібника або недоносія. При цьому проти нього є завжди значна кількість доказів і у разі порушення кримінальної справи судова влада неминуче притягне його як обвинуваченого.

В останньому випадку, за словами Трусевича, положення цих двох категорій агентів теж складається різне. Стосовно першого у більшості випадків (особливо після «умілої з ним бесіди») можна бути впевненим, що він на суді про свою причетність до агентури буде мовчати, добре розуміючи всю не вигідність для себе розкривати зв'язок з розшуковими органами. Між тим співробітник з експропріаційного гуртка не примине, при неуспішності виправдатися іншим шляхом, об'явити суду про свою причетність до охоронного відділення, намагаючись таким чином завоювати поблагливість членів суду. Тому офіцерам охоронних відділень пропонувалося брати до уваги ту обставину, що у агентів цієї категорії, посажених на лавку підсудних, є ще один стимул, крім

внутрішніх їхніх якостей, ризикувати усіма засобами для свого спасіння від обвинувального вироку. Слід було також враховувати, що експроприатору загрожувало покарання набагато більш суворе, ніж партійному співробітнику.

Керуючись вищевикладеними міркуваннями, Департамент поліції рекомендував начальникам охоронних відділень утримувати таємних співробітників – учасників експроприаційних угруповань у межах найменшої участі в запланованих злочинах. В той же час офіцери повинні були направляти їх, «дабы они стремились к законспирированию себя в своей же среде, ограничиваясь личным знакомством с одним-двумя товарищами по группе, старались быть известными в таковой исключительно по кличкам, не расширяли бы связи за пределами кружка и т. п.». Така поведінка агента давала б можливість у разі порушення кримінальної справи звільнити його від суду і від можливої помсти з боку його співників.

На думку керівника Департаменту поліції, дані рекомендації були лише мірою паліативною, а розшуковим органам необхідно здобувати з практичного досвіду матеріал для вироблення нових форм і прийомів агентури цього виду. Було б корисним, наголошував Трусевич, вивчити природу експроприаційних угруповань, прослідкувати, яким шляхом виникають і складаються ці специфічні злочинні підприємства, обмінюватися результатами досвіду і спостереження зі слідчою і прокурорською владами і з усього цього отримувати вказівки для нових розшукових прийомів, про які обов'язково доповідати Департаменту поліції і Особливому відділу.

Далі учасники наради обговорювали питання щодо боротьби з революційною пропагандою у військових частинах, залізничних спілках, сільських братствах, а також професійно-кооперативному русі. Після обміну думками директор Департаменту поліції зазначив, що він проти агентури у війсках з нижчих чинів і вважає доцільним мати таємних співробітників «біля військової частини, а не в ній самій». На його думку, настав час розробити план сумісних дій з Воєнним міністерством і роботу в цьому напрямку він покладав на Особливий відділ Департаменту поліції.

Щодо агентури у сільських братствах, які стали новим революційним явищем в російському суспільстві, то Трусевич, на підставі висновків наради, дав наступні вказівки: 1) перш ніж заводити внутрішню агентуру у сільських братствах, офіцери,

відаючи розшуком, повинні були насамперед знати, де саме існують ці товариства. Для отримання такої інформації необхідно було залучати «допоміжних агентів», які, не будучи таємними співробітниками, інформували розшуковий орган про загальне положення у селі. Таких інформаторів треба було залучати, дотримуючись обережності, з середовища сільських лавочників, продавців в чайних тощо. 2) «Найкращим засобом отримання інформації про діяльність сільського братства є поселення під благодійним привідом у селі своєї людини, наприклад, організувавши йому торгівельне підприємство».

В заключному слові директор Департаменту поліції указав начальникам районних охоронних відділень на необхідність пильно слідкувати за таємними співробітниками, щоб вони у своїй діяльності не допускали *провокацій*, направляти їх відповідним чином і перевіряти всебічно їхні дії. Особливу увагу начальники охоронних відділень повинні були приділяти молодим офіцерам розшуку, які інколи при повній добросовісності і щирому бажанні дотримуватися інтересів справи, не маючи досвіду і практики в тонких і делікатних прийомах розшуку, можуть подати більш чи менш обгрунтовані приводи для обвинувачень у провокації.

Трусевич також наголосив, що у нинішніх умовах необхідно своєчасно замислитися про застосування у справі політичного розшуку нових форм і методів, а також підготовки до цього внутрішньої агентури, щоб мати наготові такі прийоми, які б відповідали майбутнім змінам у державному житті. За словами Трусевича, в недалекому майбутньому законодавчими органами буде розроблений закон про недоторканність особи. Після втілення його в життя одночасно з інститутом місцевого суду кожна постановова розшукових чинів, яка обмежує особисту свободу, буде визивати перевірку судовою владою. Тому, беручи до уваги це майбутнє положення, начальники охоронних відділень повинні були заздалегідь підготуватися до відповідних прийомів боротьби з революційним рухом при нових умовах.

На цьому робота наради була закінчена. Цікаво, що її організація обійшлася державній казні у 8656 руб. 07 коп., з яких 3256 руб. 71 коп. були видані учасникам з'їзду як прогонні гроші, а 400 руб. отримали підполковники Пастрюлін і Критський «для придбання цивільного плаття», бо з метою конспірації учасники наради мали ходити тільки у цивільному одязі.

Таким чином, перша нарада (з'їзд) начальників районних охоронних відділень, розглянувши річний досвід діяльності районних охоронних відділень, намітила ряд організаційних і правових питань щодо опрацювання нових форм і методів політичного розшуку в умовах більш демократичного розвитку російського суспільства. Головну увагу при цьому було звернуто на роботу з агентурою, як найбільш ефективний засіб боротьби з революційним рухом, недопущенню з її боку провокацій і неухильного дотримання конспірації в роботі з таємними співробітниками.

Яременко В. В.

канд. юрид. наук, доцент,
проректор з економічних питань
та ресурсного забезпечення ХНУВС

НЕТРАДИЦІЙНІ СПОСОБИ ОТРИМАННЯ ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Сьогодні оперативні підрозділи правоохоронних органів для отримання первинної оперативно-розшукової інформації використовують безліч методів, засобів і заходів, в тому числі і нетрадиційні способи.

Одним із них є поліграф (детектор неправди), ефективність якого в багатьох країнах доведена, а його показники визнаються джерелом доказів (Японія, Польща, Індія). В основі цього приладу покладено той факт, що чим вагоміша для людини певна інформація, яку вона намагається приховати, тим більший рівень стресу, котрий виявляється у зміні деяких фізіологічних показників. Статистика свідчить, що правильність висновків, зроблених на основі поліграфа, досягає досить високого ступеня достовірності (80-90 %, якщо тактика застосування точно реалізує вибіркового принцип).

Заслуговує на увагу думка А. Ю. Лаговського та М. С. Басенко, які пропонують для отримання інформації використовувати допомогу психіатрів, котрі здатні в картині злочину побачити елементи психопатологічних розладів та на їх основі відтворити особистий портрет злочинця, зробити висновки про його зацікавлення, характер, трудову діяльність, вік, сімейний

стан. Крім цього, вказані вчені пропонують розширити коло подібних спеціалістів шляхом залучення самих злочинців (тих, які скоювали подібні злочини) до розкриття протиправних діянь та надання допомоги у вигляді орієнтуючої інформації.

Ще одним нетрадиційним способом є гіпноз. На думку фахівців-психіатрів, психофізіологів, психологів, гіпноз – це тимчасовий стан психіки людини, в якому спостерігається збудження обсягу свідомості, зниження самоконтролю і тимчасова втрата здатності усвідомлювати свої дії.

Слід додати, що поліцейські західної Європи застосовують гіпноз, в основному, під час опитування свідків і потерпілих, які дали добровільну згоду на застосування цієї процедури.

Крім зазначених нетрадиційних методів, слід згадати і про використання допомоги екстрасенсів. Так, у 1986-1990 роках при розкритті серії особливо небезпечних злочинів – зґвалтувань і вбивств малолітніх дівчаток у м. Павлограді (Дніпропетровська область) – працівники карного розшуку зверталися до відомих закордонних екстрасенсів (Ванги та Мохаммеда Сиддика Афгана), використовували їхні поради в ході розшуку злочинця та отримували від них орієнтуючу інформацію. А у Москві екстрасенс Л. А. Корабельникова визначає за фотографією, чи жива зображена на ній людина, та показує на карті місце її перебування.

Отже, розглянувши використання деяких нетрадиційних способів отримання первинної оперативно-розшукової інформації, ми дійшли наступного висновку:

- по-перше, нетрадиційні джерела отримання первинної оперативно-розшукової інформації застосовуються на практиці, незважаючи на те, що їх використання нічим не регламентується;
- по-друге, означені способи є ще одними додатковими та орієнтуючими джерелами отримання первинної оперативно-розшукової інформації, без яких інколи обійтись не можливо.

Тому, на наш погляд, необхідно на законодавчому рівні, наприклад, у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріпити право працівників оперативних підрозділів «використовувати нетрадиційні джерела для отримання орієнтуючої інформації, що могла би допомогти попередити, припинити чи розкрити злочини».

ПОНЯТТЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У ринкових умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, вимагає знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання у ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища.

Найбільш важливими факторами, що впливають на економічну безпеку підприємства, є: ступінь досконалості законодавчої бази, рівень оподаткування, доступ на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави. Насамперед, економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже базується на їх фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Наявність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів дає можливість забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам.

Економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою. В перехідні періоди розвитку економіки домінуючими є дослідження макроекономічних аспектів економічної безпеки.

Поняття «економічна безпека» пройшло чимало переосмислень у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які зумовлюють процеси управління. Вперше поняття «економічна безпека» почало застосовуватися на Заході у зв'язку зі зростанням проблеми обмеженості ресурсів та розпадом колоніальної системи, що призвело до порушення традиційних зв'язків між постачальниками ресурсів, життєво необхідних індустріальним суспільствам.

Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробницт-

ва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби. Раніше усі питання, пов'язані із забезпеченням безпеки покладалися на державні органи. Останнім часом спостерігаються відтворення системи безпеки, в якій провідна роль відводиться державі.

На макрорівні економічна безпека проявляється у забезпеченні нормальної і стабільної діяльності підприємства, попередженні виток інформації.

Економічну безпеку підприємства можна трактувати, як:

- стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності в певній ситуації;

- стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку, здатність попереджувати або швидко нівелювати різні внутрішні та зовнішні загрози;

- сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їх цілей та завдань;

- стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.

Головна мета управління економічною безпекою – забезпечення найефективнішого функціонування, найпродуктивнішої роботи операційної системи та економічного використання ресурсів, забезпечення певного рівня трудового життя персоналу та якості господарських процесів підприємства, а також постійного стимулювати нарощування наявного потенціалу та його стабільного розвитку.

До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;

- забезпечення технологічної незалежності та досягнення

високої конкурентно спроможності технічного потенціалу того чи іншого суб'єкта господарювання;

- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;

- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДкР;

- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;

- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;

- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;

- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації економічної безпеки.

Загальна схема процесу організації економічної безпеки включає такі дії (заходи), що здійснюються послідовно або одночасно:

- а) формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав інформації, технології та устаткування);

- б) загальностратегічне прогнозування та планування економічної безпеки за функціональними складовими;

- в) стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;

- г) загально-тактичне планування економічної безпеки за функціональними складовими;

- д) тактичне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;

- е) оперативне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства;

- ж) здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки;

- з) загальна оцінка досягнутого рівня економічної безпеки.

Тільки за здійснення в необхідному обсязі зазначених дій (заходів) можна буде досягти належного рівня економічної безпеки підприємства.

Алёхина Г. Н.

психолог центра практической психологии
Одесского государственного университета внутренних дел

ТРЕНИНГ
«ФОРМИРОВАНИЕ ГРУППОВОГО ЕДИНСТВА»
КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ОПТИМИЗАЦИИ
ПРОЦЕССОВ АДАПТАЦИИ КУРСАНТОВ
К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗАХ СИСТЕМЫ МВД УКРАИНЫ

ВУЗы системы МВД призваны обеспечивать органы и подразделения внутренних дел Украины квалифицированными и психофизиологически стойкими кадрами. Качественное решение этого задания возможно при условии наличия четкой и взаимно обусловленной работы системы учебной и практической подготовки переменного состава, которая поспособствует целеустремленному раскрытию способностей человека, росту его профессионализма, работоспособности, сохранению здоровья и жизни.

Одной из основных задач психолого-педагогического сопровождения учебно-воспитательного процесса в Одесском государственном университете внутренних дел является процесс адаптации первокурсников к условиям пребывания в специализированном учебном заведении системы МВД Украины. Поэтому, оптимизация сроков и процессов адаптации курсантов к новому для них образу жизни и деятельности является важным звеном в становлении будущих специалистов ОВД.

С целью формирования социально-психологической адаптивности курсантов к условиям обучения в университете, психологами центра практической психологии в разрезе «Курса молодого бойца» (КМБ) и на протяжении всего обучения проводятся тренинги и практические занятия, направленные на осознание и преодоления барьеров и факторов, мешающих успешной адаптации. Проведение тренингов планируется таким образом, чтобы на протяжении всего периода КМБ, поэтапно, усваивались и закреплялись навыки конструктивного взаимодействия, отношений сотрудничества и делового общения, формирования адекватной самооценки, создание осознанной дисциплины.

Среди батареи тренингов и практических занятий с использованием тренинговых технологий, проводимых в период

«Курса молодого бойца», таких как «Адаптация к условиям заведения закрытого типа», «Наркотическая болезнь – плата за удовольствие», «Профилактика инфицирования ВИЧ», «Первичная профилактика суицидального поведения», завершающим есть авторский тренинг «Формирование группового единства». Целью данного тренинга является оптимизация и развитие группового процесса, который бы характеризовался:

- доверием участников друг к другу;
- определением общих целей и совместной работой участников по продвижению к ним;
- взаимной поддержкой участников;
- сочетанием внутренней сплочённости группы и её открытости к внешнему миру;
- отношением участников к ошибкам, недоразумениям и конфликтам как к возможностям своего дальнейшего роста.

В своей структуре тренинг имеет ряд упражнений, которые помогают достичь максимального эффекта. Важная цель группового процесса- доверие членов группы друг другу и группе в целом. Одним из таких упражнений, например, является упражнение «Доверие».

Данное упражнение является вариацией «прогулки вслепую», стимулирует групповое взаимодействие, вызывает рост доверия среди участников и развивает сензитивность. Участникам предлагается закрыть глаза и начать медленно двигаться по комнате. Не открывая глаз, попытаться найти себе партнёра и взяться за руки и почувствовать руки друг друга. Не открывая глаз, следует отпустить руки друг друга и пройти по залу в одиночестве. А затем следует попытаться, не открывая глаз, найти вновь руки того же человека. Убедившись, что нашли их, необходимо встать рядом и открыть глаза.(Эта часть игры, как правило производит на всех большое впечатление. Участники ищут руки, трогают их, отталкивают, пока их словно не ударит током: вот они! Далее следует обсуждение впечатлений, полученных от данного упражнения).

Таким образом, данный тренинг, как и многие другие, проводимые психологами центра практической психологии Одесского государственного университета внутренних дел, способствует приобретению важных навыков конструктивного взаимодействия в курсантских коллективах и повышает эффективность групповой работы.

Аркатов В. В.
начальник УОТЗ ГУМВС України в Харківській області

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИКОРИСТАННЯ ОВС УКРАЇНИ МОЖЛИВОСТЕЙ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ З МЕТОЮ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, недоторканість та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, що, у свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності правоохоронних органів щодо реалізації охоронних функцій держави. Правоохоронна функція держави – важливий елемент сучасного соціального ладу суспільства.

Створення правової держави, гуманізація світогляду, реформування правової системи та зміна громадської правосвідомості змушують по-новому поглянути на діяльність, спрямовану на розкриття та розслідування злочинів. Тому, одним із найбільш важливих і актуальних для науки є питання щодо розробки нових, які б відповідали сьогоденню, тактичних і методичних рекомендацій, стосовно розкриття та розслідування злочинів.

В останні роки значно збільшилась ступінь протидії розслідуванню злочинів, змінились її форми і способи. Досить часто для приховування участі в злочині зловмисники вживають заходів щодо знищення інформації, яка свідчить про причетність конкретних осіб до злочинної події, до її змінення (фальсифікації), щоб створити видимість участі в злочині інших осіб. Частіше злочинці стали готувати матеріальні сліди інсценування алібі і неправдиві свідчення відносно того, що вони нібито перебували у іншому місці. Отже у такій ситуації відбувається зміна інформації, яка відображається зовні, але не відносно всієї події або її злочинного характеру. Як відомо, властивості особистості злочинця відбиваються в його діях у вигляді матеріальних відображень зовні та в пам'яті людей, що спостерігали подію (співучасників, потерпілих, очевидців). Саме ця інформація і піддається трансформації з метою знищення відомостей про властивості особистості злочинця або її фальсифікації, а інколи – для маскуванню.

В умовах динамічного розвитку науково-технічного прогресу відбувається вдосконалення форм і методів злочинної діяльності, головними рисами якої є маскуванню протиправних дій, профе-

сіоналізація злочинців, наявність організованої протидії діяльності правоохоронним органам, використання всього спектру технічних засобів щодо полегшення процесу скоєння злочинів, поінформованість щодо форм і методів діяльності органів внутрішніх справ. Ці та інші чинники помітно ускладнюють виконання завдань слідчих та оперативних підрозділів щодо розкриття і розслідування особливо тяжких і резонансних злочинів, а також діяльність щодо нейтралізації злочинних угруповань.

В Україні щороку значно збільшується кількість абонентів мобільного зв'язку. Нажаль, це є криміногенним фактором, оскільки телефони частіше стають об'єктами злочинних зазіхань.

Означене вище обґрунтовує і потребує використання в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності сучасних інноваційних технологій. Слід зазначити, що у співробітників оперативних підрозділів ОВС України разом з технічним розвитком з'являються нові технічні можливості, які можуть посприяти розкриттю злочинів, встановлення місця знаходження осіб, з'ясування особистих зв'язків особи та документування їх діяльності. Ці можливості пов'язані з мережею мобільного зв'язку України.

Згідно зі ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Цей нормативний припис носить імперативний характер. Він зобов'язує кожну посадову особу органу державної влади, перед вчиненням будь-яких дій, з'ясовувати питання про передбаченість таких дій правовою нормою чинного законодавства; з'ясовувати підстави та можливі способи дій у певній ситуації. Тобто, правом повинно бути передбачено та врегульовано питання щодо способів дій посадової особи державного органу. Більш того, посадові особи ОВС України зобов'язані діяти лише на підставі законів і у спосіб, що передбачений законом та в межах своїх повноважень. Правовим постулатом для посадових осіб державних органів є правило, за яким дозволено робити те, що дозволено. У той же час, для громадян діє інший принцип – дозволено все, що не заборонено.

Іноді, зазначені вище конституційні положення, стають перешкодою для вчинення певних дій, які за логікою повинні були б відбутися, оскільки у цьому є життєвий сенс. Часто ст. 19 Конституції України зловживають, з метою створення перешкод для законної діяльності співробітників міліції. У такий ситуації співробітнику міліції доцільно використовувати прийоми формальної логіки і, безумовно, користуватися знанням правових норм на свою користь, враховуючи, що офіційне тлумачення Конституції та законів України здійснює лише Конституційний Суд України (ст. 147 Конституції України).

Структура правових відносин передбачає наявність у одного суб'єкта – права, а у іншого суб'єкта – зобов'язання. Правовідносини у яких не буде правоуповноваженої або правозобов'язаної особи є алогічними і можуть породжувати юридичні спори та фактичні протистояння. Безумовно, що право (законний інтерес) державного органу або посадової особи засновується на повноваженнях, передбачених правовими нормами, але і зобов'язання правовиконавців теж повинні бути визначені правом. Для конструктивних правовідносин завжди слід знаходити наявність правової норми щодо прав одного суб'єкта та відповідних їм обов'язків іншого суб'єкта.

Працівникам практичних підрозділів ОВС слід враховувати, що відповідно до ст. 68 Конституції України кожний, хто перебуває на території України, **зобов'язаний неухильно додержуватися законів України**. Ця конституційна норма є основною та фундаментальною підставою для подальшого апелювання щодо правил побудови відносин між правоохоронними органами України та іншими суб'єктами правових стосунків, зокрема і з операторами мобільного зв'язку.

Для правильної організації правових відносин з операторами мобільного зв'язку, зазначену вище конституційну норму (тобто ст. 68 Конституції України), слід застосовувати у сукупності з тими правовими нормами законів України, які носять загальний імперативний та зобов'язуючий характер. У таких нормах повинно бути зазначено про обов'язок щодо сприяння правоохоронним органам України у діяльності по боротьбі зі злочинністю та обов'язок щодо вчинення певних дій. Такими правовими нормами є:

1) стаття 6 Закону України «Про міліцію» у якій зазначено, що державні органи, громадські об'єднання, службові особи, трудові колективи, громадяни зобов'язані сприяти міліції в охороні громадського порядку і **боротьбі із злочинністю**;

2) стаття 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якій вказано, що органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, кожна особа зобов'язана сприяти міліції у діяльності по боротьбі із злочинністю та у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності, оскільки цей обов'язок передбачено Законами України, а як зазначено у ст. 68 Конституції України, кожний зобов'язаний неухильно додержуватися законів України.

Стосовно операторів мобільного зв'язку існує спеціальна зобов'язуюча правова норма, якою передбачено, що оператори і провайдери телекомунікацій зобов'язані **зберігати записи про надані телекомунікаційні послуги** протягом строку позовної давності, визначеного законом, та **надавати інформацію про надані телекомунікаційні послуги** в порядку, встановленому законом (п. 7 ст. 39 Закону України «Про телекомунікації».)

Крім того, слід враховувати ті правові норми, які встановлюють компетенцію (права) правоохоронного органу (посадової особи) щодо збору певних відомостей. У цих правових нормах повинно відображатися право органу або певної посадової особи щодо витребування інформації та документів. Такими правовими нормами є:

1) п. 17 ст. 11 Закону України «Про міліцію» у якому зазначається, що підрозділи міліції **мають право одержувати безперешкодно і безплатно** від підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та об'єднань громадян на письмовий запит **відомості** (в тому числі й ті, що становлять комерційну та банківську таємницю), **необхідні у справах про злочини**, що знаходяться у їх провадженні;

2) стаття 66 КПК України у якій зазначається, що особа, яка провадить дізнання та слідчий в справах, які перебувають в їх провадженні, **вправі вимагати** від підприємств, установ, органі-

зацій, посадових осіб і громадян **пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні в справі фактичні дані**. Виконання цих вимог є **обов'язковим для всіх** громадян, підприємств, установ і організацій;

3) ч. 4 ст. 97 КПК України у якій зазначається, що перевірка заяви або повідомлення про злочин може здійснюватися шляхом **витребування необхідних документів**;

4) абз. «б» п. 2 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» у якому вказано, що на письмову вимогу керівників спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю відповідні спеціальні підрозділи ОВС **мають право одержувати** від установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) **інформацію і документи** про операції, рахунки, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб;

5) абз. «д» п. 2 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» у якому зазначено, що в разі одержання фактичних даних про організовану злочинну діяльність для їх перевірки спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю **мають право витребувати та одержувати** від державних органів, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності) **інформацію і документи**.

З урахуванням вище зазначеного, можливо зробити висновок, що ОВС України на законних підставах мають право витребувати в компаній-операторів мобільного зв'язку певні відомості, які стосуються осіб, котрі підозрюються у вчиненні злочину, а також відомості, які необхідні для попередження, розкриття та розслідування злочину, встановлення істини у кримінальній справі.

При провадженні досудового існує можливість щодо зняття інформації з каналів зв'язку за ініціативою слідчого – ст. 187 КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативні підрозділи мають право здійснювати контроль за телефонними розмовами, що також може використовуватися слідчим за допомогою оформлення відповідного доручення.

Бабакін В. М.

канд. юрид. наук,

старший викладач каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ДО ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ІНШОГО МАЙНА, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Протягом останніх десятиліть легалізація («відмивання») доходів, отриманих злочинним шляхом, набула у світі широкого розповсюдження. Ускладнилася і структура злочинних операцій за «відмивання» доходів. Організовані злочинні угруповання, використовуючи слабкість національних систем регулювання фінансової системи, здійснюють гнучкі та швидкі операції з переведення та переміщення активів через національні кордони, вміло використовують розбіжності в режимах регулювання підприємницької діяльності як в межах національних систем, так і між самими системами з головною метою — приховування джерел походження.

За різними експертними оцінками, основна частина отриманих у результаті протиправної діяльності доходів легалізується за допомогою їх неконтрольованого введення в цивільний обіг. Майже дві третини цих коштів, зазвичай, вкладається в розвиток незаконного підприємництва, п'ята частина витрачається на придбання нерухомості та іншого майна. Специфічним при цьому є те, що відповідний відсоток організованих злочинних груп спеціалізується на легалізації доходів, отриманих від незаконної діяльності, а інші створюють з цією метою власні легальні підприємницькі структури. Ними встановлений контроль над рядом суб'єктів господарювання, серед яких — підприємства та організації державного сектора економіки, структури кредитно-фінансової системи. Тому особливого значення набуває завдання щодо підривання економічної основи організованої злочинності, без чого боротьба з цим суспільно небезпечним явищем буде й надалі залишатися малоефективною. господарювання.

Найчастіше різні способи «відмивання» грошей використовуються в таких випадках, як торгівля наркотиками і зброєю, шахрайство, терористична діяльність, вимагання, проституція, торгівля контрабандними та краденими товарами. Однак за своєю суттю «відмивання» грошей супроводжує будь-який злочин,

мотивом якого є одержання доходу.

Легалізація незаконних доходів відбувається переважно в банківській сфері, системі страхування, на ринку капіталів, а також в індустрії розваг тощо. Основними каналами відмивання грошей є ті галузі економіки, де можна без труднощів і в широкому масштабі застосовувати підроблені рахунки, накладні тощо. Варто виділити такі способи відмивання грошей, як використання процедур приватизації державних підприємств, визнання банкрутом і ліквідації юридичних осіб – суб'єктів господарювання.

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, набула глобального характеру. За оцінками міжнародних експертів, щорічно у світі вводиться в законний обіг від 150 до 500 мільярдів доларів, здобутих таким шляхом. За підрахунками Міжнародного валютного фонду, щорічні прибутки злочинних організацій становлять майже 500 млрд доларів США, що дорівнює приблизно 2 % всесвітнього валового продукту, їх легалізація сприяє зростанню організованої злочинності та її проникненню в легальну економіку.

Найбільш сприятливі для відмивання коштів нові фінансові ринки, що виникають у країнах із недостатньо стабільними фінансовими системами. Саме в державах із перехідною економікою, у законодавстві яких завжди багато прогалин, створюються сприятливі умови для економічної злочинності.

Україна, врахувавши позитивний передовий досвід інших країн, розробила та впровадила ряд законів та підзаконних нормативно-правових актів щодо врегулювання цього питання, а саме: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28 листопада 2002 року, Указ Президента України «Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 10 грудня 2001 року № 1199/2001, Постанова Кабінету Міністрів України «Про Сорок рекомендацій групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF)» № 1124 від 28 серпня 2001 року тощо.

Для того щоб боротьба з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, була ефективною, слід забезпечити успішне розслідування і переслідування злочинців не лише в їх власній країні, а і в інших, переважно індустріальне розвинутих країнах, оскільки багато з них є недосяжні для реагування з боку місцевих правоохоронних органів. Ось чому політика протидії і запобігання

цим злочинам, як і організація ефективної системи ведення кримінального правосуддя в Україні, потребує створення умов для реального використання міжнародної допомоги і співпраці.

Відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, стало однією з глобальних проблем сучасності. Вирішення її не під силу одній і навіть групі країн. Отже, постає питання про застосування заходів міжнародного кримінального переслідування злочинців, які вчинили найбільш небезпечні злочини, і можливості міжнародного правосуддя. Причин не використовувати ці можливості, на нашу думку, немає. Це не суперечить національному законодавству практично жодної країни світу.

Берест Г. С.

співробітник Управління СБ України
в Харківській області

СПОСІБ І МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з основних елементів, що входять до структури криміналістичної характеристики, є спосіб (способи) вчинення злочинів. Стосовно злочинів терористичного характеру цей елемент має свою специфіку. Остання полягає в тому, що в значній кількості випадків про намір вчинити злочин повідомляється різноманітними шляхами, в тому числі і через засоби масової інформації більшої широти, в тому числі і через засоби масової інформації більш широке коло потенційних жертв. Причому погрози мають систематичний характер із тенденцією до посилення.

Способи вчинення терористичних злочинів мають такі риси: нагнітання страху, що справляє сильний психологічний вплив, як правило, паралізує функцію нормальної діяльності цілих груп населення і, що особливо важливо, має тенденцію до поширення, призводить до тяжких наслідків; глобальний у багатьох випадках характер погроз у плані їх поширення, що призводить до того, що цілі континенти перебувають в очікуванні можливого нападу, не розуміючи, коли і за що вони підлягатимуть нападу, що спричинить масове знищення людей. Останнє ініціює діяльність націоналістичних груп, які для розв'язання політичних конфліктів використовують прояви (злочини), що мають терористичний характер; несподіваність (раптовість) здійснення наміру, що спричиняє двоякого роду наслідки. З одного боку, стан страху, на-

пруженого чекання, що породжує бачення загрози скрізь. Це сується мас населення. З іншого боку, розгубленість і відсутність цілеспрямованих дій по захисту від можливого нападу в правоохоронних органах, де невизначеність ситуації не дозволяє координувати зусилля і зосереджувати їх на вирішенні певного завдання. Це тягне за собою роз'єднаність дій, постановку різноманітних завдань профілактичного характеру і відсутність їх виконання через невизначеність останніх; загроза вчинення таких дій, що мають характер ядерних, біологічних, екологічних та інших катастроф, які загрожують існуванню людства. У цьому відношенні є найбільш небезпечним «брязкання» атомною зброєю, можливостями її застосування для знищення окремих регіонів і країн, погрожування і наміри використання біологічної зброї – поширення хвороб, що спричиняють масові епідемії за відсутності достатніх засобів боротьби з ними (такі проби щодо поширення «сибірської виразки», вже мали місце), загроза настання екологічних катастроф як наслідок забруднення водних і повітряних ресурсів.

Способами вчинення терористичних злочинів є вибухи із застосуванням потужних вибухових пристроїв, поширення в різноманітні способи захворювань, що спричиняють епідемії, в тому числі шляхом використання поштової кореспонденції, вибухи окремих транспортних засобів із використанням фанатично настроєних осіб, окремі терористичні акти стосовно осіб, що виступають проти тероризму та його натхненників.

До елементів криміналістичної характеристики належать способи приховування злочинів. У теорії криміналістики приховування злочинів розглядається як «діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямована на перешкоджання розслідуванню шляхом утаювання, знищення, маскування (або фальсифікації) слідів злочину і злочинця та їх носіїв». Способи приховування злочинів характеризуються різноманітністю. Проте всі вони мають відому специфіку, обумовлену видом злочинної діяльності. Незважаючи на це, їх можна класифікувати, виокремлюючи деякі. Існують їх загальні риси. Так, підставою для класифікації способів приховування злочинів може бути їх змістовна сторона (Р. С. Белкін). З огляду на це, класифікація способів приховування може бути подана таким чином: 1) утаювання інформації та/або її носіїв; 2) знищення інформації та/або її носіїв; 3) маскування інформації та/або її носіїв; 4) фальсифікація інформації та/або її носіїв; 5) змішані засоби, що поєднують у собі різні спо-

соби або їх елементи. Стосовно досліджуваної категорії злочинів способами приховування є: а) утаювання інформації та її носіїв (знищення трупів, речових доказів, транспорту, інших слідів, що можуть дати відомості про злочин); б) маскування інформації та її носіїв (маскування місць перебування терористичних організацій, їх центрів, осіб, які очолюють останні; проникнення в місця злочинного посягання під виглядом пасажирів авто- і авіатранспорту, під виглядом глядачів масових видовищ, в інші місця скупчення людей – у парки, на пляжі та ін.); в) знищення інформації та її носіїв (знищення осіб, які вчинили злочин, шляхом застосування вибухових речовин, знищення транспорту -вибухи машин, літаків, знищення об'єктів посягання – людей, будівель, кафе, магазинів та ін.); г) фальсифікація інформації та її носіїв (місце перебування терористичних центрів, як і осіб, що їх очолюють, наданий час не виявлено, незважаючи на їх виступи по телебаченню і повідомлення неправдивої інформації про місце перебування, що спричиняє масові бомбардування та інші акції, позитивний характер яких низький).

Способи приховування, як це видно з терористичних актів, що мали місце, мають витончений, добре продуманий характер, що не дозволяє дотепер здійснювати профілактичні заходи.

Місце, час і обстановка як елементи криміналістичної характеристики мають індивідуальні особливості, що відповідають цілям і завданням вчинюваних злочинів.

Значні акції тероризму місцями для здійснення своїх злочинних намірів обирають найбільші скупчення народу – великі офіси (Америка), видовищні заходи (Москва), пляжі (Нова Зеландія), магазини і ресторани (Ізраїль). Злочини, що мають менш масштабний характер, вчинюються шляхом підризу житлових будинків, окремих приміщень, транспортних засобів.

У характеристиці місця вчинення злочинів цього роду звертає на себе увагу їх масштабність, що є відмітною рисою терористичних проявів, які мають на меті не тільки знищення людей, а й величезне поширення погрози застосування подібного в інших місцях, що обираються терористами. Час як елемент криміналістичної характеристики злочинів обирається як найменше очікуваний, тобто, як правило, час початку робочого дня або час відпочинку – видовищні заходи, пляжі. Обрання певного часу, як і місця, також має певний психологічний ефект раптовості, що справляє негативний вплив на людей, підкреслюючи (посилю-

ючи) значущість погрози, невідворотність настання злочинних результатів, безглуздість можливих і профілактичних заходів. Психологічний ефект погрози тримає населення в рані напруженого очікування, що знижує необхідну соціальну активність, породжує апатію, стан приреченості. Саме в цьому – одна з головних негативних тенденцій тероризму, що характеризує його войовничу силу.

До числа елементів криміналістичної характеристики терористичних злочинів належить обстановка вчинення злочинів. Обстановка об'єднує в собі речові, просторові, часові та поведінково-психологічні чинники, які створюють відповідні умови у певному середовищі життя або діяльності. У цьому плані обстановка, використовувана для різноманітного роду злочинних проявів, обумовлена з одного боку комплексом даних, сприятливих здійсненню злочинної діяльності, а з іншого – індивідуалізацією видів і форм злочинів. Злочини в сфері економіки використовують одні умови, злочини в сфері фінансової та приватизаційної діяльності – інші.

Стосовно терористичних злочинів існують інші умови, що характеризують обстановку, яка полегшує таку злочинну діяльність. До таких умов можна віднести: а) відсутність належного контролю за пересуванням біженців із різноманітних регіонів, У числі яких можуть знаходитися особи, що здійснюють терористичну діяльність; б) відсутність необхідних підрозділів з охорони об'єктів, що становлять найбільший інтерес для терористів; в) відсутність масових профілактичних заходів, спрямованих на попередження проникнення на ті або інші об'єкти осіб, що вчиняють терористичні акти; г) відсутність спеціально створених органів по боротьбі з тероризмом, що мають різноманітні функції, в тому числі і розвідувальні, та забезпечують охорону суспільства від терористичних посягань.

Знання про спосіб і місце вчинення терористичного акту дає можливість розробляти профілактичні заходи терористичних актів засобами ОРД, а також здійснювати їх оперативно-розшукове документування, в тому числі і в ході оперативно-розшукового супроводу досудового розслідування кримінальних справ цієї категорії, що забезпечує повноту, швидкість та всебічність їх розслідування та розкриття й прийняття у кримінальних справах цієї категорії законних і обґрунтованих рішень на підставі матеріалів ОРД.

Борисова Л. В.
канд. юрид. наук., старший викладач каф.
захисту інформації та спеціальної техніки ХНУВС

Онищенко Ю. М.
викладач каф. захисту інформації
та спеціальної техніки ХНУВС

Рвачов О. М.
викладач каф. захисту інформації
та спеціальної техніки ХНУВС

ПРАВОМІРНІСТЬ І ДОПУСТИМІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ ОВС

Одним із основних напрямків підвищення ефективності роботи правоохоронних органів є цілеспрямоване використання спеціальної техніки для отримання оперативної та криміналістично значущої інформації, що в значній мірі сприяє попередженню та розкриттю злочинів, розшуку злочинців і осіб, які безвісти зникли, виявленню і припиненню розвідувальної діяльності злочинних груп, блокуванню терористичних актів, прихованому проведенню обґрунтованих оперативно-розшукових заходів.

Спеціальна техніка – це наукова система технічних прийомів і методів, що застосовуються органами внутрішніх справ з метою попередження, розкриття злочинів та розшуку злочинців, а також при виконанні інших функцій по охороні громадського порядку при суворому дотриманні законності.

Спеціальна техніка включає в себе значний клас різних за призначенням, тактико-технічним характеристикам і використанню засобів, які мають свої тактичні прийоми, нормативну регламентацію та інші особливості, що властиві їхньому застосуванню в діяльності органів внутрішніх справ. Засоби спеціальної техніки забезпечують інформаційні процеси, що характеризують зміст усіх видів діяльності органів внутрішніх справ, тобто збирання, передачу, обробку, зберігання та надання доказової й розшукової інформації, подальшу передачу інформації в автоматизовані бази даних, здійснюючи накопичення необхідних відомостей для подальшої аналітичної обробки.

Реалізація функцій боротьби зі злочинністю в процесі розслідування злочинів допускає в необхідних випадках обмеження прав і свобод підозрюваних у здійсненні злочину. Однак ці обмеження можливі тільки при дотриманні гарантій, передбачених Конституцією України (ст. 31, 32), Кримінально-процесуальним кодексом, Законами України «Про міліцію» (ст. 11 пп. 10, 11, 12), «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про інформацію» (ст. 23 і 37) «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (ст. 15 розд. IV) й іншими законами України і тільки в тих випадках, коли іншими методами й засобами одержати інформацію неможливо.

Визначення характеру слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, необхідність використання при цьому спеціальної техніки, а також порядок здійснення цих заходів, законодавство покладає безпосередньо на самі правоохоронні органи.

Застосування спеціальної техніки з метою запобігання, розкриття злочинів і розшуку злочинців, які переховуються, повинні перебувати в повній відповідності з існуючими морально-етичними нормами. Правомірність і моральність застосування спеціальної техніки в боротьбі зі злочинністю обґрунтовується тим, що її використання має своєю безпосередньою метою захист законних інтересів громадян і держави від зазіхань з боку злочинців.

Важливим аспектом у процесі одержання інформації та використання цієї інформації у боротьбі із злочинністю є проблема допустимості застосування спеціальної техніки, що визначається вимогами повноти, об'єктивності й всебічності кримінального судочинства, суворого дотримання прав та свобод громадян.

При цьому доцільно розрізняти природно-технічні та соціальні передумови допустимості використання спеціальної техніки та науково-технічних прийомів, що повинні мати свої передумови:

- наукову обґрунтованість методу чи засобу;
- відповідність принципам гуманізму й демократії системи права.

Зовнішнім проявом наукової обґрунтованості спеціальної техніки є точність, істинність результатів її застосування. Засоби й методи, що відносяться до числа науково-обґрунтованих, при їхньому використанні для збирання інформації, дають правильне, неспотворене уявлення, що відповідає дійсності.

У поняття наукової обґрунтованості, як передумови допустимості застосування спеціальної техніки в боротьбі зі злочинністю включаються такі якості, як точність і повнота фіксацій, надійність збереження отриманих матеріалів (даних).

Важливою вимогою в процесі використання на практиці сучасних технічних засобів і методів одержання інформації є дотримання умов ефективності та доступності, тобто забезпечення одержання швидкого, точного й наочного результату. Правомірне застосування спеціальної техніки при одержанні інформації може бути забезпечене шляхом дотримання ряду умов:

- спеціальні технічні засоби й методи для одержання інформації можуть застосовуватися тільки у зв'язку з подією злочину;

- неприпустиме застосування спеціальних технічних засобів і методів для одержання інформації у випадках, коли в діях розроблювальних або осіб, які перевіряються органами внутрішніх справ, відсутні ознаки, що характеризують ці дії як злочинні;

- наявність фактичних підстав для застосування цих засобів і методів при збиранні інформації;

- планування проведення окремих оперативних і організаційних заходів, що забезпечують ефективну реалізацію отриманих даних;

- етична допустимість, що відповідає нормам моральності (ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

- документальне оформлення застосування спеціальних технічних засобів і методів, а також отриманих при цьому даних.

Щоб ефективно використати отриману за допомогою спеціальної техніки інформацію, необхідно зважати, що інформація може відігравати двояку роль:

- як орієнтуюча інформація, що дозволяє слідчому і оперативному працівнику вибрати оптимальний шлях пошуку доказів, намітити слідчі та розшукові версії;

- при дотриманні певних вимог стати доказами у кримінальній справі.

Кінцева мета одержання інформації із застосуванням спеціальної техніки полягає в тому, щоб добути фактичні дані, котрі містять окремі відомості про злочинну діяльність осіб, які представляють оперативний інтерес, могли б використовуватися і в кримінальному судочинстві в процесі доведення по кримінальній справі.

Умовами відносності й допустимості документів як доказів (відомості про факт і обставини застосування технічних засобів) слугують:

- наявність даних проте, від кого документ виходить і яким чином залучається до матеріалів кримінальної справи (супровідний лист, акт, протокол, рапорт оперативного працівника);
- вказівка на джерела та обставини одержання зафіксованих даних;
- наявність у документах обов'язкових реквізитів і підписів уповноважених осіб.

Вірогідність матеріалів, отриманих у результаті проведення слідчих дій та оперативно-розшукового заходу, підтверджується призначенням відповідної криміналістичної експертизи.

При оформленні матеріалів, що є результатом оперативного застосування спеціальної техніки, необхідно виключити можливість розшифровки засобів, методів і прийомів негласної роботи, з огляду на те, що не всі дані, отримані шляхом негласного застосування засобів спеціальної техніки, можна використати в процесі доказування у кримінальній справі. У разі необхідності залучення матеріалів до кримінальної справи й використання в процесі розслідування необхідно виконувати такі вимоги:

- виключити розшифровку методів, способів, сил, засобів і прийомів негласної роботи;
- забезпечити можливість процесуальної перевірки джерел одержання відповідних матеріалів;
- у документі зазначати порядок одержання матеріалів;
- забезпечити можливість перевірки даних, що представляють інтерес, у процесуальному порядку.

Результативність використання спеціальної техніки забезпечується за умови знання працівниками правоохоронних органів:

- правил застосування кожного виду спеціальної техніки та їхніх тактико-технічних характеристик;
- ефективності тактичних прийомів застосування спеціальної техніки, що забезпечують здійснення заходів щодо боротьби зі злочинністю;
- правил оформлення результатів застосування спеціальної техніки;
- порядку використання отриманих результатів.

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО – ЗЛОЧИН ЕПОХ

За всі часи існування на Землі людства, воно шукає заходи та засоби боротьби зі злочинністю, та навпаки. З давнини часів міркування о злочинцях, умовах здійснення злочинів фіксувалися у роботах філософів, істориків, психологів та правовідів. Одним із пріоритетних напрямків боротьби з викорененням всякого роду негативних проявів злочинності у суспільстві є попередження, розкриття та розслідування злочинів. І вивчення проявів підробки грошей не стали винятком.

Людина намагається пізнати сутність грошей протягом багатьох сторіч, і не випадково, гроші завжди були об'єктом пильної уваги людей з самого початку існування. Вони є єдиною мірою, яка напряму впливає на статус людини в суспільстві і можливість мати певні матеріальні блага. Тому не випадково цілком зрозуміле прагнення людей мати гроші зумовило появу різноманітних, у тому числі й протиправних, способів їх здобуття.

Порівняно з багатьма іншими способами легкого збагачення фальшивомонетництво найбільше приваблює злочинців, оскільки менш ризиковане за інші економічні злочини: як правило, викривають лише кожного четвертого правопорушника. Суттєво знижує ризик відповідальності й те, що основну масу підроблених грошей виявляють лише коли вони тривалий час перебувають в обігу або неодноразово змінили своїх володільців. Найчастіше фальшивки ідентифікують вже після їхнього потрапляння до банків та магазинів, під час перерахунку банкнот. Небезпека шкоди, заподіяної фальшивомонетництвом грошовій системі, визначається всіма державами світу на всіх етапах їх економічного розвитку. Багаторічні спостереження свідчать що питома вага фальшивомонетництва в економічних злочинах складає 5 %.

За часи незалежності України кількість злочинів, пов'язаних з виготовленням та збутом підроблених грошей значно виросла. Все це було пов'язано із великою кількістю нових незахищених грошей, зміною фінансової системи, появою нового доступного широкому колу населення обладнання для оперативного друку, неготовність правоохоронних органів до боротьби з вказаними

злочинами в умовах їх різкого зростання. З прийняттям нового Кримінального кодексу 2001 року в Україні виготовлення та збут підроблених грошей переходить із категорії державних злочинів у категорію злочинів у сфері господарської діяльності, при цьому ще більше пом'якшується покарання (тепер максимальний строк знижується до 12 років позбавлення волі, додатково з'являється ознака «вчинені організованою групою» як кваліфікуюча). У даному випадку закон все-таки враховує напрацювання слідчої практики з цього питання, оскільки здійсненню вчинення даного виду злочинної діяльності дійсно притаманна ознака організованості.

Небезпечність цього злочину полягає в тому, що він посягає на суспільні відносини у сфері кредитно-грошової системи України, а також інших країн у разі підробки їх валюти.

Відповідно до Міжнародної конвенції від 20 квітня 1929 р. щодо боротьби з підробкою грошових знаків, ратифікованою Урядом СРСР 3 травня 1931 р., держави – учасниці встановили відповідальність за підроблення не тільки власних грошей, а й тих, що знаходяться в обороті цих держав. Тут Україна виступає як правонаступниця.

Будь-який вид людської діяльності неможливий без передбачення її результатів, без осмислення поставлених завдань, без обмірковування й вибору найбільш ефективних засобів і методів досягнення визначеної мети.

Проблема виявлення, розкриття та розслідування фальшивомонетництва є актуальною для України особливо сьогодні. Бурхливий розвиток офісної техніки, поліграфічного обладнання та розповсюдження їх в Україні дозволяє фальшивомонетникам створювати організовану та високорозвинену індустрію фальшивомонетництва.

Виготовлення та збут підроблених грошей відноситься до тієї категорії злочинів, за якими вихідні дані від самого початку розслідування містять указівки на злочинний характер дії. Ще в процесі перевірки вихідної інформації слідчий і оперативний працівник отримують відомості про деякі обставини злочину і особи злочинця. Обсяг цих відомостей у кожному конкретному випадку різний, але здебільшого їх недостатньо для відповіді на запитання, хто конкретно виготовив купюри, яке обладнання він при цьому використовував, хто йому допомагав у здійсненні

злочинних задумів, де і в яких розмірах провадився збут підроблених грошей та ін.

Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей являють собою досить складний і небезпечний злочин. Своєчасне та швидке знайдення ознак даного злочину, установлення всіх обставин, необхідних для правильної кваліфікації дії кожного співучасника, виявлення його ролі, ступеня участі та поінформованості про кожну ланку «технологічного» ланцюжка від виготовлення до збуту, а також установлення всіх епізодів злочинної діяльності є основним завданням розкриття та розслідування.

Успішне виявлення фактів незаконних операцій із підробленими грошима багато у чому залежить також від оптимальної взаємодії агентурно-оперативних заходів із загально розшуковими при вмілому використанні агентури для громадськості для виявлення і викриття злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей. Важливим елементом організації боротьби з фальшивомонетництвом є агентурна розробка за завданням апаратів ДСБЕЗ затриманих, узятих під варту або засуджених за вчинення цього злочину.

Також хотілось би зазначити, що нездоланний бар'єр для фальшивомонетників створює захист купюр технологічного характеру. Головною метою захисту грошей є надання їм такої надійності, яка б складала умови розпізнання підробок не тільки спеціалістами та банківськими службовцями, але і звичайними громадянами. У різних країнах світу давно дискутується питання про те, чи варто повідомляти громадян про деякі елементи захисту грошових знаків, а також про появу в грошовому обігу підробок. На мій погляд, не заважало би поінформувати та зосередити увагу населення, продавців, службовців банківської й фінансово-кредитної сфер та касирів на основних захисних властивостях грошей, а це, в свою чергу, допоможе зменшити потік «фальшивок» та знизити кількість жертв. При цьому треба зазначити, що на сьогодні Українські гривні є однією з найбільш захищених валют. Аналіз статистичних даних за минулі роки, визначає, як вдосконалення захисту Української гривні вплинуло на розвиток злочинності у виготовленні та збуті підроблених грошей. Якщо кількість злочинів економічної спрямованості зростає: у 2001 р. -

41779; у 2002 р. - 42387; у 2003 р. - 43203; у 2004 р. - 44171; у 2005 р. - 45107, то кількість злочинів пов'язаних з виготовленням та збутом підроблених грошей (які складають частку злочинів економічної спрямованості) зменшується: у 2001 р. - 1838; у 2002 р. - 1614; у 2003 р. - 1616; у 2004 р. - 1573; у 2005 р. - 1436. У часи економічної кризи, на жаль, всі передумови будуть сприятимуть зростанню фальшивомонетництва.

Войтович Н. Ф.

ад'юнкт каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІЗУАЛЬНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Традиційно до найважливіших рис візуального спостереження прийнято відносити те, що зміст данного виду оперативно-розшукової діяльності носить негласний характер і в деякій мірі пов'язаний з обмеженням конституційних прав громадян.

Дана обставина залишає місце для цинічних стверджень про те, що питання моралі та етики для професійного оперативного працівника не існує.

Подібна позиція є результатом відображення поверхневого погляду на суть як візуального спостереження безпосередньо, так оперативно-розшукової діяльності вцілому. Дійсно, характер оперативно-розшукової діяльності в законі визначається лише в загальних рисах, не кажучи вже про візуальне спостереження; підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують даний вид діяльності, вміщують приписи розмитого характеру поведінки оперативного працівника; практика проведення візуального спостереження пов'язана з необхідністю спілкування оперативного працівника з людьми далеко не бездоганної моралі, що може спричинити професійну деформацію; специфічність засобів і методів візуального спостереження зовнішньо обумовлюється як би існуюче моральне протиріччя між метою і низькими засобами її досягнення.

Аналіз вказаних положень не тільки не ставить під сумнів, але, навпаки, підкреслює високоморальний характер візуального спостереження. Разом з тим питання про моральний зміст данного виду діяльності є надто гострим, що в свою чергу, обумовлено цілим рядом загально існуючих обставин.

Законодавство, нехай і в найбільш загальних положеннях, але закріплює принципові положення здійснення оперативно-розшукової діяльності. Так, оперативно-розшукова діяльність, хоч і здійснюється шляхом проведення переважно негласних заходів, тим не менше, застосовується тільки у виключних випадках (коли можливості вирішити задачу гласним шляхом вичерпані) і тільки для боротьби зі злочинністю. А проведення візуального спостереження можливо лише для попередження, припинення або розкриття тяжких або особливо тяжких злочинів.

Таким чином з формально-логічних позицій оперативно-розшукова діяльність, будучи передбачена законом, уже мольна, оскільки закон – вища форма суспільної моралі.

Разом з тим декларування повної відповідності оперативно-розшукової діяльності і візуального спостереження принципам і нормам суспільної моралі було б спрощенням складної проблеми. Для моралі не прийнятні такі засоби досягнення мети, як брехня, обман, зрадництво і тому подібне. Але добре відомо, що, здійснюючи оперативно-розшукові заходи, оперативний працівник так чи інакше користується методом примусу і навіть насилля (постановка особи на облік, затримання), дезінформує особу, що розробляється, морально маскується чи спонукає до цього іншу людину. В цьому зв'язку правомірно поставити питання, чи є таким засобам пояснення чи виправдання з позиції етики, чи вони повинні бути відкинуті як аморальні. Чи не спотворить їх застосування суті самої мети. В даному випадку в наявності одне з основних положень, що визначає моральні основи оперативно-розшукової діяльності, а саме: співвідношення цілей, які стоять перед ОРД, і засобів, що застосовуються для їх досягнення.

Одне з фундаментальних положень наукової етики є те, що нема раніше обумовлених добрих чи поганих засобів, а є засоби вимушеності. Але при цьому вона диктує діяти за принципом – ціль визначає, а не виправдовує засоби. Таким чином, кожному оперативному співробітнику потрібно здійснювати підбір засобів, маючи на увазі певні параметри. До їх числа можуть бути віднесені наступні:

- засіб повинен бути адекватним умовам поставленої задачі;
- засіб повинен бути достатнім для досягнення поставленої мети, застосування обраного засобу повинно дозволити ефективно

вирішити поставлену задачу, не залучаючи для цього інші засоби;

- засіб, який обраний для вирішення поставленої задачі, не повинен знищувати морального характеру мети, більш високої в порівнянні з тією, яка відповідає задачі, що рішається.

Таким чином, з етичної точки зору, здійснення оперативно-розшукової діяльності в основі слід розглядати як моральний компроміс, на який суспільство повинно йти для досягнення благородної мети, але який тим не менше, припускає, що в будь-якому випадку засіб повинен бути адекватним меті.

Стосовно самого візуального спостереження, потрібно відмітити, що компроміс – мабуть найбільш тонкий і складний акт морального вибору, де великий ризик знищення морального характеру мети в процесі її досягнення. Особливо це проявляється при проведенні візуального спостереження конспіративно, з маскування цілі знаходження оперативного працівника в тому чи іншому місці, меті його перебування, а ще в негласному документування протиправних дій особи, за якою воно ведеться. Приймаючи до уваги, що саме по собі візуальне спостереження не може розглядатися в якості моральних компромісів, рішення проблеми моральної доцільності багато в чому визначається мірою розробки інституту моральної крайньої необхідності.

Розглядаючи критеріїв нижчої межі моральної допустимості в оперативно-розшуковій діяльності, необхідно брати до уваги, що з практичної точки зору, їх пошуку при розробці рішень завдань, що стоять перед оперативними апаратами нерідко супроводжує виявлення крайньої форми професійної трансформації моральних вимог – їх деформація – утворення корпоративної моралі, замкнутої на власних інтересах професійної групи оперативних працівників. Дволі часто корпоративні інтереси професійної групи як правило не відповідають, а часто вступають в протиріччя з певними інтересами суспільства, чи групи людей, окремої особи. Нейталезації цього явища в найбільшій мірі залежить від інтенсивності і змісту виховного впливу, направленного не тільки на формування світоглядних позицій, але також на розробку певних правил поведінки при визначенні службових задач, що мають яскраво виявлене моральне забарвлення.

Характеристика моральних основ візуального спостереження була б неповною, кби б не сказати про те, що відповідна специфіка

накладає особливий морально-психологічний відбиток на характер спілкування співробітників оперативної служби між собою і оперативних апаратів взагалі. В цьому зв'язку дотримується ряд правил (звичай), які стосовно до діяльності інших служб можуть викликати непорозуміння і навіть конфлікти. Наприклад не слід виявляти зацікавленість до дій, що виконуються колегами, роботою ними з документами, з фактами, що ними вивчаються. Без необхідності не потрібно ділитися з колегами своїми міркуваннями відносно місця, часу і цілей проведення відповідних заходів, їх виконавців та тому подібне. Всі ці дані повинні бути закриті для колег навіть за умови добрих особистих відношень з ними. В іншому випадку така обізнаність при певних ситуаціях може поставити колег в незручне положення. Кожен із співробітників, що залучається до проведення заходу, інформований про цілі, учасників, місце, час тільки в тій частині, яка потрібна для успішного виконання своїх функцій.

Все перераховане вище, вказує не те, що моральні та етичні аспекти проведення візуального спостереження, безпосередньо стосуються оперативних працівників, і для успішного його проведення необхідно розуміти суть всієї оперативно-розшукової діяльності як виду державної правоохоронної діяльності.

Гелевер О. М.

психолог центру практичної психології ОДУВС

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДІЛЬНИЧОГО ІНСПЕКТОРА ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливою умовою професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ є те, що вона відбувається в не завжди позитивному соціальному середовищі, а саме: в умовах постійно виникаючих конфліктних ситуацій кримінального, психологічного та морального характеру. Особливо це простежується в сучасних соціально – економічних обставинах. І практично кожен працівник ОВС періодично стає учасником конфліктів та свідомо, за власної волі або всупереч їй приймає у них участь.

Не виключенням являється діяльність дільничих інспекторів, яка відрізняється різноманітністю напрямів роботи. Проте основ-

ний акцент можна поставити на взаємодію з населенням в профілактиці соціальних конфліктів, зокрема міжособистісних. І не є виключенням те, що в ході такої діяльності ДІМ часом опиняється втянутим в складні сімейно – побутові конфлікти. В таких ситуаціях дільничий повинен вміти побудувати процес спілкування у такий спосіб, щоб люди почули його, захотіли зрозуміти і прийняти його точку зору, погодитися з нею і діяти у запропонованому напрямку, а для цього їм треба змінити свою думку, своє ставлення до ситуації, до інших людей, до їх поглядів, цінностей, захотіти їм повірити сприймати їх як ворогів.

Тому, серед факторів, які визначають успішність чи неуспішність діяльності важливу роль відіграють соціальна компетентність працівника: сформованості у нього сукупності якостей, які відносяться, в першу чергу, до його пізнавальної сфери, та забезпечує йому глибоке та всебічне розуміння психологічних характеристик суспільства та осіб з якими йому доводиться взаємодіяти при вирішенні задач.

Адекватність розуміння процесу спілкування та поведінки людей, адаптацію до різноманітних систем взаємовідносин визначає особлива розумова здібність – соціальний інтелект. Ефективність поведінки, взаємовідносин та спілкування вбачається у взаємозв'язаному розвитку комунікативних та інтелектуальних здібностей, які являються складовими компонентами психологічної культури особистості.

Проблему соціального інтелекту в аспекті дослідження комунікативних властивостей особистості розглядали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед них можна відмітити М. Аргайла, Р. Гарднера, Дж. Гіфлфорда, М. Саллівена, Е. Трондайка, Т. Ханта, Ю. Н. Емельянова, А. А. Кірдона, В. Н. Куніцину, В. А. Лубанську, Е. С. Михайлову та інших. Узагальнюючи їх погляди на дану проблему соціальний інтелект можна охарактеризувати як глобальну здібність, яка виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень.

Щоб діяти вірно, дільничий повинен добре володіти знаннями

нормативної бази, що являє собою складову інтелектуальних здібностей та знати стиль життя, зв'язки, вчинки досить великої кількості людей, які формуються за умови включеності до соціальної дійсності. Сучасною наукою виявлено вплив соціального інтелекту на успішність в професійній діяльності та на самореалізацію людини взагалі. Тому на основі вище зазначеного можна зробити висновок про таку професійно важливу якість як соціальний інтелект.

Тому важливим постає питання розвитку не тільки професійної, але й соціальної компетентності дільничого інспектора у вирішенні такого роду конфліктів.

Однією з перспектив оптимізації рівня професійної компетентності є підвищення компонентів соціального інтелекту та соціальної компетентності у вирішенні конфліктних ситуацій з населенням. Тому прерогативою нашої роботи у цьому напрямку являється продовження вивчення впливу соціального інтелекту на професійну діяльність дільничого інспектора міліції.

Гончарова В. О.

канд. екон. наук, доцент каф.
економічної безпеки ХНУВС

РОЛЬ ДІЛОВОЇ РОЗВІДКИ ТА СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ В УПРАВЛІННІ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Однією з причин кризового стану, що реально сприяє підризу економічної безпеки суб'єкта підприємництва, на деяких великих вітчизняних підприємствах убачають у неефективній політиці управління дебіторською заборгованістю або зовсім у її відсутності.

Теоретично ефективність управління дебіторською заборгованістю суб'єкта підприємництва розглядалася неодноразово. Практично будь-який підручник із фінансового менеджменту містить у собі питання, пов'язані з цією проблемою. Неодноразово на сторінках журналів і науково-практичних конференцій як українські, так і російські теоретики й практики ділилися своїм досвідом. Насамперед, автори зазначених публікацій відзначали, що проблема неплатежів актуальна для більшості країн світу, але

є досить важливе розходження. Складається воно лише в тім, що в країнах із розвинутою економікою існують відпрацьовані методи управління дебіторською заборгованістю.

Однак, як українські, так і російські дослідники аналізують існуючі й розробляють нові заходи щодо управління дебіторською заборгованістю підприємства. Як результат, «експерти-практики одностайно зійшлися в думці, що основними методами управління дебіторською заборгованістю в наших умовах є:

- контроль «дебіторки» у режимі реального часу (сфера відповідальності IT-фахівців і співробітників збутової служби);
- попередня оцінка ділової репутації контрагентів (сфера відповідальності служби безпеки, в обов'язку якої повинні входити збір інформації про потенційних клієнтів і наступний вплив на боржників)».

Якщо перший метод управління дебіторською заборгованістю щодо інформаційно-аналітичного забезпечення досить докладно описаний у навчальній і науковій літературі, то другому, на жаль, – економістами як теоретиками, так і практиками не приділялося належної уваги.

Таким чином, метою даного наукового дослідження є вдосконалення організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства щодо проведення попередньої оцінки ділової репутації контрагентів.

Організація будь-якої діяльності, зокрема й управління дебіторською заборгованістю, за характером завдань ділиться на два основних напрями:

- одержання інформації про об'єкт;
- обробка, узагальнення й оцінка, тобто проведення аналізу.

Рішення цих двох завдань може здійснюватися як самостійно, так і з залученням сторонніх осіб й організацій. При першому варіанті організацію інформаційно-аналітичного забезпечення необхідно покладати на два основних підрозділи системи економічної безпеки підприємства. А саме, на ділову (комерційну) розвідку та підсистему захисту. Причому рішення першого завдання покладається на ділову розвідку, а другий, відповідно, – на підсистему захисту (як правило, службу безпеки). На жаль, на практиці функції комерційної розвідки в більшості випадків покладають на службу безпеки або охоронні підприємства. В окремих випадках деякі функції комерційної розвідки намагаються покласти

на зовсім невідповідні до цього маркетингові підрозділи або PR-служби. Комерційна ж розвідка, як і всяка інша, важлива саме надаваною можливістю попередити опонента, проведенням профілактики несприятливих варіантів розвитку подій. Тому автор пропонує створити інформаційно-аналітичний підрозділ, який б виконував перше завдання організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства.

«Сьогодні на ринку ділової інформації активно працює не більше п'яти фірм, між якими, за словами самих операторів, конкуренції немає взагалі. Можливо тому, багато вітчизняних бізнесменів воліють мати справи зі своїми людьми, а перевіряти кумасвата-брата на вошивість у нас якось не прийнято».

За 10 років організації, що спеціалізуються на наданні інформаційних послуг, встигли сформувати власні бази даних. Відомості черпаються аналітиками, як правило, з відкритих джерел, тобто на основі різноманітних довідників, газетних і журнальних статей, інформації з Інтернету, регулярних обов'язкових звітів компаній у відповідних ЗМІ про фінансові показники діяльності. Крім того, багато операторів ринку на договірних умовах співпрацюють із Державним комітетом статистики України, мають доступ до баз даних МВС, СБУ, податкової інспекції.

Недоліком масивів даних державних контрольних організацій є їхня статичність, оскільки вони містять відомості строго на певний момент часу й оновлюються навіть при наявності можливостей відносно нешвидко.

Варто знати, що інформація, отримана цими або аналогічними способами, незважаючи на всю свою фінансову привабливість, не є гарантом і підтвердженням сумлінності вашого майбутнього партнера. Це всього лише «сира» інформація, у якій зазначені його реєстраційні дані, реквізити, заявлений керівний і установчий склад і так далі. Тому, на жаль, далеко не завжди офіційні джерела інформації є надійними.

У рамках даного наукового дослідження автором розглянуто лише перше завдання з організації інформаційно-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства, що стосується тільки одержання інформації про об'єкт. Однак можна зробити висновок, що ідеального способу швидкої та безкоштовної перевірки – не існує.

ВІДОМОСТІ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ЗЛОЧИНЦІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Останнім десятиліттям сотні тисяч жінок були вивезені з Центральної та Східної Європи і республік колишнього Радянського Союзу для заняття проституцією. Їх кількість Європейським союзом оцінюється в розмірі 0,5 млн. Вивезені українські жінки займаються проституцією у більш ніж 50 країнах. У деяких частинах світу, таких як Ізраїль і Туреччина, жінки з України і СНД настільки переважають, що всіх повій називають «Наташами».

За даними Міжнародної організації по еміграції, на сьогодні обіг міжнародного бізнесу з незаконного переміщення людей сягає 6 млрд дол. США на рік. Згідно з оцінками ООН, 1/4 з 4 млн проданих людей щорічно використовуються в секс-індустрії. За наявними оцінками, за кордоном проституцією займається 100 тис. молодих українок. За останні десять років з України виїхало до 400 тис. жінок у віці до 30 років (Усенко О.В.)

На нашу думку жертв від злочинів пов'язаних з торгівлею людьми слід класифікувати за наступними принципами:

- за статевою приналежністю;
- за віком;
- за їх рольовим статусом;
- в залежності від їх стосунків із злочинцем;
- за морально-психологічними ознаками;
- в залежності від виду та кратності заподіяння їм шкоди.

Класифікація жертв за статевою приналежністю.

У відповідності зі статистичними даними жертвами від злочинів пов'язаних з торгівлею людьми у 85 % є жінки. Це обумовлюється тим, що метою вчинення цього злочину в Україні здебільшого виступає сексуальна експлуатація та використання у порнобізнесі, а жінки в силу своїх фізіологічних особливостей у більшій мірі ніж чоловіки здібні задовольнити «попит» на послуги такого роду.

Класифікація жертв за віком.

Серед жертв цього злочину переважають жінки у віці до

25 років (майже 70 %). Це обумовлюється різними факторами: цікавістю, жагою пригод, довірливістю, невмінням пристосовуватись до умов, у яких виникає необхідність знаходитися, безпомічність у конфліктних життєвих ситуаціях, фізична слабкість та інше.

Класифікація жертв за їх рольовим статусом.

Зазвичай жертвами від злочинів пов'язаних з торгівлею людьми є особи, які не мають постійного місця роботи або ж виконують низькокваліфіковану низькооплачувану роботу. Так, 2/3 жінок, які стали жертвами торгівлі людьми, не мали постійного місця роботи.

Класифікація жертв в залежності від їх стосунків із злочинцем.

У механізмі злочину вирішальну роль відіграють стосунки, у яких знаходяться злочинець та жертва. Зазвичай вони можуть бути у родинних, подружніх або інші інтимних, сусідських, дружніх стосунках. Так, при вчиненні торгівлі людьми у якості вербувальників найчастіше виступали особи, які знаходилися з потенційними жертвами у дружніх, а іноді навіть у родинних стосунках.

Класифікація жертв за морально-психологічними ознаками.

У механізмі злочину проявляються найрізноманітніші морально-психологічні особливості жертв, такі як статева розбещеність, схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів, агресивність, боягузтво, жадібність, довірливість, моральна нестійкість тощо

Класифікація жертв в залежності від виду та кратності заподіяння їм шкоди.

За кратністю заподіяння шкоди жертви злочину можуть поділятися на епізодичних (постраждали один раз) та «рецидивістів», яким шкода заподіювалася неодноразово.

Останні також можуть поділятися за ознакою заподіяння їм шкоди однорідними та різнорідними злочинами. Класифікація жертв торгівлі людьми за цією підставою набуває особливого значення з урахуванням того, що підчас вчинення цього злочину у відношенні них може вчинятися цілий комплекс інших злочинів, серед яких звалтування, заподіяння тілесних ушкоджень, вбивства, крадіжки, шахрайства тощо, і відповідно заподіюватися різні види шкоди – фізична, моральна або майнова (матеріальна).

Грібов М. Л.
канд. юрид. наук, доцент каф. ОРД
та документування факультету підготовки кадрів
оперативної служби Київського національного
університету внутрішніх справ

ЗАКОН УКРАЇНИ **«ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ»:** **ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ** **ПІДРОЗДІЛІВ ОПЕРАТИВНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ**

Сучасна ситуація в Україні характеризується загостренням протистоянням різних політичних сил, кризовими явищами в економіці та соціальній сфері, що зумовлює неухильне зростання рівня злочинності. Відмінна технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам ускладнює, а іноді й унеможливорює виявлення ознак, вчинюваних ними злочинів, силами лише гласних оперативних підрозділів. З цих причин дедалі більшого значення у протидії злочинності набуває діяльність оперативної служби МВС України, якій властиві специфічні засоби й методи, що дозволяють вчасно, негласно і конспіративно отримувати інформацію необхідну для виявлення, припинення та розкриття злочинів, а також для здійснення розшуку осіб, які їх вчинили.

Сьогодні ефективній діяльності оперативної служби заважає комплекс проблем правового характеру, які багато у чому зумовлюються недосконалістю законодавчого регулювання оперативно-розшукової діяльності.

Окремими питаннями, пов'язаними з правовим регулюванням діяльності оперативної служби у різні часи займалися А. А. Венедіктов, К. П. Гребенев, А. С. Карповський, М. А. Погорецький, С. А. Смірнов, В. Г. Соколов, В. М. Солдатов, І. В. Тарасюк, І. І. Шинкаренко, І. Р. Шинкаренко, та інші. Однак ще низка питань законодавчого забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативної служби залишаються не вирішеними.

Насамперед слід відмітити, що в Законі України про ОРД відсутнє чітке визначення оперативної служби як суб'єкта оперативно-розшукової діяльності. Так у частині 1 статті 5 зазначеного закону вказано, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється

оперативними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України — кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, судовою міліцією.

Оперативну службу віднесено до підрозділів кримінальної міліції чинним відомчим нормативно-правовим актом, що регламентує її діяльність. Разом з тим, як слушно зауважує М. А. Погорецький: «Правильне розуміння системи підрозділів МВС, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, ускладнюється тим, що до цього часу немає єдиного законодавчого тлумачення самого поняття «кримінальна міліція». В законодавстві України не існує норми, яка б установила вичерпний перелік підрозділів МВС, які відносяться до «кримінальної міліції».

З нашого погляду, у Законі України про ОРД необхідно або визначити повний перелік підрозділів кримінальної міліції, або взагалі відмовитися від терміну «кримінальна міліція», який є дискусійним, та просто подати перелік оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. При цьому у зазначеному переліку слід вказати і негласні підрозділи МВС, як це зроблено законодавцем при визначенні підрозділів СБУ, що здійснюють ОРД (підрозділи оперативного документування та оперативно-технічні підрозділи).

Наступною проблемою в оперативно-розшуковій діяльності оперативної служби є відсутність законних підстав для проведення за власною ініціативою заходів пошукового і розвідувального характеру з метою отримання первинної оперативної інформації необхідної для виявлення, попередження та припинення злочинів. Адже відповідно до п. 3 статті 9 Закону України про ОРД проведення оперативно-розшукових заходів, без заведення оперативно-розшукової справи (далі – ОРС) забороняється. Підрозділи оперативної служби не уповноважені заводити такі справи, оскільки проводять оперативно-розшукові заходи по ОРС, що заведені іншими оперативними підрозділами ОВС за їх офіційними замовленнями.

Водночас підрозділи оперативної служби володіють потужним потенціалом з ініціативного збору первинної оперативно-розшукової інформації. Сьогодні цими підрозділами накопичено чималий досвід успішної роботи з виявлення за власною ініціативою латентних злочинів у сферах наркообігу та господарської діяльності, а також роботи з виявлення осіб, які вчиняють вуличні

пограбування, кишенькові та квартирні крадіжки, викрадення та розукомплектування автотранспортних засобів. Однак, як вже зазначалося, вся ця діяльність є незаконною, адже оперативно-розшукові заходи проводяться без заведення оперативно-розшукових справ. З викладеного випливає, що суспільно-корисна діяльність оперативної служби є незаконною. Отже, як бачимо, виникає ситуація протиставлення законності і доцільності. Неможливість такої ситуації є одним з принципів законності. «Законність є вищою доцільністю. Діалектика взаємин тут така: будь-який відступ від законності, що мотивується «вищими інтересами», «вимогами народу», «моральними розуміннями» тощо, призводить до дестабілізації в суспільстві, сприяє зростанню правового нігілізму. Якщо закон застарів, став недоцільним, його потрібно змінити, доповнити, але тільки відповідно до встановленої процедури, що також визначається законом. Доти, доки зміни не внесені, закон діє».

Таким чином, враховуючи загрозливі для українського суспільства темпи зростання злочинності, з одного боку, та суспільно-корисні наслідки проведення розвідувально-пошукових заходів оперативною службою, з іншого боку, необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Насамперед слід визначити поняття «Оперативно-розшукові заходи». З нашого погляду це поняття слід сформулювати наступним чином: оперативно-розшукові заходи – це заходи, які проводяться з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності уповноваженими на те оперативними підрозділами відповідно до прав наданих цим підрозділам Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Далі слід вказати вичерпний перелік прав, які можуть бути використані лише за умови заведення оперативно-розшукової справи, у тому числі вичерпний перелік прав, які, виходячи із змісту Конституції потребують дозволу суду, санкції прокурора тощо. При цьому слід зазначити, що інші права можуть використовуватись з метою пошуку та перевірки первинної інформації, яка містить підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності.

З нашого погляду, це буде логічно і доцільно. Адже існуюча нині в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» заборона проводити будь-які оперативно-розшукові заходи без заведення оперативно-розшукової справи суперечить здоровому глузду, на що неодноразово зверталась увага науковцями та практичними

працівниками. Певні оперативно-розшукові заходи мають проводитися задля того щоб отримати первинну інформацію про осіб які готують і скоюють злочини та злочини вчинені нестановленими особами. Йдеться насамперед про латентну злочинність.

У Законі має бути створена класифікація оперативно-розшукових заходів на основі ступеня їх можливої шкоди для законних прав та свобод громадян. У системі цієї класифікації права, які використовуються підрозділами оперативної служби при проведенні розвідувально-пошукових заходів оперативною службою мають бути включені до переліку таких, що не потребують заведення оперативно-розшукової справи. Зокрема це права: опитувати осіб за їх згодою та використовувати їх добровільну допомогу; здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів, відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів.

З нашого погляду перевага зазначеного підходу над спробами визначення в законі вичерпного переліку ОРЗ полягає в тому, що він не обмежує різноманітності та комплексності зазначених заходів. Спроби визначення в законі вичерпного переліку оперативно-розшукових заходів приведуть до певних правових колізій. Так з трьох оперативно-розшукових заходів, що вже тривалий час складають основні напрямки діяльності оперативної служби, у проекті Закону України про ОРД, що внесено на розгляд Верховної Ради України Г. Г. Москалем та іншими народними депутатами знаходить своє пряме закріплення лише один (візуальне спостереження).

Ціла низка проблемних питань правового забезпечення діяльності оперативної служби виникає у зв'язку з недостатньо чітким законодавчим регулюванням використання оперативно-технічних засобів, під час здійснення оперативно-розшукових заходів. Не вдаючись до подробиць проведеного нами аналізу, зазначимо, що

для вирішення зазначених питань ми вважаємо доцільним доповнити статтю 8 Закону України «Про ОРД» правами підрозділів, які здійснюють ОРД: «негласно здійснювати звукозапис, відеозапис, фотографування, при проведенні оперативно-розшукових заходів, для яких Законом не передбачено спеціального порядку застосування; застосовувати у громадських місцях технічні засоби які дозволяють здійснювати звукозапис, відеозапис, фотографування дистанційно; застосовувати технічні засоби які дозволяють здійснювати звукозапис, відеозапис, фотографування, якщо вони встановлені у одяг або речі оперативного працівника».

Дерев'ягін О. М.

ад'юнкт каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ КР З ПІДРОЗДІЛАМИ ДСБЕЗ У КУРОРТНІЙ МІСЦЕВОСТІ АР КРИМ У КУРОРТНИЙ СЕЗОН

Для органів внутрішніх справ у цілому та їхніх оперативних служб і підрозділів у курортній місцевості АР Крим зокрема, проблема взаємодії виступає не комплексною задачею взагалі, а прийняттям конкретних адміністративних, кримінально-процесуальних і оперативно-розшукових мір з метою профілактики, припинення та попередження правопорушень, розкриття злочинів і розшуку злочинців, що переховуються. У відповідності зі своїм призначенням кожна структурна ланка окремого органа внутрішніх справ виконує свої строго визначені і властиві для нього задачі. Взаємодія саме і покликана забезпечити найбільш ефективне їхнє рішення. У досягненні зазначених цілей підрозділи ВКР у курортній місцевості АР Крим у курортний сезон використовують різні прийоми, засоби і методи, у тому числі і негласного характеру, мають власну інформацію, що відповідає специфіці роботи оперуповноваженого карного розшуку і характеризуються різними об'єктами впливу.

Специфіка взаємодії підрозділів КР з ДСБЕЗ полягає в тому, що об'єкти оперативної уваги оперуповноважених ДСБЕЗ пов'язані зі злочинами в сфері економіки. Але, як відомо, економічна злочинність не є ізольованим явищем, вона безпосередньо пов'язана із загальною кримінальною злочинністю, а тому спільний оперативний пошук підрозділів КР і ДСБЕЗ безумовно необхідний.

Ефективність взаємодії карного розшуку з підрозділами ДЗБЕЗ у курортній місцевості АР Крим у курортний сезон у боротьбі зі злочинністю може бути досягнута лише при дотриманні ряду умов. Першорядними з них є:

- визначення взаємодіючих ланок, їхніх завдань й обсягу взаємодії на кожному конкретному напрямку боротьби зі злочинністю;
- чіткий розподіл функціональних обов'язків, визначення форм взаємодії і конкретних виконавців на всіх напрямках діяльності по боротьбі зі злочинністю, роз'яснення поставлених перед ними спільних задач;
- забезпечення обміну взаємною інформацією, визначення способів і засобів зв'язку між взаємодіючими ланками;
- своєчасне і повне виконання погоджених планів і завдань;
- чітке маневрування силами і засобами у відповідності з оперативною обстановкою, що склалася;
- взаємна допомога і підтримка;
- забезпечення постійного керівництва і контролю за виконанням погоджених (спільних) заходів.

Єдині основи оперативно-розшукової діяльності, використання аналогічних засобів і методів у роботі створюють найбільше сприятливі умови для їхньої ефективної взаємодії. Аналіз діючих нормативних актів МВС України дозволяє виявити ряд особливостей, покладених на ВКР, щодо надання посильної допомоги підрозділам ДЗБЕЗ в розкритті злочинів. До основних з них варто віднести:

- використання негласних можливостей для одержання інформації, що має значення для розкриття конкретних злочинів, які реєструються по лінії карного розшуку, особиста участь у перевірці такої інформації і реалізації отриманих матеріалів;
- проведення негласних оперативно-розшукових заходів щодо встановлення місць появи злочинних елементів, і в першу чергу злочинців-гастролерів, особиста участь у виявленні і припиненні їхніх злочинних задумів;
- використання негласних можливостей з метою установлення фактів виготовлення на підприємствах холодної і вогнепальної зброї;
- виявлення схиляння підлітків до вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин;
- здійснення негласних оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання поширення наркотичних речовин,

розкрадань їх з об'єктів, де вони виготовляються, переробляються і зберігаються;

- виявлення обставин, що можуть викликати масові безладдя, а також причин і умов, що сприяють здійсненню інших злочинів, які реєструються по лінії карного розшуку.

Виходячи із сукупності всіх розглянутих обставин, представляється доцільним рекомендувати в якості основних і найбільш ефективних наступні форми взаємодії карного розшуку з підрозділами ДСБЕЗ у протидії злочинності:

- спільний аналіз оперативної обстановки, стану боротьби з окремими видами найбільш небезпечних злочинів, і в першу чергу крадіжками майна, шахрайством, навмисними підпалами;

- розробку спільних і погоджених заходів щодо виявлення й усунення причин і умов, що сприяють здійсненню злочинів і, насамперед, крадіжок з території об'єктів, на яких зосереджені товарно-матеріальні цінності;

- взаємне використання негласних можливостей з метою одержання інформації, що має значення для розкриття та запобігання злочинів, що замишляються чи підготовлюються, а також спільна її перевірка і реалізація;

- спільну розробку, проведення операцій та інших дій щодо розкриття, запобігання і припинення злочинів у визначених виробничих сферах (на об'єктах виробництва, переробки і збереження наркотичних речовин; підприємствах, де можливе виготовлення вогнепальної і холодної зброї), серед окремих шарів населення, а також у місцях можливої появи злочинців-гастролерів.

У результаті проведення анкетування оперативних працівників карного розшуку в курортній місцевості АР Крим з'ясувалося, що питанню взаємодії даного підрозділу з підрозділами ДЗБЕЗ приділяється недостатньо уваги. Близько 60 % опитаного оперативно-начальницького складу ВКР незадовільно оцінили загальний стан взаємодії вищевказаних підрозділів між собою.

Аналізуючи сучасний стан взаємодії підрозділів КР з підрозділами ДЗБЕЗ у курортній місцевості АР Крим у курортний сезон, можна зробити висновок, що він на сучасному етапі має ряд проблем, що можливо вирішити шляхом розробки єдиної системи взаємного інформування, а також виданням міжвідомчого нормативного акта організації взаємодії. Однак, сутність рішення даних проблем вимагає самостійного дослідження.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ – ШАГ НА ПУТИ К ПОВЫШЕНИЮ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА РАБОТНИКОВ ОВД

Мир, в котором мы живем многообразен, причем степень многообразия растет, его формы множатся. В основе этого явления лежит огромное количество социальных различий: между людьми, группами людей, социальными процессами, объединениями, ситуациями, режимами, практиками, культурами и субкультурами. Адаптируясь к жизни в условиях существования такого количества различий, человечество пришло к выводу о необходимости развития у людей таких психологических качеств, которые позволяли бы им гармонично уживаться с другими людьми, балансируя между полюсами гетеро- и аутоидентификации, между готовностью предоставлять другим людям возможность для самовыражения и удовлетворением собственных потребностей в таком же самовыражении, самоактуализации, самоидентификации.

Свойство человека, определяющее его умение активно принимать мир таким, каков он есть, во всем его многообразии, не пытаясь ни пассивно подстроиться под него, ни переделать его «на свой лад», принято обозначать термином толерантность.

Согласно Декларации принципов толерантности, принятой Генеральной конференцией ЮНЕСКО (1995), «толерантность означает уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявлений человеческой индивидуальности..., это гармония в многообразии, это добродетель, которая делает возможным достижение мира и способствует замене культуры войны культурой мира...».

Толерантный человек настроен миролюбиво, его мышление открыто и дивергентно по отношению к существующим различиям, его поведение многовариантно. Интолерантный человек – тот тот, кто по отношению к существующим различиям «воинственно» настроен, чье мышление сфокусировано на одном из полюсов различий, то есть закрыто и конвергентно, чье поведение однозначно и «без вариантов» направлено на приоритет

одного из полюсов различий.

Социальные границы проявления толерантности контекстуальны и определяются, с одной стороны, правами человека, закрепленными в соответствующих нормативно-правовых документах (например, в национальном законодательстве, в международных декларациях), с другой – общечеловеческими морально-этическими нормами, закрепленными в культуре (например, в виде традиций и обрядов, религиозных канонов, правил хорошего тона, различных профессиональных кодексов поведения и др.). Актуальность развития у людей толерантности зафиксирован в целом ряде специально принятых документов и целевых программ. В полюсе этой актуальной проблемы, с целью повышения квалификации относительно психолого-педагогического сопровождения учебно-воспитательного процесса в Одесском государственном университете внутренних дел, нами было разработано и внедрено в практику практическое занятие с элементами тренинговых технологий «Толерантность – шаг на пути к повышению профессионализма работников ОВД».

Целью данного практического занятия с элементами тренинговых технологий является раскрытие понятия «толерантность», определение личного уровня толерантности, а также формирование умения быть толерантным по отношению к другим людям.

В качестве тренируемых навыков и умений в данном тренинге в первую очередь имеются в виду компоненты социального познания: умение работать с понятиями, интеллектуальная рефлексия, понимание механизма действия социальных стереотипов, умение слушать и слышать, умение договариваться и другие.

В качестве инструмента, позволяющего определить эффективность проведенного практического занятия, мы используем анкету обратной связи.

Достижению цели способствует решение следующих задач:

1. Снижение интолерантности за счет осмысления механизмов ее формирования и переоценки ее границ;
2. Эмоциональное отреагирование и осознание чувств, сопровождающих проявление толерантности;
3. Формирование толерантных поведенческих навыков.

В основу данного практического занятия вложена система разнообразных методов, способствующих развитию толерантности

работников ОВД. Формы работы на практическом занятии – общегрупповые обсуждения, элементы лекций, аналитическая работа в малых группах с последующей презентацией результатов, психодиагностика, игровые моменты. Целевая аудитория: курсанты ВУЗов системы МВД.

В целом хотелось бы отметить, что принципиальной особенностью тренинга толерантности является то, что он позволяет апеллировать к индивидуальному (групповому) опыту его участников, то есть работать «на живом материале». Также, важной особенностью данного практического занятия с элементами тренинговых технологий является предоставление участникам возможности осознать и отреагировать собственный опыт пребывания в состоянии интолерантности. Эффективность практического занятия определяется тем, что через понимание естественности многообразия мира и формирование новых когнитивных механизмов принятия этого многообразия участники более осознанно устанавливают для себя границы толерантности-интолерантности, обучаясь сознательно и в разумных пределах трансформировать свои интолерантные реакции в толерантные.

Євдокімов С. В.

начальник БНОН ГУМВС України в Харківській області

НАРКОБИЗНЕС – ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА XXI СТОЛІТТЯ

На сьогодні наркобізнес залишається одним із найбільш прибуткових кримінальних бізнесів. Наркоділери вишукують нові шляхи для розповсюдження заборонених законом наркотичних засобів і психотропних речовин на території України, ретельно продумуючи кожен крок і добре приховуючи злочинну діяльність у сфері незаконного обігу наркозасобів.

Значне погіршення криміногенної ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні, суттєве зростання пов'язаної з цим злочинності, підвищення рівня розповсюдження наркоманії та наркобізнесу актуалізували важливість дослідження проблеми удосконалення системи протидії незаконному обігу наркотиків та наркоманії з відображенням концептуального розуміння цієї проблеми, запобігання їй на національному та міжнародному рівнях.

Моніторинг наркоситуації в Україні дає підстави свідчити про швидкі темпи поширення наркоманії в державі, вчинення на цьому ґрунті злочинів корисливо-наси́льницької спрямованості, поширення проявів внутрідержавного і міжнародного наркобізнесу, що, разом узятє, протягом останніх років набуло загрозливого характеру, незважаючи на значну кількість державних та правоохоронних органів, залучених до вирішення цієї проблеми, та численну нормативно-правову антинаркотичну базу. Офіційна кількість споживачів наркотиків щороку зростає. За даними МВС України кількість облікованих споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні протягом 2002–2007 рр. (у тис.):

Кількість облікованих осіб	Роки					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	112 513	119 965	124 805	152 418	154 447	173 328

Наркобізнесом займаються злочинні угруповання, які отримують від цієї кримінально караної діяльності дуже великі прибутки, що потім «відмивають». У такому разі наркобізнес набуває форми організованої злочинної діяльності.

Протидія наркоманії і наркобізнесу, недопущення розвитку їх антисоціальних тенденцій, а також регуляторна державна політика в цій сфері на сучасному етапі є необхідною умовою розвиненого суспільства, важливим фактором його економічного, культурного та правового рівня.

Особливо небезпечною є тенденція збільшення кількості споживачів наркотиків серед підлітків та зростання їх криміналізації на тлі низької ефективності медичної допомоги наркохворим, вкрай обмеженого використання сучасних програм їх психосоціальної реабілітації та адаптації в суспільстві.

Складовими частинами наркобізнесу, про які можна говорити і як про етапи протиправної діяльності, є:

- фінансова підтримка процесу незаконного обігу наркотиків;
- забезпечення сировиною для виготовлення наркотиків (незаконне вирощування та культивування наркорослин, або незаконне виготовлення та виробництво засобів, що використовуються для переробки природної наркотиковмісної сировини, або які є хімічною основою для подальшого безпосереднього виробництва (виготовлення) наркотиків – прекурсори;

- виробництво (виготовлення) наркотичних засобів та транспортування в інші регіони, країни з метою збуту;

- транспортування (використання транспортних засобів, залізниці, літаків, поштових перевезень, наркокур'єрів) наркотикомісної сировини та прекурсорів до місць виробництва (виготовлення) наркотиків;

- реалізація оптових партій наркотичних засобів та розповсюдження наркотиків у роздрібній мережі;

- маркетинг ринку збуту та реклама незаконно виготовлених наркотиків, тобто дії, спрямовані на прогнозування витрат та одержання прибутків від нелегальної діяльності і т. ін.;

- «відмивання» прибутків, отриманих від незаконного обігу наркотиків, тобто дії, спрямовані на легалізацію отриманих коштів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів.

Для успішної боротьби з будь-яким негативним соціальним явищем першочергове значення має національне законодавство та ефективна діяльність відповідних державних органів. Основу нормативно-правового забезпечення протидії розповсюдженню наркотиків та поширенню наркоманії в Україні складають: а) низка міжнародно-правових актів; б) окремі статті чинного КК України; в) відповідні Закони України; г) Постанови КМ України; д) постанови Пленуму Верховного Суду України; є) перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, який затверджується КМ України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я і публікується в офіційних друкованих виданнях; є) таблиці невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу (затверджуються наказом МОЗ України); ж) Інструкції зацікавлених відомств – МВС, СБ, Генпрокуратури, МОЗ, Мін'юсту і Верховного Суду України; з) комплексна програма профілактики злочинності, затверджена відповідним Указом Президента України.

Сучасний наркобізнес – складна система, що складається з сукупності видів незаконних оборотів, предмети яких – різні типи і види наркотиків, що відрізняються один від одного. Тому і протидія наркобізнесу об'єктивно повинна будуватися, як система різних видів протидії.

Желєзов Є. О.
професор каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС,
заслужений юрист України

ОПЕРАТИВНЫЙ ПОИСК ИНФОРМАЦИИ О КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ В УСЛОВИЯХ ДЕЙСТВИЯ НОВОГО АНТИКОРРУПЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

С 1 января 2010 года вступает в действие новое антикоррупционное законодательство, принятое Верховной Радой Украины. Этот блок антикоррупционных Законов Украины «О принципах предотвращения и противодействия коррупции» от 11 июня 2009 года, № 1506-VI, Закон Украины «Об ответственности юридических лиц за совершение коррупционных правонарушений» от 11 июня 2009 года, № 1507-VI, Закона Украины об ответственности за коррупционные правонарушения» от 11 июня 2009 года, № 1508- VI. Принятые законы кардинальным образом изменили действующую до этого правовую базу по борьбе с коррупцией, состоявшую, по-существу, из одного закона – Закона Украины «О борьбе с коррупцией» от 5 октября 1995 года, а также некоторых норм уголовного закона, предусматривающих уголовную ответственность за взяточничество, некоторые виды хищений и ряд должностных преступлений.

В рамках этой статьи автор не ставит перед собой задачу проведения сравнительно-правового исследования прежнего и вновь принятого законодательства по борьбе с коррупцией. Выделение наиболее существенных, по мнению автора, новелл в принятых законах, необходимо, прежде всего, для обоснования необходимости значительного расширения сферы оперативного поиска проявлений коррупции в практике работы оперативно-розыскных подразделений, использования при этом во многих случаях всего арсенала средств и методов оперативно-розыскной деятельности.

В контексте темы статьи считаем обязательным, в первую очередь, указать на то, что новое законодательство расширило сферу применения уголовной ответственности за коррупционные проявления, в то время, как по прежнему закону о борьбе с коррупцией, была предусмотрена лишь административная ответственность. В УК Украины введена новая глава VII»А» об уголовной

ответственности за преступления в сфере служебной деятельности в юридических лицах частного права и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг. Теперь признаются преступлениями: злоупотребления полномочиями служебным лицом юридического лица частного права (ст. 235¹), превышение полномочиями таким лицом (ст. 235²), злоупотребление полномочиями лицами которые предоставляют публичные услуги (аудиторы, нотариусы, эксперты, оценщики, третейские судьи и др.) – ст. 235³, коммерческий подкуп (ст. 235⁴), подкуп лица, которое предоставляет публичные услуги (ст. 235⁵). Введена ст. 369¹, устанавливающая уголовную ответственность за злоупотребление влиянием. По новому законодательству уголовно-наказуемым стало предложение взятки. Следует обратить внимание на то, что некоторые части вышеуказанных статей, предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок свыше пяти лет, то есть в соответствии со ст. 12 УК Украины признаются тяжкими и по ним, согласно Закону Украины «Об оперативно-розыскной деятельности», возможно проведение оперативно-розыскных мероприятий, связанных с временным ограничением прав человека. По преступлениям, предусмотренным статьи 235¹, 235², 235³, установлен особый порядок возбуждения уголовных дел (наличие заявления собственника (сособственника) в случаях, если ущерб причинён исключительно интересам юридического лица частного права). В других случаях и по другим вновь введенным статьям привлечение к уголовной ответственности виновного осуществляется на общих основаниях.

Таким образом, расширение по ному антикоррупционному законодательству сферы уголовной ответственности за коррупционные деяния, должно повлечь за собой расширение сферы оперативного поиска со стороны субъектов борьбы с коррупцией с целью обнаружения конкретных лиц в юридических лицах частного права, совершающих коррупционные деяния, за которые установлена уголовная ответственность. Такой же вывод следует сделать об оперативном поиске среди лица оказывающих публичные услуги, а так же лиц участвующих в коммерческом подкупе. При этом необходимо иметь в виду, что, как и при даче взятки, лицо, которое предлагало, дало или передало неправомерную выгоду, освобождается от уголовной ответственности, если в от-

ношении его имело место вымогательство неправомерной выгоды или если после предложения, дача или передачи неправомерной выгоды оно добровольно заявило о случившемся, до возбуждения уголовного дела в отношении его, органу, наделённому правом возбуждать уголовное дело. Это положение закона должно быть использовано, как это делается по делам о взяточничестве, при организации оперативного поиска и документирования фактов коммерческого подкупа.

Последующая оперативная разработка выявленных в процессе оперативного поиска лиц, подозреваемых в совершении коррупционных преступлений, при наличии требуемых оснований, может осуществляться в рамках оперативно-розыскного дела. По прежнему закону о борьбе с коррупцией проводить оперативно-розыскные действия по документированию коррупционных правонарушений оперативно-розыскные подразделения не имели права, так как имели дело не с преступлениями, а с административными правонарушениями. По мнению автора более широкое использование оперативно-розыскных возможностей в борьбе с коррупционными проявлениями позволит значительно усилить борьбу с этим злом.

Анализ принятого законодательства о борьбе с коррупцией показывает, что законодатель значительно расширил круг лиц, которые могут быть субъектом коррупционных правонарушений. Эти изменения в законе так же обуславливают необходимость корректировки направлений оперативного поиска с целью обнаружения лиц, представляющих оперативный интерес с точки зрения причастности их к коррупционным действиям.

Конечно, окончательный вывод об эффективности и адекватности принятых положений законов реалиям действительности можно будет делать лишь по результатам их применения на практике. Тем не менее, у автора статьи уже сегодня вызывает сомнение обоснованность исключения из числа субъектов, которые принимают меры по предотвращению и предотвращению коррупции, подразделений ГСБЭП. Именно на эти подразделения возложена обязанность оперативного обслуживания всех субъектов экономики, независимо от формы собственности. Они же располагают определёнными оперативными возможностями на обслуживаемых объектах, что позволит выявлять как факты экономических преступлений, так и проявления коррупции,

которые, как показывает практика, зачастую связаны между собой. Поэтому принятое решение по мнению автора статьи не совсем отвечает интересам реальной и эффективной борьбы с фактами коррупции на хозяйствующих объектах.

Жилін Є. В.
оперуповноважений УБОЗ ГУМВС України
в Харківській області

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОЇ СИТУАЦІЇ

Не існує жодної країни у світі, яка б на різних етапах свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах: чи то у ролі країни-донора, чи то у ролі країни-реципієнта. Сучасні світові тенденції свідчать, що проблем міграції сьогодні ще більше, ніж у минулі роки і є важливими чинниками глобальних змін у сфері життєдіяльності людства. Розуміння причин виникнення та закономірностей міграційних процесів дає можливість кожній державі провадити таку політику, яка б максимально відповідала її національним інтересам.

Для України проблема контролю за міграцією населення набула особливої гостроти з набуттям нею незалежності. Початком розробки міграційного законодавства та правового регулювання було покладено Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Законами України: «Про громадянство» (1991 р.), «Про біженців» від 21 квітня 1993 р., «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р., кожен з яких зазнав змін і доповнень у подальші від часу їх прийняття роки.

У відповідності з чинним КК України відповідальність за скоєння злочинів у сфері нелегальній міграції передбачено у ст. 332 «Незаконне переправлення через державний кордон України» та ст. 358 «піддроблення документів іноземними громадянами».

Аналітичні дослідження, кримінальна та адміністративна статистика нелегальної міграції в Україні та зокрема в Харківській області не дає підстав стверджувати, що наплив нелегалів найближчим часом стабілізується.

Основні міграційні наміри нелегальних мігрантів полягають у прагненні, по-перше, виїхати до країн СНГ та Західної Європи, використовуючи Україну як транзитну територію, по-друге, залишитись у країні та легалізувати свій статус для подальшої

натуралізації в українському суспільстві.

До основних форм незаконного в'їзду і перебування іноземців в Україні належать такі:

- невідповідність офіційно заявлених, фактичних меті візиту;
- незаконне перебування у країні після закінчення терміну дії візи, реєстрації, навчання, трудового контракту;
- перебування без документів, за фальшивими, чужими або виправленими документами;
- незаконне перебування внаслідок нелегального в'їзду в країну.

За оцінками фахівців механізм нелегальної міграції територією України має кілька складових. Йдеться, насамперед, про легальний або нелегальний в'їзд іноземців у країни СНД із подальшим їх нелегальним переправленням до України. Більшість затриманих нелегальних мігрантів у Харківській області підтверджують факт свого перебування в Російській Федерації та інших країнах співдружності, куди вони прибували безпосередньо з країн проживання або країн первинного формування потоків нелегальної міграції.

Іноземці з держав-постачальників нелегальних мігрантів прибувають до країн Середньої Азії та Закавказзя, міст Російської Федерації на підставі в'їзних віз цих країн майже безперешкодно, переважно залізничним і авіатранспортом, у яких посередники із числа земляків або місцевих жителів формують групи для переправлення їх вже територією України.

У механізмі утворення транзитних потоків нелегальної міграції відома ще й така схема: легальний виїзд з країни проживання, напівлегальне прибуття в Україну як туристів, студентів, бізнесменів з подальшим незаконним проживанням в Україні та підготовкою виїзду до країн Західної Європи.

Скажімо, «іноземці-бізнесмени», оформлюючи візи для в'їзду в Україну, використовують запрошення юридичних осіб. Так, 50 % громадян Індії та Китаю прибувають в Україну за візами, оформленими на підставі запрошень громадських організацій та приватних підприємств і фірм, більшість яких засновані їх співвітчизниками.

«Мігранти-студенти» (переважно громадяни Китаю, Лівану, Ірану, Нігерії, Індії, Пакистану, Бангладеш і Шрі-Ланки) в'їжджають в Україну на підставі освітянських віз, при цьому 40 % іноземних абітурієнтів до навчальних закладів навіть не йдуть.

«Мігранти-родичі» (переважно громадяни арабських країн, Китаю, В'єтнаму) для прибуття в Україну використовують приватні запрошення, оформлені земляками, які постійно проживають в Україні.

«Мігранти-туристи» для оформлення віз в Україну використовують туристичні ваучери українських туристичних фірм та їх контрагентів. Прибувши в Україну прагнуть надалі нелегально переїхати до країн Центральної та Західної Європи.

Незаконне переміщення осіб через державний кордон є одним з напрямів діяльності транснаціональної організованої злочинності та пов'язане, насамперед, з хабарництвом, фальшуванням документів, незаконним обігом наркотичних речовин та зброї, при цьому значна частина нелегалів з метою сплати своїх боргів вимушені виконувати функції кур'єрів для перевезення наркотиків, зброї, фальшивих грошей тощо.

Згідно з офіційними даними відповідальність за пересування нелегалів в окремих країнах та регіонах чітко поділена між учасниками, які користуються певною автономією. Незалежно від того, що організатори, посередники та переправники на кожному етапі переміщення можуть бути представниками різних підрозділів однієї кримінальної структури або інших незалежних злочинних груп, між ними існує досить високий рівень координаційного та інформаційного обміну.

Крім того, етнічні злочинні угруповання з країн ризикової міграції подеколи використовують та беруть під свій контроль діючі громадські об'єднання іноземців: студентські земляцтва, благодійні фонди та організації з яскраво вираженим релігійним забарвленням, суворою ієрархією та розгалуженими зв'язками із земляками в різних регіонах України. При цьому керівникам цих об'єднань нав'язується така злочинна діяльність як вимагання відносно земляків, торгівля наркотиками, тіньовий бізнес, переправлення нелегалів через державні кордони.

Зокрема, лідери в'єтнамських угруповань намагаються взяти під свій контроль місто Харків і Харківську область, витісняючи з регіону значно слабшу китайську діаспору. На Київщині збільшується вплив афганської діаспори, відбувається певним чином перерозподіл сфер впливу між ними і китайцями. В Одеському регіоні основні позиції посіла китайська діаспора, яка не допускає осідання та утворення інших етнічних общин. У Вінницькій

області спостерігається велика кількість вихідців з країн Пакистано-Індійського регіону.

Розглянемо особливості контингенту порушників кожного з каналів-постачальників нелегальних мігрантів:

в'єтнамський- громадяни В'єтнаму, які раніше працювали за міждержавними угодами у республіках колишнього СРСР, а у подальшому перейшли на нелегальне становище; сьогодні простежується тенденція до зростання кількості спроб незаконного перетинання кордону з боку в'єтнамців з використанням підроблених документів;

пакистано-індійський – громадяни Індії та Пакистану, яким у місті Делі оформлюють туристичні візи в Україну та Російську Федерацію з подальшим формуванням груп та переміщенням їх територією України, Білорусії, країни Балтії до Західної Європи;

шрі-ланкійсько-бангладешський – його організатори неодноразово намагалися створити стабільний канал переправлення нелегальних мігрантів через західний державний кордон України із залученням до переправлення як громадян України, так і Польщі, Угорщини, Румунії;

афганський – біженці з Афганістану, яким був наданий притулок у Російській Федерації, країнах Середньої Азії. Комплектування, оформлення фіктивних документів та відправка груп, як правило, здійснюється їх співвітчизниками, які легальне мешкають у містах Києві та Москві, інших містах СНД. Метою створених груп є нелегальний перетин державних кордонів України, зокрема з Польщею, та прямування до Німеччини і Голландії;

китайський – налагоджений в основному малайзійцями та в'єтнамцями для переправлення мігрантів з числа громадян Китаю, які законно, на підставі туристичних віз, прибувають до Російської Федерації з подальшим нелегальним переміщенням територією України до країн Західної Європи; пересування, та координація їх дій здійснюється через центри у місті Прага;

курдський – з 1995 року простежується зростання кількості громадян Ірану, Іраку, Туреччини курдського походження, які прибувають в Україну на підставі фальшивих документів або за сприяння різних міжнародних організацій;

узбецько-таджикський – утворено наприкінці 1996 року через етнічні воєнні конфлікти та релігійні переслідування; сьогодні значно збільшилася кількість громадян Узбекистану та Туркмені-

стану, які емігрували в Росію та мають намір переїхати до країн Західної Європи, прямуючи територією України.

За даними Державної прикордонної служби України, аналіз міграційних процесів свідчить, що сталими і постійно діючими напрямками проникнення нелегалів на територію України є такі: Брянсько-Чернігівський (у цьому регіоні затримується 48 % нелегалів, від загальної кількості затриманих); Брянсько-Конотопський (затримано 16,5 %); Курсько-Сумський (затримано 8,6 %); Белгородськ-Харківський (затримано 3,8 % нелегалів).

Слід зазначити, що територією Харківської області до України потрапляють від 12 до 20 відсотків нелегальних мігрантів.

Працівниками УБЗПТЛ ГУМВСУ в області, також спільно з працівниками УПРФО ГУМВС України в Харківській області, та окремо з працівниками УСБУ в Харківській області було постійно здійснюються перевірки торговельного центру «Барабашова», «Кінного ринку», ринку «Ново-салтівський», «Солі плюс», «Центрального ринку», залізничного вокзалу «Харків – Пасажирський», аеропорту «Харків», залізничної станції «Козача Лопань» та гуртожитків.

При проведенні вказаних заходів виявляються іноземні громадяни з порушеннями строків перебування на території України.

В українських офіційних та неофіційних джерелах є різні оцінки кількості українських трудових мігрантів, які протягом останніх років виїхали з України. При цьому діапазон таких оцінок коливається від 2 до 5 млн осіб. Вирахувати точну або хоча б приблизну кількість українців, які іммігрували за кордон, важко, зважаючи на переважно нелегальний характер перебування заробітчан та небажання тих, хто має намір виїхати, стати об'єктом обліку як в українських консульських службах, так й міграційних службах країни перебування.

Країни, до яких громадяни України виїжджали найчастіше: Росія, Польща, Угорщина, Молдова, Білорусія, Словаччина, Туреччина, Румунія, Чехія, ФРН.

Великі обсяги перетину громадянами України кордону з країнами СНД (за виключенням географічного чинника) зумовлені передусім безвізовим режимом. Водночас виїзд громадян України до країн з візовим режимом не означає, що та чи інша країна є остаточним пунктом його призначення. Офіційно прибувши до Іспанії за Шенгенською візою, громадянин України може опинитися як нелегальний трудовий мігрант у будь-якій країні Шенгенської зони.

Не можна не зазначити, що найбільша кількість зареєстрованих громадян України (понад 60 %) припадає на три країни: Німеччину, Ізраїль та США. Водночас у країнах, де перебуває найбільша кількість українських мігрантів, зокрема Росії, Польщі, Чехії, Італії, Португалії, Іспанії та Туреччині на консульському обліку перебуває лише понад 14 % загальної кількості облікованих у дев'яти країнах громадян України.

За офіційно зазначеною у документах метою поїздки громадян України за кордон можна зробити висновок, що переважна більшість з них виїздить за кордон як з приватною метою (близько 70 %), так і з метою організованого туризму (14). Тих, хто виїжджає зі службовою метою 16 % від усієї кількості поїздок.

Переважна більшість осіб (80,9 %), які від'їжджають за кордон на постійне проживання та з метою заробітчанства, є працездатними громадянами з високим рівнем професійної кваліфікації. Втрата Україною кваліфікованої робочої сили, передусім спеціалістів з науковими ступенями та званнями віддзеркалюється на поступальному розвитку держави. На думку уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, на ці негативні міграційні процеси значною мірою впливають такі явища, як бідність, високий рівень безробіття та низка інших факторів.

Крім негативних політичних, економічних та демографічних наслідків зарубіжної міграції громадян України є особливим та тривожним ще один її аспект, пов'язаний з торгівлею так званим «живим» товаром, оскільки дешева робоча сила українських громадян складає основу надприбутків кримінальних елементів, як в Україні, так і за її межами.

Загуменна О. В.

старший викладач каф.
економічної безпеки ННІ ПФКМ ХНУВС

КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ ЮВЕЛІРНИХ ТОВАРІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ ПІДРОЗДІЛІВ ДСБЕЗ

Актуальність даного питання полягає в тому, що ювелірні вироби являються товаром, який з часом дорожчає, а значить в товарний обіг потрапляють підробки фірменних знаків, підробка якості і фальсифіковані вироби. Тому є необхідність дослідити тему ювелірних виробів з боку якості, споживацьких характеристик, право-

вого регулювання обігу ювелірних виробів. Сьогодні в Україні зареєстровано понад ста заводів та малих підприємств, що виготовляють ювелірні вироби. З них лише київське та львівське золото має ярлики із захисними голограмами. З'ясувати, яке золото якісне, а яке, м'яко кажучи, сумнівне, надзвичайно важко на перший погляд.

Верховна Рада України прийняла закон, згідно з яким ювелірні вироби віднесено до неліцензійних товарів. А це означає, що виробники та реалізатори золота не несуть за свою продукцію ніякої відповідальності.

Вироби з золота Львівського державного ювелірного заводу продається з ярликом світло-зеленого кольору. Але з таким же ярликом, але без голограми, продаються і значно дешевші ювелірні вироби турецько-італійського імпорту, які мало обізнаним у цих нюансах покупцям підсовують за ціною львівського виробника. Такі факти були виявлені не лише на Калиновському ринку Чернівців, але й у деяких київських магазинах.

Одним з найрозповсюдженіших порушень правил торгівлі золотом є те, що на товарних ярликах ювелірних виробів відсутні найменування матеріалу вставок. Використання геральдики на ювелірних виробах не лише для розширення асортименту, а й з метою вираження політичної та громадянської позиції Львівський ювелірний завод серійно випускає ряд виробів з викарбуваною національною символікою на золотих значках для працівників СБУ, податкової служби, затискувачах для краваток, запонках, браслетах для годинників. Відповідним законом України категорично заборонено використання державної символіки на ювелірних виробах. Але такі вироби систематично реалізуються на прилавках ювелірних магазинів, а виробники продовжують цю продукцію випускати. Не менше проблем з дорогоцінним камінням.

Ювелірні вироби – це особлива група товарів. Більшість з них мають винятково декоративне значення. До ювелірних товарів відносять вироби з дорогоцінних металів, а також високомистецькі вироби з недорогоцінних металів і сплавів, каменю, кістки в сполученні з каменями-самоцвітами природного і штучного походження.

Контроль якості виробів з дорогоцінних металів починають з перевірки наявності на кожному виробі клейма інспекції пробірного нагляду, що відповідає супровідним документам, і іменника підприємства виготовлювача.

Далі шляхом зовнішнього огляду перевіряють якість маркування й упакування виробів, лінійні розміри кілець і браслетів, виявляють дефекти і визначають їхню допустимість НТД.

Парні вироби повинні бути підібрані по розмірах, формі, кольору й огранюванню вставок. Поверхня виробів повинна бути рівною, без вм'ятин, подряпин і т. п. крайки, що ріжуть, у виробках (крім ножів, шпильок) не допускаються. Малюнок на поверхні виробів повинний бути чітким. Вставки (крім дорогоцінних каменів і янтарю) не повинні мати видимих неозброєним оком неполірованих ділянок, подряпин, і т. п. Вставки повинні бути закріплені нерухомо. Шарнірні з'єднання повинні забезпечувати рухливість деталей, замки – надійність закріплення, крім можливості само відкривання. Правила маркування, упакування, транспортування і збереження ювелірних товарів дозволяють захистити споживача від підробки та контрафактної продукції. Маркування ювелірних товарів наноситься на виріб, індивідуальну етикетку, групову, транспортну тару і пакувальний аркуш. На виріб наноситься іменник підприємство-виготовлювача і клеймо пробірної наглядності. На етикетці виробу з дорогоцінних металів повинне бути вказано: на лицьовій стороні: найменування і товарний знак підприємства,

- найменування виробу, артикул, найменування і проба металу;

- маса виробу в грамах, ціна виробу; на зворотному боці;
- розмір кільця або браслета, найменування матеріалу вставки;
- позначення НТД, штамп ОТК.

На зворотному боці етикетки до виробу з вставками з дорогоцінних каменів додатково вказують: номер виробу, місяць, рік виготовлення, номер партії, характеристику і НТД на вставки. При цьому не вказують артикул і ціну за один грам. Етикетка до виробів з дорогоцінних металів повинна бути прикріплена ниткою й опломбована.

Упакування ювелірних виробів може робитися в різну тару:

- індивідуальну (футляри), групову (картонні коробки),
- транспортну (шухляди з фанери й ін.).

Групову тару повинна бути опломбована. У транспортну тару можуть бути вкладені різні вироби, призначені одному одержувачеві.

Транспортування ювелірних виробів з дорогоцінних металів,

як правило, робиться спецзв'язком у дерев'яних шухлядах. Шухляди з ювелірними товарами повинні бути обтягнуті по краях залізною стрічкою або дротом і опломбовані так, щоб їх неможливо було розкрити без ушкодження опломбованого обтягування.

Ювелірні вироби повинні зберігатися й експлуатуватися в умовах, що виключають їхнє механічне ушкодження, а також виключається їх взаємодія з лужними м'якими засобами, речовинами, що містять йод, ртуть або її з'єднання, і деякими іншими реактивами.

Зубач І. М.

канд. юрид. наук, доцент каф. ОРД
факультету кримінальної міліції ДДУВС

КОНКУРЕНТНА РОЗВІДКА: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ДОКУМЕНТУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Сучасний бізнес, тим більше банківський, не може існувати без інформаційних технологій, маркетингу та побудованої бізнес стратегії, важливою частиною якої є конкурентна розвідка. Цей напрямок розвитку інформаційних та управлінських технологій виник у 60-х роках у США у зв'язку з виникненням більш сучасних ПЕОМ та загостренням конкурентної боротьби між великими корпораціями. Щодо сутності конкурентної розвідки, зазначимо, що до сьогодні не має єдиного теоретичного підходу до цього питання. Одні фахівці пропонують розуміти її як один з видів маркетингових досліджень, який спрямований безпосередньо на забезпечення стабільності та безпеки бізнесу. Інші — як комплекс заходів з інформаційно-аналітичного забезпечення менеджерів знаннями щодо стану та тенденцій зміни зовнішнього оточення. Треті — як отримання відомостей для бізнес переговорів, виявлення ненадійного або некредитоспроможного партнера тощо.

Виходячи із суті визначення за українським тлумачним словником категорія «розвідка» має дві основні складові. Перша — це отримання будь-яких відомостей та характер цих відомостей. Друга — це отримання зазначених відомостей за допомогою будь-яких заходів, перебуваючи всередині досліджуваної системи та долаючи будь-які заборони з боку власника такої інформації.

Звертаючись до раніше запропонованих дефініцій, зазначимо, що вони у наявному вигляді не повною мірою відповідають визначенню розвідки. Якщо перша складова в них присутня – це власне отримання інформації та її характер, то друга – отримання такої інформації через джерела, які перебувають безпосередньо в досліджуваних системах, відсутня. Таким чином, звертаючись до запропонованих вище визначень, з теоретичної точки зору, описану в них діяльність можна назвати «конкурентним аналізом», але не розвідкою, оскільки тільки за умов знаходження джерела всередині досліджуваного підприємства, банку, системи та отримання від нього інформації, що цікавить, таку діяльність слід було б називати розвідкою. З огляду на це, на нашу думку, «конкурентну розвідку» слід розглядати як постійне або тимчасове цілеспрямоване отримання та аналіз важливої бізнес-інформації щодо стану та тенденцій розвитку наявної навколо інформації щодо бізнес-конкурентів, не добропорядних клієнтів та партнерів, із гласних та негласних джерел, за умов знаходження хоча б частини з вказаних джерел безпосередньо у середовищі або системі, установі, що досліджується, або за умови подолання заборони власника на використання вказаної інформації.

Важливість теоретичного визначення цієї категорії обґрунтовується необхідністю введення її в наявний науковий обіг з метою уникнення можливих правових колізій при публічному використанні зазначеного терміну.

Слід констатувати той факт, що практично кожний великий та середній українській банк має службу, яка займається конкурентною розвідкою. Деякі з них входять у службу економічної безпеки банку, деякі існують як окремий підрозділ. Одним з першочергових завдань таких служб є також відстеження роботи конкурентів. Розглядаючи це через призму завдань, які стоять перед правоохоронними органами, і використовуючи потенціал вказаних служб, можна було б достатньо розширити оперативні можливості у банківському секторі. Але зробити це можливо було б за умов зацікавленості в співпраці з правоохоронними органами представників комерційних структур. Зрозуміло, що матеріальною вигодою у цьому випадку зацікавити практично неможливо, тому тут слід шукати інші більш доступні шляхи. Головною метою у такій співпраці є отримання оперативної інформації, а

можливо, і допомога при отриманні її. Тому одним з прийнятних шляхів вважаємо обмін інформацією, який, безперечно, повинен проходити тільки в межах закону за такими напрямками:

1. З боку правоохоронних органів:

- використання нетаємних баз даних в системах ОВС;
- консультаційна та експертна підтримка в межах закону;
- отримання гласної інформації про злочинців-шахраїв та ін., які скоюють злочини у секторі функціонування зазначених установ з метою запобігання скоєнню інших корисливих злочинів тощо.

2. З боку комерційних структур, банків:

- надання інформації про протиправні дії конкурентів, не добropорядних партнерів та клієнтів;

- надання консультаційної підтримки (стратегічне розуміння банківського ринку, тенденції його розвитку; отримання інформації про появу нових способів скоєння злочинів у банківській сфері та злочинних схем тощо);

- враховуючи високу технічну забезпеченість та різноманітні контакти, надання безпосередньої допомоги щодо отримання інформації, що становлять оперативний інтерес, тощо.

Кириченко О. В.

канд. юрид. наук, доцент, нач. каф. ОРД
факультету кримінальної міліції

Запорізького юридичного інституту ДДУВС

ОПЕРАТИВНЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЯК НАПРЯМОК ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особливе місце у протидії злочинності відводиться запобіганню злочинним проявам та іншим видам правопорушень. Значення запобігання злочинам, як головного напрямку протидії злочинності, визначається тим, що воно є найбільш гуманним та ефективним засобом підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства тощо.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», одним із обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, є вживання необхідних

оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень. Таким чином, оперативно-розшукова діяльність охоплена комплексною запобіжною функцією у системі загальних завдань протидії злочинності.

Ефективність здійснення оперативного запобігання злочинам певною мірою залежить від правильного розуміння її сутності та визначення її місця в системі запобіжної діяльності.

На наш погляд, оперативне запобігання злочинам – це діяльність органів, які згідно з чинним законодавством наділені правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність, спрямована на своєчасне виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів, а також недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. При цьому слід зазначити, що різновидами оперативного запобігання злочинам є оперативно-розшукова профілактика, попередження злочинів та припинення злочинних дій.

Особливість оперативного запобігання злочинам правоохоронними органами полягає у тому, що оперативні підрозділи правоохоронних органів здійснюють свою діяльність на виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів, виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, застосовування до них заходів щодо подальшої їх відмови від злочинних намірів, а також на недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної поведінки за допомогою як гласних, так і негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів.

Запобіжна діяльність підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, базується на певних принципах, а саме: законності, забезпечення охорони конституційних прав та законних інтересів громадян, наукової обґрунтованості, своєчасності, плановості, комплексності, гуманізму, взаємодії з органами державної влади та населенням, наступальності (оперативності), конспіративності.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», законодавець чітко визначив, хто саме наділений повноваженнями на проведення оперативного запобігання злочинам в Україні. Це оперативні підрозділи: Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України,

управління державної охорони, органів державної податкової служби, органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань, розвідувального органу Міністерства оборони України.

Головне місце в оперативному запобіганні злочинам відводиться органам внутрішніх справ (далі – ОВС). Їх особлива роль визначається широкою компетенцією та повноваженнями щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності у протидії злочинності. Наявність в структурі ОВС оперативних підрозділів і служб дає можливість здійснювати оперативне запобігання злочинам у повному обсязі.

До системи оперативних підрозділів ОВС, які здійснюють оперативне запобігання злочинам, відносяться кримінальна, транспортна та спеціальна міліція, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, судова міліція.

Правовою основою запобіжної діяльності, у тому числі й профілактичної, є законодавчі та інші нормативно-правові акти, що комплексно регулюють статус, завдання, функції, повноваження, обов'язки і права правоохоронних органів, для яких запобігання злочинності є одним із головних завдань, зокрема це закони України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про державну прикордонну службу», «Про державну податкову службу в Україні» тощо, а також законодавчі акти, що спрямовані на запобігання окремим злочинним проявам (наприклад, закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про боротьбу з корупцією», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психotropних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» тощо). Ефективно запобігати злочинності, у тому числі здійснювати профілактичну роботу, можливо лише за умови удосконалення нормативної бази. Але на сьогодні існує проблема щодо недосконалості нормативно-правового регулювання оперативного запобігання злочинам, у тому числі й оперативно-розшукової профілактики оперативними підрозділами ОВС, а також відсутність відповідного окремого відомчого нормативного акту, що в свою чергу створює штучні перешкоди при здійсненні цього виду діяльності.

Як вже було зазначено, здійснення оперативного запобігання злочинам можливо шляхом використання оперативно-розшукових

методів та заходів, а також інших оперативних можливостей підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Важливого значення при проведенні ефективних оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами щодо виявлення та нейтралізації осіб, які можуть вчиняти злочини, та недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної поведінки набуває використання такої специфічної діяльності, як робота з конфідентами.

Конфіденційне співробітництво – це стосунки, що зумовлюють взаємні зобов'язання і відповідальність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності в особі їх працівників з громадянами, які погодилися сприяти виявленню, попередженню та припиненню злочинів, забезпеченню захисту працівників правоохоронних органів від протиправних посягань при виконанні службових обов'язків.

Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, оперативні працівники ОВС зобов'язані враховувати те, що незважаючи на її переважно негласний характер, всі оперативно-розшукові заходи мають здійснюватись виключно у рамках діючого законодавства.

На наш погляд, правильне розуміння сутності оперативного запобігання злочинам та визначення її місця в системі запобіжної діяльності сприятиме поліпшенню протидії злочинності в Україні, а також підвищенню ефективності роботи ОВС за цим напрямком роботи.

Ковальов В. В.
викладач каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПО КРАДІЖКАМ АНТИКВАРІАТУ

За щоденними фінансовими проблемами ми не помічаємо, що у нас в Україні в державному і приватному веденні знаходяться цінності на мільярди доларів США, багато з яких є шедеврами світової культури. А як відомо, де великі гроші, там завжди знаходяться ті, хто хоче всілякими законними і незаконними способами прибрати їх до рук. Цим і пояснюється інтерес до культурного й історичного багатства нашої країни деяких професійних і випадкових «колекціонерів», що насправді займаються елементарним криміналом.

Як правило, здобиччю злочинців, що спеціалізуються на кра-

діжках історичних цінностей, найчастіше стають «ходові» серед колекціонерів речі: ікони, монети, ордена, древні книги й інші предмети старовини, що і донині на «чорному ринку» України і за рубежем мають пристойну ціну.

У цілому за останні роки 67 % крадіжок зроблено з приватних колекцій, 27,6 % – з культових споруджень і тільки 4,5 % з музеїв.

Тому, виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, треба більше приділяти уваги оперативно-розшуковим заходам щодо розкриття цього виду злочинів, а саме первинним діям працівників у складі СОГ (тобто слідчо-оперативної групи).

Розглядаючи це питання, треба визначити наступне – злочинні угруповання розрізняються по кількісному составу, ступені організованості, рівню підготовки та й опиту. Вони поділяються на:

1) групи ворів-делетантів (22 % крадіжок);

2) стійкі групи (67 % крадіжок);

3) професійні групи (11 %) – найнебезпечніші, так як діяльність таких угруповань направлена на найбільш цінні та унікальні предмети антикваріата, втрата яких є неоправною шкодою для суспільства. Характерною рисою професійної організованої групи є старання підготовка до скоєння кразі і на основі цього розроблення плану дій всіх учасників групи. Немалий професійний досвід злочинців, хитрість та змобілізованість їхніх дій, створюють значні труднощі для розслідування та розкриття крадіжок. Це треба приймати до уваги маючи справу з такими кримінальними об'єднаннями.

Хотілося б відмітити, що при розкритті цього виду злочинів виникають наступні проблеми. По-перше, злочини такого роду найчастіше підпадають під підслідність різних відомств. З одного боку, МВС – з її розкриттям усіляких крадіжок, грабежів, убивств. З іншого боку – СБУ, що розслідує контрабанду. А відслідковує цю контрабанду на границі, як відомо, митниця, а часом і прикордонники. Тим часом, найчастіше при здійсненні злочинів, зв'язаних із творами мистецтва, значна їхня частина іде за рубіж. Тому саме назріло питання про координацію дій усіх відомств. Інакше справи не буде. Скажемо, у багатьох країнах світу митні служби мають право на оперативну роботу, – через розгалужену мережу інформаторів вони вже наперед знають, коли і де буде перевозитися контрабанда. Отже треба або зміцнити єдність борців зі злочинністю на цьому напрямку, або дозволити митниці займатися агентурною роботою. По-друге, має місце також випадки неква-

ліфікованого розршення повідомлень та заяв про злочини, зв'язаних з культурними цінностями. Внаслідок цього стосовно них часто виносяться необґрунтовані постанови о відмовлені у порушенні кримінальної справи. По-третє, особливої уваги необхідно приділяти організації оперативно-попереджувальної роботи по своєчасному виявленню осіб, замишляють та готують злочин пов'язаний з культурними цінностями. Комплексна система заходів профілактики та запобігання злочинних замахів на культурні цінності внесе значний внесок у рішення цих питань. При існуючому положенні справ продовжується успішне і найчастіше тихе розкрадання історико-культурної спадщини, що майже ніяк не псує статистику правоохоронних відомств.

Ця тема, на нашу думку, актуальна і потребує подальшого дослідження.

Корнієнко В. В.

викладач каф. економічної безпеки ННІ ПФКМ ХНУВС

ТЕХНОЛОГІЇ ЗЛОЧИННОГО ЗБАГАЧЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МОЖЛИВОСТЕЙ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ

У структурі економічної злочинності останнього часу поширення набувають корисливі злочинні дії з використанням банківських установ, а саме процес зрошування кредитно-фінансових установ зі структурами організованої злочинності. Інструменти фінансового ринку, атрибути підприємництва, новітні технології в руках організованих злочинних груп стали ефективними та дуже небезпечними засобами протиправного збагачення. З початку процесів економічних перетворень в Україні, зазначені вище криміногенні прояви у банківській сфері зумовили активне проведення наукових досліджень з проблем виявлення і розслідування економічних злочинів. Це праці таких вітчизняних та російських вчених-криміналістів: О. П. Буцана, А. Ф. Волобуєва, В. Д. Ларічева, В. В. Лисенка, Г. А. Матусовського, Р. С. Сатугєва, С. С. Чернявського, М. П. Яблокова та ін. Але наукові розробки, в яких би комплексно досліджувалися проблеми розслідування корисливих злочинів, що вчинені з використанням можливостей банківської системи на даний момент відсутні.

При розслідуванні економічних злочинів, під якими ми розу-

міємо корисливі злочини, що вчинені з використанням інститутів і механізмів ринкової економіки, правоохоронні органи дедалі частіше виявляють факти співучасті у цих злочинах як підприємців-посадовців – власників господарчих структур, так і представників фінансових установ. За даними МВС України від початку 2009 року в установах банків почастішали випадки посадових зловживань, розкрадання кредитних коштів, шахрайства з фінансовими ресурсами, а також підrobка документів. Порівняно з попереднім роком кількість зловживань у банківській сфері зростає на 22 %. За період із початку 2008 р. по березень 2009 р. було викрито 68 злочинних угруповань, що діяли у цій сфері, виявлено понад 60 фактів хабарництва з боку банківських керівників. Причому статистичні показники МВС України свідчать про те, що набуває поширення питома вага злочинів, які вчинені самими працівниками банків. Це такі злочини як: заволодіння коштами, перерахованими на банківський рахунок суб'єкта підприємницької діяльності з використанням обману (ст. 190 КК України); заволодіння банківськими коштами підприємства шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України); легалізація коштів, добытих злочинним шляхом за допомогою банківських операцій (ст. 209 КК України) та інші злочини (ст. 200, 202, 205, 207, 208, 218 КК України).

Перспектива безкарного одержання злочинним шляхом величезних коштів через використання банківських установ притягає увагу, перш за все, організованих злочинних груп. Для механізму вчинення економічних злочинів організованими злочинними групами характерним є розподілення функцій між окремими її членами, коли кожний з них виконує тільки частку злочинної «роботи», яка підлягає кваліфікації за окремою статтею КК України. Завдання правоохоронних органів у таких ситуаціях полягає у тому, щоб за окремими ланцюжками злочинних дій окремих осіб розгледіти єдину злочинну діяльність організованої групи. Традиційний же підхід у криміналістиці, коли методики розслідування розробляються стосовно окремих видів злочинів без урахування їх зв'язку у реальній дійсності, вже не відповідає сучасним потребам. На нашу думку, вирішувати названі завдання слід, використовуючи таке поняття, як *«технологія злочинної діяльності»*.

У широкому розумінні технологія злочинної діяльності з використанням банківської установи – це сукупність корисливих прийомів та методів по підготовці (плануванню), вчиненню та прихованню слідів злочинних дій, спрямованих на систематичне отримання кримінальних доходів із включенням у таку діяльність широкого кола осіб, у т.ч. представників банківської сфери. Ґрунтуючись на аналізі наукових джерел та слідчо-судової практики ми можемо класифікувати злочини у сфері банківської діяльності на відповідні технології злочинного збагачення.

Технологія злочинного збагачення шляхом незаконного отримання та розкрадання кредитних ресурсів банку. Це найпоширеніший у практиці вид злочинних дій, який включає у себе склади злочинів, передбачених ст. 190, 191, 202, 205, 222, 364, 365-368 КК України та ін.

Технологія розкрадання безготівкових грошових коштів клієнтів банку з використанням фіктивних розрахункових документів та електронно-обчислювальної техніки. Дана технологія дуже характерна для банківської системи в умовах розповсюдження електронної системи платежів та дистанційного доступу до поточних рахунків. Найчастіше вчиняються такі комплекси злочинів: ст. 191, 200, 361-363-1, 364, 366, 205 КК України.

Технологія злочинного збагачення шляхом створення конвертаційних центрів та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Це відносно новий вид технології злочинних дій, який переважає усі попередні за сумами заподіяних збитків. Можлива конфігурація широкого спектру посадових, господарчих, майнових, «комп'ютерних» та деяких інших злочинів, у залежності від тих чи інших обставин скоєння злочинів.

Технологія ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів з використанням можливостей банківської системи. Головною ознакою цієї технології є створення внутрішньодержавних і міжнародних схем з приховання прибутків від оподаткування, використовуючи офшорні зони іноземних країн, ЛОРО-рахунки з іноземними банками та інші фінансові та посадові можливості працівників банківських установ. Все це дає підстави думати про існування спеціально розроблених технологій злочинної діяльності, що обумовлює необхідність досконалого їх вивчення та обліку при розробці методик розслідування. Мова йде про наукові дослідження щодо розробки комплексних методик розслідування

економічних злочинів, що вчинені з використанням банків, які обумовлені специфічністю вказаних злочинів. Це складний предмет доказування по кримінальній справі, що визначається декількома пов'язаними між собою злочинами; одні і ті ж самі джерела доказової інформації, що складають єдину систему; однакові слідчі дії, що провадяться при розслідуванні декількох злочинів зазначеної категорії. Вивчення технологій злочинної діяльності та розробка відповідних рекомендацій щодо розслідування окремих груп злочинів, що вчинені з використанням банківських установ, на наш погляд, є актуальним напрямком криміналістичних досліджень на сучасному етапі.

Крепаков І. О.

викладач каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

Гордова Я. О.

курсант гр. ІКМ 07-11

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ СУПРОВОДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЩОДО ВИМАГАННЯ

Відповідно до наказу МВС України від 30.04.2004 N 458 про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості начальник відділу, відділення КР, відділу УБОЗ при відпрацюванні версії щодо причетності до вчиненого злочину членів організованих груп і злочинних організацій забезпечують оперативне супроводження розслідування кримінальних справ.

На данному етапі оперативні працівники здійснюють оперативно – розшукові заходи, спрямовані на легалізацію оперативної інформації за допомогою слідчих дій.

Відпрацювання всіх учасників вчинюваного вимагання передбачається планом реалізації оперативної справи, у якому також визначені заходи, спрямовані на закріплення речових доказів, що полягають у проведенні обшуків, вилучення майна та цінностей, здобутих злочинним шляхом. Обшуки необхідно планувати заздалегідь: визначити послідовність, учасників обшуку, об'єктів пошуку. Головна вимога, яка виконується при проведенні обшуку, раптовість, що позбавляє особу, у якої проводиться обшук можливості знищити речові докази чи сховати матеріальні цінності. Предмети

пошуку визначаються залежно від особи та ролі, яку вона відіграє у вчинюваному злочині. У виконавця слід шукати зброю та засоби вимагательства (технічні засоби, прослухо-вуючі пристрої, рації, телефони сотового зв'язку, пристрої нічного бачення, апаратуру відеозйомки), належить вилучити всі відео- та аудіокасети, комп'ютерні дискети, комп'ютерну техніку, друкувальні машинки, принтери, копіювальну техніку – все те, що може використовуватись для вчинення вимагательства не тільки у конкретному випадку, а й взагалі. У керівника чи організатора основним об'єктом пошуку повинні бути документи, цінності, записи, що свідчать про діяльність групи та її корумповані зв'язки.

При проведенні обшуку у члена злочинної групи необхідно забезпечити охорону і зовнішнє спостереження за місцем обшуку з метою виключення намагань співвиконавців здійснити дії, спрямовані проти учасників обшуку. Якщо інформація про місце знаходження предметів, які становлять інтерес, стала відома з оперативних джерел, учасники обшуку застосовують тактичні прийоми для того, щоб у сторонніх осіб (понятих, підозрюваного та членів його сім'ї) склалося враження, що предмети вилучені в результаті застосування технічних засобів.

- інформація про очікувану поведінку учасників кримінального судочинства;

- інформація, яка дозволяє вірно оцінити докази, що зібрані по справі.

При наявності достатніх підстав для членів групи вимагательів повинен бути обраний запобіжний захід – арешт. Обрання такого запобіжного заходу дозволяє забезпечити ізоляцію затриманих та здійснювати внутрішньокамерну розробку їх.

Оперативна розробка здійснюється за допомогою співробітників груп оперативних розробок і кримінальної розвідки в установах по виконанню покарань, ізоляторах тимчасового утримання та слідчих ізоляторах, для чого керівники цих відділень заздалегідь ознайомлюються з пунктами плану реалізації оперативної справи, забезпечують необхідну кількість камер (з метою ізоляції затриманих) та негласних співробітників, необхідних для якісного проведення внутрішньокамерної розробки.

Внутрішньокамерна розробка членів групи вимагательів дозволяє вирішувати наступні завдання:

- виявлення та документування інших епізодів злочинної

діяльності членів групи;

- формування доказової бази по відношенню до керівника та організатора групи;

- виявлення місць переховування членів злочинних груп;

- встановлення місця знаходження матеріальних цінностей, здобутих злочинним шляхом, та засобів вчинення вимагательства.

Крім цього, злочинці намагаються встановити контакт з членами групи, що знаходяться на волі і вина яких не доведена, використовуючи при цьому осіб, які здійснюють охорону місць позбавлення волі, захисників, які беруть участь у справі, осіб, що звільняються з-під варти.

Якщо кримінальна справа припинена за недоведеністю участі деяких розроблюваних у вчиненні вимагательства, але є достатня оперативна інформація про злочинну діяльність цих осіб, їх розробка може проводитися як у місцях попереднього ув'язнення, так і на волі – до отримання певного результату.

- короткострокові оперативні контакти з особами, які здійснюють охорону;

- встановлення стаціонарної відео – та звукозаписуючої апаратури, що вмикається дистанційно при зустрічі затриманого із захисником чи родичами у кімнатах побачень або службових кабінетах;

- встановлення мікрофонів біля кабінетів слідчих в приміщеннях органів внутрішніх справ чи в самих кабінетах з метою отримання інформації в процесі розмов поміж членами ОЗГ, які викликані для проведення слідчих дій.

Отримана оперативна інформація сповіщається слідчому (без ознайомлення з джерелами та способами отримання). Слідчий має можливість використати її при проведенні допитів чи інших слідчих дій.

З метою створення конфліктних ситуації та тяжкої психологічної обстановки для злочинців слідчий при використанні оперативних матеріалів дає зрозуміти особі, яка допитується, що інформація отримана від іншого члена групи; до того ж відносно деяких членів групи можна використати такий тактичний метод – звільнити його з-під варти, встановивши за ним спостереження, та проводити допит як свідка. Інші члени групи, отримавши інформацію про це, будуть вважати, що свідчення дає ця особа. Через деякий час, використавши привід (непроживання за місцем

прописки, неявка за викликом слідчого, нові обставини, що з'явилися у справі) підозрюваний знову береться під варту. Такий прийом допомагає встановити зв'язки в групі, визначити організатора чи отримати докази стосовно нього та створити конфліктну ситуацію в групі: члени організованої групи, які знаходяться під вартою, можуть дати свідчення проти цієї особи.

Головною метою допитів та слідчих дій є документування дій організатора злочину, для чого необхідно:

- затримання організатора відразу можна не здійснювати (це, по-перше, приведе до появи досвідчених адвокатів, а, по – друге – друге, підключаться корумповані зв'язки). Крім доказової бази, яка міститься у матеріалах допитів виконавців злочину, треба отримати та процесуальне зафіксувати докази участі організатора, які надходять від нього самого. Ми пропонуємо використовувати для цього такий тактичний прийом: організатор, який використовує членів групи як свої «інструменти», здебільшого невисокої думки про їх розумові здібності, тому інформацію, яка отримана з оперативних джерел чи за допомогою технічних засобів, можна представити як свідчення членів групи-виконавців. У організатора при затриманні складається враження, що це наслідки свідчень проти нього співвиконавців – це може сприяти його свідченням. Їх обов'язково потрібно закріпити, порівнюючи з іншими доказами.

Велике доказове значення має призначення експертиз по кримінальній справі. З метою перевірки оригінальності та наявності можливого монтажу

звукзапису для участі у справі можуть бути задіяні фахівці у галузі судової акустики. Вказані спеціалісти на підставі постанови слідчого проводять дослідження запису та матеріалів, на яких було здійснено звукзапис. Предметом судової фоноскопичної експертизи є :

- встановлення фальсифікації магнітних фонограм;
- розкодування звукової інформації, яка не несе семантичного змісту;
- ідентифікація та визначення фізичних властивостей людини, її віку, освіти тощо по запису усної мови;

Якщо вимагатель не затриманий і немає можливості отримати зразки для ідентифікації, експертне дослідження фонограм дозволяє вирішити діагностичні завдання:

- визначити відстань до джерела звуку, спрямованість руху;
- визначити кількість джерел звуку, їх розміщення в приміщенні чи на місцевості;
- тип джерела звуку;
- встановлювати кількість осіб, зміст бесіди, особисті та соціальні параметри осіб, професійні вирази;
- визначити клас, вид, тип апарату магнітного запису, на якому проводиться фіксація.

У випадку, коли вимагатель затриманий чи є можливість отримати фонограму його голосу іншим чином, слідчий виносить постанову про відібрання зразків, необхідних для експертного дослідження (ст. 199 КК України).

На нашу думку, з метою чистоти проведеної експертизи при відібранні зразків необхідно виконати такі вимоги:

- при здійсненні запису створити умови, подібні до тих, в яких проводився спірний звукозапис (параметри приміщення, місце знаходження в приміщенні осіб, голоси яких є на фонограмі);
- магнітофонну касету бажано використовувати такого ж типу, що використовувалась при негласному звукозаписі;

Протокол про відібрання зразків складається за тими ж правилами, що і протокол слідчих дій, згідно ст. 85' КПК України.

При наявності еталонної та спірної фонограми на підставі ст. 196 КПК України слідчим призначається фонографічна (акустична) експертиза, про що виноситься постанова. Матеріали, які отримані в ході візуального спостереження за допомогою відеозйомки та фотозйомки, якщо планується використати як докази у кримінальному судочинстві. При підготовці матеріалів для проведення відеофонографічної експертизи виконуються ті ж вимоги, що і при підготовці до фоноскопичної експертизи. Предметом відеофонографічної експертизи є встановлення обставин, які необхідні для вирішення кримінальних справ, порушених за фактом вимагательства, експертиза також вирішує комплекс ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Одна з основних вимог, яку ставлять судові органи, – надання оригіналу відеозапису з нерозривною відеофонограмою під час епізоду, який має доказове значення.

Враховуючи, що злочинні групи можуть вчиняти тиск на свідків та потерпілих, необхідно прийняти заходи по їх зашифровці

та захисту. З цієї причини небажано проводити впізнання та очні ставки потерпілого чи свідка з підозрюваним (або між співвиконавцями). Злочинець, як правило, маючи сильний характер, спроможний вплинути психологічно: налякати чи викликати співчуття у свідка чи потерпілого (або менш стійкого співвиконавця), що може призвести до небажаних наслідків.

Також необхідно організувати охорону осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Необхідність у забезпеченні охорони осіб визначається у кожному конкретному випадку, виходячи із обсягу і характеру отриманої інформації і оперативно – розшукової ситуації, яка склалася на даний момент, а також реальних можливостей оперативного підрозділу.

- передбачити можливість запису свідчень на відеоплівку з подальшим використанням як доказів по справі;
- використовувати псевдоніми при заповненні процесуальних документів (з метою виключення витoku інформації через адвокатів);
- маскувати обличчя свідків;
- виключити можливість впливу на потерпілого адвокатів злочинців;

Кубарев В. С.

канд. юрид. наук, доцент каф. ОРД
ДЮІ ЛДУВС ім. Е. А. Дідоренка;

Кубарев І. В.

канд. юрид. наук, викладач каф. криміналістики
ДЮІ ЛДУВС ім. Е. А. Дідоренка

НЕКОТОРЫЕ ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ МЕТОДИКИ РАСКРЫТИЯ ЛАТЕНТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Уважаемые коллеги, мы присоединяемся к высказанным по случаю 25-летия кафедры ОРД ХНУВД поздравлениям и хотели бы отметить, что заявленная для рассмотрения на научно-практической конференции, посвященной юбилею, тема представляет живой не только теоретический, но и практический интерес, и нам бы хотелось высказать по ней некоторые соображения.

Прежде всего, необходимо подчеркнуть, что оперативно-розыскная деятельность (далее – ОРД), как обособленная сфера

общественного бытия (а следовательно и отрасль научного знания), обусловлена целями обеспечения безопасности жизнедеятельности всех структур социума (Национальной безопасности), серьезную угрозу которой представляет, в т.ч. и преступность.

Содержательное определение ей дает Н. Ф. Кузнецова, считающая, что преступность – «это относительно массовое, исторически изменчивое социальное, имеющее уголовно-правовой характер явление классового общества, слагающееся из всей совокупности преступлений, совершаемых в соответствующем государстве в определенный период времени».

Каждый индивид и общество в целом осознают, что поскольку подавляющая часть преступлений совершается тайно (скрыто), то объективно необходимой (закономерной) является и негласная работа по борьбе с ними.

Для органов внутренних дел (далее – ОВД) борьба с преступностью (т. е. профилактика и раскрытие преступлений) является их конституционной обязанностью (п. 7 ст. 116 Конституции Украины), т. е. конституционно на них возложена обязанность осуществлять агентурно-оперативную работу, которая, прежде всего, необходима для раскрытия неочевидных и латентных преступлений, когда информацию о некоторых элементах механизма совершения преступления, скрываемую заинтересованными лицами, нельзя добыть следственным путем или же-очевидных, когда без использования оперативно-розыскного «инструментария» не представляется возможным преодолеть противодействие следствию (в т. ч. и судебному) со стороны все тех же заинтересованных лиц.

В оперативно-розыскной науке проблемы раскрытия преступлений рассматриваются в рамках такого её раздела, как оперативно-розыскная методика. Если оперативно-розыскная тактика вооружает оперуполномоченного приемами применения в конкретной ситуации оперативно-розыскных сил, средств и методов, то методика призвана, на основе исследования практики вырабатывать научно обоснованную систему знаний (в практическую деятельность они воплощаются в виде – методических рекомендаций) о наиболее целесообразном, комплексном, оптимальном и эффективном проведении агентурно-оперативных мероприятий по быстрому и полному раскрытию преступлений, т. е. – выполнению задач уголовного судопроизводства (ст. 2, 22, 23 и др. УПК Украины).

Общие положения оперативно-розыскных методик раскры-

тия неочевидных и латентных преступлений различны.

С позиций системно-структурного подхода оперативно-розыскная методика раскрытия неочевидных преступлений состоит из трех этапов:

- 1) первоначальных (неотложных) оперативно-розыскных мероприятий;
- 2) последующих (дальнейших) оперативно-розыскных мероприятий;
- 3) оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства (факультативный).

Причём второй этап, если на первом причастные к совершению преступления лица не установлены, начинается с момента заведения оперативно-розыскного дела категории «Преступление» в сроки, предусмотренные приказом МВД Украины, регламентирующим ОРД ОВД.

Что же касается оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений, то она состоит из пяти этапов:

- 1) агентурно-оперативная работа по добыванию первичной информации о совершении замаскированных преступлений, которая осуществляется в такой оперативно-тактической форме ОРД – как оперативное обслуживание;
- 2) реагирование по материалам проверки первичной информации;
- 3) документирование преступной деятельности фигурантов оперативной разработки;
- 4) реализация информации, добытой в процессе документирования;
- 5) оперативно-розыскное сопровождение уголовного судопроизводства (факультативный).

В практической деятельности неединичны случаи, когда латентные преступления раскрываются уже в процессе проверки добытой первичной информации. Однако, как свидетельствует проведенное исследование, преобладающее большинство таких преступлений являются делящимися или продолжаемыми, совершаются в составе групп и маскируются виновными с высоким мастерством. Раскрыть такие преступления без проведения комплекса агентурно-оперативных мероприятий невозможно и осуществляется он в такой организационно-тактической форме ОРД как оперативная разработка, которая материализуется в оперативно-ро-

зыском деле категории «Защита». Необходимость в проведении оперативной разработки возникает на втором этапе оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений, если анализ оперативно-тактической ситуации свидетельствует о том, что:

1) имеется перепроверенная первичная оперативно-розыскная информация,

2) которая даёт основания обоснованно заподозрить конкретное лицо (или группу лиц) в совершении замаскированного преступления (преступлений),

3) однако разоблачить его (их) без проведения комплекса агентурно-оперативных мероприятий не представляется возможным.

Думается, что именно при наличии этих условий оперативно-розыскное дело категории «Защита» можно считать заведенным законно.

Уголовные дела возбуждаются: по неочевидному преступлению, в связи с фактом его обнаружения, – латентному – по материалам реализации первичной информации или же оперативно-розыскного дела категории «Защита».

Переход Украины к капитализму объективно вызвал, хорошо известные всем, негативные изменения преступности, как социального явления, что, в свою очередь, серьезно, осложнило оперативную обстановку в борьбе с ней.

В сложившихся условиях совершенствования требует и оперативно-розыскная методика раскрытия латентных преступлений, основными направлениями которого, на наш взгляд, могут быть:

- качественное улучшение сети негласных сотрудников, используемых преимущественно для оперативного поиска и наиболее целесообразная их расстановка;

- создание информационно-аналитической и технико-информационной разведки, где должен использоваться накопленный положительный опыт зарубежных спецслужб;

- расширение форм и тактических приемов взаимодействия с различными субъектами исполнительной власти, правоохранительных органов и контролирующих ведомств в ходе осуществления оперативного поиска;

- комплексное использование в процессе документирования преступной деятельности фигурантов оперативной разработки всех имеющихся на вооружении оперуполномоченного сил, средств и методов;

– строгое соблюдение на этапе реализации оперативно-розыскного дела такого основополагающего принципа как «внезапность»

Безусловно, хотелось бы, чтобы реализация на практике выказанных нами соображений способствовала повышению эффективности агентурно-оперативной работы оперативных подразделений в борьбе с латентными преступлениями.

Литвинов О. М.

канд. юрид. наук,

доцент ННІ ПФКМ ХНУВС

ПОЛІТИКА ЯК КРИМІНОГЕННИЙ ФАКТОР

Загальновідомо, що політика – це мистецтво управління державою і суспільством. Як правило, політику розглядають як специфічний вид соціальної управлінської діяльності, результатом якої може бути як поліпшення якості життя певних верств населення, так і його погіршення.

Неефективна або малоефективна соціальна політика органів державної влади і місцевого самоврядування в різних сферах життя суспільства, як правило, призводить до криміналізації і підвищеної віктимізації особистості, соціальних груп, всіх інститутів суспільства і держави. Тому не випадково в сучасному лексиконі з'явилися нові незвичні для юридичної науки терміни «кримінальне суспільство» і «кримінальна держава». Поява цих наукових категорій – це своєрідне відбиття не стільки розвитку правових наук, скільки певних «досягнень» політики.

Криміналізація політичної сфери життєдіяльності в сучасному суспільстві визнається як державними, так і суспільними (політичними) діями, представниками засобів масової комунікації; про неї свідчать матеріали кримінальних справ і журналістських розслідувань, а також результати новітніх кримінологічних досліджень.

Криміналізація політичної сфери життя суспільства відбувається в усіх напрямках. Найбільше активно криміналізуються державні структури як носії владних повноважень з розпорядження державними фінансовими, матеріальними, природними, інформаційними та іншими ресурсами. Очевидно, не в меншому обсязі відбувається криміналізація інститутів громадянського суспільства – політичних партій, блоків, об'єднань та інших

громадських організацій, що суб'єктів господарювання різних форм власності. Криміногенні фактори сфери політичної діяльності, перш за все, виявляються в тенденції використання демократичних інститутів на користь окремих економічно впливових груп, що прагнуть до фактичної узурпації державної влади шляхом корупції державних структур.

Неефективна політика вищих посадових осіб з управління державою, її основними ресурсами і суспільством може привести до соціальної недуги – слабості влади, а звідси – до політичної і, як наслідок, до економічної нестабільності. У подібних умовах державні ресурси стають ласою принадою як для закордонних, так і для вітчизняних злочинців, їх організацій і співтовариств. Для одержання доступу до державних ресурсів з метою подальшого розпорядження ними злочинці, їхні групи і співтовариства використовують традиційні для них кримінальні засоби. По-перше, корупцію або продажність державних службовців, наділених правом одержання, розподілу або управління значними державними і суспільними ресурсами в різних сферах життєдіяльності. По-друге, шантаж, погрози, фізичний примус і усунення, або дискредитацію посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування з метою усунення їх зі сфери державного управління ресурсами.

Такий стан справ у суспільстві є нічим іншим, як результатом реалізації певної внутрішньої та зовнішньої політик держави. Причин тому кілька:

- не виправдано різкий стрибок від соціалістичної системи розподілу соціальних благ до фактично нічим не врегульованих ринкових відносин і стрімкої лібералізації економічної діяльності, поспішна і непродумана передача державної власності в приватні руки;

- управлінські реформи, які торкалися засад суспільного і державного ладу, носили спонтанний, суперечливий і незавершений характер. Реформа системи соціального управління в основному обмежувалася лише прийняттям правових норм про регулювання в різних галузях без наступного контролю за їх реалізацією;

- суперечлива податкова політика держави в перехідний період, пов'язана з недосконалістю податкового законодавства, непродуманою і непередбаченою зміною оподатковуваної бази, кризою

платоспроможності господарюючих суб'єктів і населення, пільгами, відстрочками і розстрочками податкових платежів, створювала сприятливий ґрунт для здійснення підприємцями, керівниками господарюючих суб'єктів і чиновниками різних відомств і різного рівня нових видів економічних і службових злочинів;

- самоусунення держави від соціального контролю за сферою вирішення етнічних і релігійних протиріч привело до ескалації міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, які продукують на тлі расової нетерпимості, що іноді переростає в одержимість систематично вчиняти насильницькі злочини проти передбачуваних або дійсних іногородців або іновірців;

- в умовах судово-правової реформи відбувалося розширення правоохоронної системи за рахунок появи нових органів, обновлявся кадровий склад правоохоронних і судових органів, змінилися основи кримінального, цивільного, господарського судочинства. Але всі ці заходи поряд з підвищенням ефективності протидії злочинності також породжували нові проблеми. Протидія злочинності в період реформування проводилась і ведеться зараз різними галузями державної влади роз'єднано, що не відповідає криміногенній ситуації в суспільстві, яка склалась.

Ефект зростання перерахованих вище недоліків політики реформування суспільства примножувався ще й суперечливою антикриміногенною політикою. Протиріччя політики боротьби зі злочинністю проявлялися у відмові від деяких усталених методів протидії злочинності, які ще не вичерпали свого антикриміногенного потенціалу. Крім того, формування гуманістичних засад у сфері боротьби зі злочинністю супроводжувалося мріями політиків і деяких фахівців про позитивний вплив на злочинність демократичних перетворень усередині суспільства, пов'язаних з розширенням прав і свобод людини.

Таким чином, сучасним керівникам Української держави доводиться враховувати недоліки реформування суспільних відносин, зроблені їхніми попередниками, щоб знизити їх криміногенний потенціал.

Загальнодержавні заходи політичного характеру з протидії злочинності повинні бути направлені на створення умов, перешкоджаючих проникненню кримінальних елементів і їх ставлеників до органів законодавчої, виконавчої, судової влади і різкому зниженню їх впливу на діяльність основних інститутів держави.

В останнє десятиріччя була гіпертрофована роль місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, що призвело до часткової втрати суспільством і державою можливості контролювати їх діяльність. В результаті частина чиновництва як би «приватизувала» функції своїх відомств і установ і стала використовувати надані їм права в своїх корисливих інтересах і на користь структур, у тому числі і кримінальних, від яких вони знаходилися в прямій або непрякій залежності. Настав час для створення умов, що забезпечують більшу прозорість і підконтрольність цих органів.

Для цього, в першу чергу, необхідно законодавчо забезпечити інформаційну прозорість процесу ухвалення рішень органів влади, використання ними бюджетних коштів, у тому числі через доступ до фінансових документів державних органів з боку недержавних організацій і засобів масової інформації (наприклад, визначити переліки документів, що підлягають обов'язковому опублікуванню та ін.), ввести в дію механізми суспільного впливу на діяльність відомств (забезпечити проведення незалежних експертиз суспільно значущих проектів рішень, інформування, функціонування зворотного зв'язку).

У даний час нерідко за змінами в структурах органів державної влади, їх статусу і функцій стоять корпоративні, а не державні інтереси; відсутні обґрунтовані критерії змін структури, що породжує можливість корисливого лобіювання з боку тих або інших економічних структур і злочинних співтовариств; безконтрольно зростає чисельність державного апарату. Для запобігання цьому, нам здається необхідною законодавча регламентація вказаних питань з обов'язковим визначенням обґрунтованих критеріїв створення структур і штатів органів виконавчої влади, чітким розмежуванням функцій ухвалення рішень, їх реалізації, контролю і надання послуг.

Також необхідно звузити діапазон довільної діяльності органів і посадовців виконавчої влади. Для цього слід, на нашу думку:

- розробити і ввести в дію адміністративно-процедурний кодекс, який би кодифікував процедури з підготовки і ухвалення управлінських рішень і інші адміністративно-управлінські дії;

- законодавчо звузити сфери застосування дозвільного принципу в різних його формах, а де він повинен бути збереже-

ний – забезпечити «прозорість» для суспільства і засобів масової інформації процесів ухвалення рішень (наприклад, при ліцензуванні, сертифікації, акредитації, реєстрації і т. д.);

- розглянути можливість введення в практику роботи органів виконавчої влади принципу «позитивного адміністративного мовчання», який добре зарекомендував себе в деяких країнах (якщо в певний термін немає відмови або додаткового запиту від державного органу, питання вважається вирішеним позитивно);

- ліквідувати можливості вибору посадовцем однієї з декількох санкцій, передбачених за одне і те ж правопорушення (на відміну від «вилोक» покарань, передбачених у кримінальному судочинстві, такі ж «вилки» в адміністративному провадженні – пряма умова для корупції);

- обмежити видання підзаконних (особливо відомчих) нормативних актів шляхом: введення законодавчих критеріїв для їх видання; звуження можливостей ухвалення законів з нормами, які відсилають правозастосовника до інших актів; максимально можливого кодифікування підзаконних актів, що стосуються прав і інтересів громадян.

Для запобігання встановлення корупційних зв'язків в органах виконавчої і законодавчої влади необхідне чітке законодавче регулювання питань контролю майнових статків депутатів і урядовців, а для цього необхідно:

- встановити жорсткі заходи відповідальності (аж до відставки, позбавлення повноважень) за явний обман при декларуванні доходів і майна посадовцями органів влади і державними службовцями;

- забезпечити інформаційну «прозорість» декларованих відомостей при дотриманні принципу недоторканності приватного життя;

- привести допустимі розміри виборчих фондів у відповідність з реальними витратами на проведення виборчих кампаній;

- законодавчо дозволити завчасно, а не в період виборчих кампаній формувати виборчі фонди для збору внесків;

- створити умови для підвищення ролі засобів масової інформації в незалежному висвітленні ходу виборчих кампаній і контролі за дотриманням виборчого законодавства на всіх етапах.

ЮРИСДИКЦІЙНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ КІБЕРПРОСТОРУ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Минуло вже декілька десятиріч з часу, коли високі технології почали активно впроваджувати в усі сфери людської діяльності. Цей процес з кожним роком лише пришвидшується. Майже одразу з появою комп'ютерних технологій з'явилися особи, які почали використовувати ЕОМ з протиправною метою. І, якщо раніше це були люди, що мали досить великий обсяг знань та досвіду в сфері високих технологій, то зараз є непоодинокими випадки, коли комп'ютерну техніку з протиправною метою використовують пересічні громадяни, що мають лише базові навички роботи з нею.

У зв'язку з наведеними обставинами правоохоронні органи не могли лишатися осторонь і вже зараз активно протидіють кіберзлочинності. Саме слово «кіберзлочинність» передбачає використання в процесі злочинної діяльності віртуального простору – кіберпростору. Відповідно і методи боротьби з такими злочинами в рамках здійснення оперативно-розшукової діяльності (ОРД) повинні містити не лише стандартні прийоми, але й використання кіберпростору.

Під кіберпростором будемо розуміти інформаційне середовище (простір), яке виникає (існує) за допомогою технічних (комп'ютерних) систем при взаємодії людей між собою, взаємодії технічних (комп'ютерних) систем та управлінні людьми цими технічними (комп'ютерними) системами.

Слід зазначити, що досить часто кіберпростір асоціюють з поняттям Інтернет. Однак це дуже велике узагальнення, яке не враховує окремі випадки. А саме, кіберпростір можна розглядати як 1) локальне середовище, у випадку функціонування засобу комп'ютерної техніки, який не підключено до мережі, та як розосереджене середовище, яке виникає в разі підключення ЗКТ до 2) локальної або 3) глобальної мережі передачі даних (Інтернет).

У першому та другому випадках на кіберпростір безумовно має поширюватися відповідна територіальна юрисдикція. Щодо третього випадку, то багато юристів схиляється до думки про

необхідність оголошення кіберпростору, який має транскордонні масштаби (Інтернету), міжнародною територією на кшталт Антарктиди або космічного простору.

Оскільки питання регулювання відносин в Інтернет залишається невирішеним на міжнародному рівні, Україні з цього питання слід керуватися основними принципами міжнародного права та чинним законодавством.

Згідно ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукові підрозділи наділено рядом прав, які можуть бути реалізовані в тому числі і в кіберпросторі.

Суб'єктами ОРД органів внутрішніх справ (ОВС), яким найбільш часто доводиться використовувати кіберпростір з оперативно-розшуковою метою, є відділ боротьби з кіберзлочинністю у структурі Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України та оперативні підрозділи Управління по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, яке функціонує у Департаменті ДСБЕЗ МВС України.

Застосування оперативно-розшукових повноважень щодо українського сегменту кіберпростору не викликає значних правових питань. В той же час, якщо реалізація цих прав торкається іноземних юрисдикцій можуть виникати певні правові неузгодженості. Причому, швидкість з'єднання та відсутність кордонів, які роблять кіберпростір дуже зручним у користуванні, часто заважають правоохоронцям. Адже вони й самі інколи не можуть визначити, чи перетнули вони кордон.

В якості прикладів проблемних ситуацій можна навести потенційну необхідність оперативного огляду поштової скриньки, зареєстрованої на поштовому сервері в іншій країні, використання автентифікаційних даних для доступу до профілю користувача, зареєстрованого на сервері, який розташовано в межах іноземної юрисдикції тощо.

Як діяти правоохоронцям в таких випадках?

Базовим документом для ОВС в цій сфері є наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.05.2007 № 158 «Про організацію міжнародної діяльності органів внутрішніх справ України». Зокрема, цим наказом затверджено Інструкцію про порядок організації співробітництва органів внутрішніх справ України з

правоохоронними органами іноземних держав з питань попередження, розкриття та розслідування злочинів (далі – Інструкція).

Враховуючи основні принципи міжнародного права, міжнародний досвід, виходячи з положень даної Інструкції, можна окреслити загальні правила поведінки українських правоохоронців в кіберпросторі.

Тож, в разі здійснення оперативно-розшукових заходів шляхом використання кіберпростору, оперативні працівники повинні докласти достатніх зусиль для з'ясування питання щодо розташування комп'ютерної системи, даних, очевидців (свідків) чи суб'єктів, які мають відношення до злочину, в межах іноземної юрисдикції. Для визначення місця розташування об'єкта можуть використовуватися різні способи. Наприклад, можна перевірити загальнодоступну інформацію про розташування Інтернет провайдера, який надає відповідні послуги (сервіс Whois).

Якщо виявиться, що один з вищеназваних об'єктів знаходиться за межами України, то в загальному випадку оперативники повинні діяти за Інструкцією, тобто через інститут співробітництва і лише через структурні підрозділи центрального апарату МВС України за напрямками службової діяльності, Управління міжнародних зв'язків та робочий апарат Національного центрального бюро Інтерполу в Україні. Ігнорування цієї вимоги може призвести до настання небажаних міжнародних наслідків, оскільки мова йде про порушення суверенітету іншої держави. Така ж процедура застосовується для отримання електронних доказів, які зберігаються в інших державах.

Слід зазначити, що збирання інформації з відкритих джерел шляхом використання кіберпростору не потребує залучення інституту співробітництва. Також в окремих випадках отримання доступу до відповідних електронних ресурсів, що знаходяться за кордоном, можливо за дозволом адміністратора, який супроводжує даний ресурс.

Складними є випадки, коли оперативним працівникам необхідно через кіберпростір спілкуватися з очевидцями злочину або особами, що становлять оперативний інтерес, з інших країн. Такі дії можуть викликати занепокоєння інших держав щодо контактів їх громадян з іноземцями, особливо, якщо правоохоронці працюватимуть під вигаданими даними. Тому, перед вчиненням

таких дій, необхідно ретельно зважити всі ризики та вигоди. В разі виникнення ускладнень необхідно провести консультації з особою, відповідальною за організацію та координацію міжнародної діяльності у складі свого підрозділу. Таким же чином необхідно діяти в разі використання кіберпростору для спонукання особи, що становить оперативний інтерес, до прибуття в Україну.

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що на даний момент в правоохоронних органах України існує гостра необхідність в розробці наказу та методичних рекомендацій щодо здійснення оперативно-розшукових заходів шляхом використання кіберпростору. Впровадження згаданих документів в практичну діяльність дозволить впорядкувати нині існуючу невизначеність в цій сфері.

Меживой В. П.

канд. юрид. наук, доцент, заст. нач. каф. ОРД
факультету кримінальної міліції

Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Достатньо часто між теоретиками і практиками правоохоронних органів, а також між фахівцями з оперативно-розшукової діяльності – з одного боку, і спеціалістами в області кримінально-процесуального права – з другого, виникають дискусії з проблем, які існують при використанні в кримінальному процесі відомостей (або даних), отриманих оперативно-розшуковим шляхом.

Одразу ж зазначимо, що таке поняття, як оперативні дані Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – ЗУ про ОРД) не надає. Хоча, у цьому законі є чимало посилань на такі різновиди даних:

– фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп...;

– дані, що свідчать про загрозу безпеці...;

– дані, що характеризують діяльність підприємств...;

– достовірні дані щодо особистості негласного працівника...;

– дані про особу та про її зв'язки...;

– дані щодо осіб про їх участь у підготовці або вчиненні злочину...;

– дані, отримані у ході ведення оперативно-розшукової справи...;

– дані, що вказують на ознаки злочину в діях особи;

– фактичні дані, які можуть бути доказами...;

– дані про загрозу життю, здоров'ю або майну...;

– інші дані....

Відсутнє в Законі також поняття оперативних відомостей, які знайшли своє відображення у такому вигляді:

– ...відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка;

– ...відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, нерозкриті злочини або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України;

– ...відомості, одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності...;

– ...відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини...;

– ...відомості, які вказують на ознаки тяжкого злочину...;

– ...відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів...;

– відомості про осіб, які конфіденційно співробітничать...

У контексті понять, що розглядаються, вважаємо, що під оперативними даними (відомостями) слід розуміти як фактичні дані, так і іншу інформацію, отриману під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, які сприяли виявленню ознак підготовки або вчинення злочинів, а також розшуку злочинців.

Слід відмітити, що напрямки реалізації оперативних даних безпосередньо походять від змісту ст. 10 ЗУ про ОРД «Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності»:

1) як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій;

2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі;

3) для попередження, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підбивних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли;

4) для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей;

5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;

6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Поряд із цим, відсутність у ЗУ про ОРД та КПК України процедури представлення оперативних даних (відомостей) за результатами оперативно-розшукової діяльності викликає в ряді випадків труднощі в реалізації оперативних даних у процесі судового провадження.

Згідно зі ст. 65 КПК України доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Однак, знов-таки ми стикаємося з певними труднощами, оскільки ані ЗУ про ОРД, ані КПК України не дає визначення поняттю результатів оперативно-розшукових заходів (діяльності).

У чинному КПК України зазначено лише поняття доказів у кримінальній справі, як всяких фактичних даних, які з позиції як кримінального процесу, так і оперативно-розшукового законодавства можуть встановлюватись протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами.

Не зазначається в кримінально-процесуальному та оперативно-

розшуковому законах, які ж повинні бути протоколи або інші документи за результатами ОРД: їх форма; результати яких саме оперативно-розшукових заходів вони мають відображати; які саме додатки і у якому виді вони можуть долучатися до матеріалів кримінальної справи.

У ч. 3 ст. 66 КПК України «Збирання і подання доказів», яка, на наш погляд повинна містити порядок передачі матеріалів за результатами ОРД, лише зазначається, що у передбачених законом випадках особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд в справах, які перебувають в їх провадженні, вправі доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

І знову таки, як ми бачимо, КПК України не визначає, які оперативні дані (відомості) з точки зору оперативно-розшукової діяльності можуть виступати доказами. Їх різноманіття призводить до неоднозначного розуміння і тлумачення цих понять не тільки науковцями, а і практиками-правоохоронцями.

Так, наприклад, у різних статтях КПК України йдеться про:

- ...достатні дані про те, що злочином завдана матеріальна шкода (ч. 1 ст. 29);
- ...всякі фактичні дані...;
- ...необхідні в справі фактичні дані...;
- ...достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину;
- ...інші дані, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину...;
- та ін.

Слід зазначити, що в оперативно-розшуковій науці та криміналістиці цій проблемі приділялося і приділяється достатня увага фахівців. Багато з запропонованих положень і рекомендацій отримали відображення у відомчих нормативних актах. І, навпаки, у кримінально-процесуальній науці ця проблема, як правило, розглядається фрагментарно. Можна вважати, що її недостатня розробленість позначається і на обсязі, і на змісті норм КПК. Так, В. Я. Ільницьким у своєму дисертаційному дослідженні запропоновано для гармонізації норм КПК України з положеннями Конституції України і законодавства у сфері ОРД та міжнародно-

правовими джерелами доповнити ч. 4 ст. 66 КПК наступним змістом: «В процесі доказування забороняється використання результатів ОРД, якщо вони не відповідають вимогам, що пред'являються до доказів цим Кодексом».

На нашу думку, ця пропозиція є сумнівною, оскільки отримання відомостей, як результатів ОРД, має здійснюватись відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а нормами КПК має регулюватися лише їх легалізація (процедура передачі матеріалів органу дізнання, слідчому, прокурору або суду).

Вважаємо, що для впорядкування і гармонізації національного судочинства, єдиного розуміння і підходу до процедури використання даних (відомостей) оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі, необхідно законодавчо закріпити поняття результатів ОРД і в ЗУ про ОРД, і у КПК України. Наприклад, доповнити ч. 4 ст. 66 КПК наступним змістом: «Результати ОРД – це відомості, отримані відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», про ознаки злочину що готується, вчиняється або вчиненого злочину, про осіб, що готують, вчиняють або вчинили злочин, а також осіб, що переховуються від органів дізнання, слідства або суду».

Паралельно з цим у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» пропонуємо закріпити окрему статтю: «Результатами ОРД є фактичні дані, отримані оперативними підрозділами у встановленому цим законом порядку, про ознаки злочину що готується, вчиняється або вчиненого злочину, про осіб, що підготовляють, вчиняють або вчинили злочин, а також осіб, що переховуються від органів дізнання, слідства або суду, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів, а також про події або дії, що створюють загрозу безпеці громадян, суспільства і держави.

Оскільки і в ЗУ про ОРД, і у КПК України вживатиметься той самий термін «результати оперативно-розшукової діяльності», важливо одразу визначитися, чим в кінцевому випадку виступатимуть результати ОРД, у чому сутність даного терміну і який зміст цього поняття.

І, нарешті, після закріплення зазначених термінів на законодавчому рівні, необхідно розробити і прийняти правоохоронними структурами спільну міжвідомчу Інструкцію, яка б визначала

порядок подання результатів оперативно-розшукової діяльності органу дізнання, слідчому, прокуророві або до суду. Вимоги, що будуть пред'являтися Інструкцією до результатів ОРД, які подаються органу дізнання, слідчому, прокуророві або до суду, порядку їх оформлення і подання, повинні бути обов'язковими для працівників оперативних підрозділів державних органів, що здійснюють ОРД у межах своїх повноважень, і підлягають виконанню на всіх етапах проведення оперативно-розшукових заходів.

Меживой О. В.

науковий співробітник секретаріату вченої ради,
ад'юнкт каф. кримінального процесу
Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Під час виявлення, запобігання та розкриття злочинів підрозділи ОВС, здійснюючи оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД), активно застосовують оперативні експерименти. Метою їх проведення є припинення злочинних дій, виявлення осіб, що готують або вчиняють злочини, а також перевірка й оцінка зібраних відомостей щодо можливості вчинення певних протиправних дій або отримання нових відомостей про злочини. Ситуацію ускладнюють організаційні й тактичні проблеми, зумовлені відсутністю у вітчизняній науці комплексних теоретико-правових та організаційно-тактичних досліджень оперативного експерименту як інституту ОРД.

Вивченню проблематики застосування оперативних експериментів на науково-процесуальному рівні приділили увагу російські вчені К. К. Горяїнов, М. П. Карпушин, Б. Г. Морохін, В. С. Овчинський, А. Ф. Осипов, В. Г. Самолов, Г. К. Синілов та ін. На рівні дисертаційних досліджень в Україні окремі аспекти зазначеної проблематики вивчали В. В. Гевко, В. В. Грищаченко, Є. А. Доля, Г. О. Душейко, В. Ігнатко, С. О. Кириченко, В. А. Колесник, В. П. Меживой, А. О. Михайличенко, М. А. Погорецький, Б. Г. Розовський, М. І. Чверткін, В. В. Шендрик, І. Р. Шинкаренко та ін.

Деякі автори визначають оперативний експеримент як оперативно-розшуковий захід, пов'язаний зі створенням і негласним контролем штучних умов та об'єктів, близьких до природних ситуацій вчинення певних видів злочинів, що сприяють прояву злочинного задуму та протиправних дій, з метою своєчасного виявлення і затримання винних, розкриття вчинених злочинів. Інші визначають цей захід як активне спостереження за поведінкою особи, що вивчається, в керованих або контрольованих умовах або у здійсненні інших дій, безпосередньо не пов'язаних з поведінкою особи (осіб), для отримання оперативно значущої інформації, за допомогою якої перевіряють та уточнюють данні щодо можливої підготовки або вчинення злочину. Таким чином, оперативний експеримент можливо розглядати з двох позицій: перша – як метод оперативно-розшукової діяльності щодо отримання оперативної інформації; друга – як оперативно-розшуковий захід щодо створення умов та контролю поведінки фігурантів.

Звертаємо увагу на те, що оперативний експеримент досить тривалий час застосовують правоохоронні органи таких держав як Російської Федерації, Білорусі, Казахстану, Литви, про що свідчить їх національне законодавство, де останній регламентовано як окремий оперативно-розшуковий захід. І, як справедливо зазначає М. А. Погорецький, хоча чинне законодавство України не регламентує такого оперативно-розшукового заходу як оперативний експеримент, передбаченого низкою законів інших країн, проте у практичній діяльності він широко використовується у кримінальних справах про хабарництво та розкриття інші злочини з проявами корупції.

На нашу думку, проблемним питанням сьогодні є обґрунтування доцільності застосування оперативного експерименту під час провадження оперативно-розшукової діяльності, а також необхідності законодавчої регламентації останнього.

Говорячи про функціональність оперативного експерименту зазначимо, що його доцільно використовувати для:

- створення й контролю штучних умов, близьких до природних ситуацій;
- виявлення злочинних намірів та своєчасного реагування на майбутні дії злочинців;
- отримання інформації, що дозволяє перевірити та уточнити відомості щодо можливої підготовки до вчинення злочину;

- виявлення та документування дій розроблюваних осіб;
- затримання злочинця «на гарячому»;
- легалізації отриманих матеріалів та використання результатів проведення ОРЗ у кримінальному судочинстві;
- здійснення загальної та індивідуальної профілактики вчинення злочинів тощо.

Під час проведення оперативного експерименту працівники оперативних підрозділів ведуть спостереження та фіксують дії розроблюваних осіб. З цією метою вони спрямовують можливий подальший розвиток злочинної активності фігурантів у контролювану оперативним підрозділом сферу спостереження для того, щоб згодом прийти до висновку щодо процесуальної цінності одержаних результатів. Але формально оперативний експеримент як оперативно-розшуковий захід в Україні не закріплено, тому його результати фактично не можуть бути використані як докази в кримінальному судочинстві. Ця ситуація в кожному конкретному випадку вимагає прийняття оперативними працівниками рішень із застосуванням таких непроцесуальних сфер пізнання, як інтуїція та передчуття, використовуючи індивідуальний досвід практичної роботи конкретного оперативного працівника у взаємодії з іншими суб'єктами кримінального судочинства.

Утім оперативні працівники тимчасово вирішують цю проблему закріплюючи результати проведення оперативного експерименту складанням документів (з відповідними додатками) за результатами провадження певних оперативно-розшукових, оперативно-технічних та інших тактичних дій, що, на жаль, під час проведення оперативного експерименту мають допоміжний характер. Але, на нашу думку, такий підхід не поліпшує ефективність вирішення оперативно-тактичних завдань, а, як свідчить практика, навпаки, призводить до невизначеності, невідповідності засобів меті, нерациональному використанню сил при здійсненні ОРД.

Тому ми вважаємо, що проведення оперативного експерименту необхідно нормативно регламентувати на рівні Законодавства України. Для цього ми пропонуємо внести відповідні зміни до Кримінально-процесуального кодексу України та закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що полягатиме в нормативному відображенні:

- вичерпного переліку оперативно-розшукових заходів із

внесенням до нього оперативного експерименту;

- визначень та сутності оперативно-розшукових заходів, зокрема оперативного експерименту;

- визначень термінів оперативно-розшукової діяльності, що використовуються суб'єктами кримінального процесу з приводу реалізації та використання матеріалів ОРД в кримінальному судочинстві;

- кола суб'єктів, та осіб, наділених владними повноваженнями для прийняття рішень щодо проведення оперативно-розшукових заходів (оперативного експерименту), а також порядку надання дозволу на їх проведення;

- порядку фіксації дій оперативних працівників та оформлення матеріалів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів (оперативного експерименту).

Мельковський О. В.

заступник начальника курсу

факультету кримінальної міліції,

Запорізького юридичного інституту ДДУВС

СЛУЖБА ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ГУБОЗ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Служба внутрішньої безпеки в системі МВС України була заснована 31 липня 1992 року. Слід зазначити, що подібні служби в різний період часу також були створені в країнах СНД, але в Україні вона була створена першою.

Необхідність створення Служби внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України (далі – СВБ) була викликана в першу чергу історичними чинниками. У той період часу система МВС мала потребу у корінному реформуванні та переоцінці цілей та завдань з урахуванням нових напрямків розвитку держави. При цьому в суспільстві з'явилися і негативні тенденції. Так, занепад духовності та падіння рівня життя більшості населення країни стали одними з підстав росту злочинності та криміналізації суспільства. Цей негативний процес не обійшов стороною і саму систему органів внутрішніх справ (далі – ОВС). Тому ідея про створення в системі ОВС СВБ була закономірною реакцією на вказані факти.

Відповідно до ст. 9 Закону України від 30.06.1993 р. «Про

організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», у структуру спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю увійшли підрозділи внутрішньої безпеки. Згідно зазначеного нормативного акту в своїй службовій діяльності підрозділи СВБ керуються Конституцією України, цим Законом, законами України від 20.12.1990 р. «Про міліцію» та від 18.02.1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність».

Підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, до складу яких відноситься СВБ, мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність (ст. 5 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність»). Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. При цьому зазначена діяльність ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління та населенням.

Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, а також здійснювати профілактику правопорушень.

Підрозділи внутрішньої безпеки користуються всіма правами для підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та для виконання окремих доручень в ході проведення оперативно-розшукової діяльності можуть залучати працівників інших підрозділів.

Підрозділи СВБ проводять оперативно-розшукову діяльність в рамках заведеної на законних підставах оперативно-розшукової справи. Відповідно до чинного законодавства, матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються як привод та підстави для порушення кримінальної справи та отримання фактичних даних, які можуть бути доказами, а також для попередження, припинення злочинів, для забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів. Ці напрямки діяльності СВБ також закріплено в відомих нормативних актах МВС України.

Основними напрямками роботи СВБ на першому етапі її існування були не тільки профілактика правопорушень серед співробітників ОВС, виявлення фактів корупції, недопущення розголошення службової таємниці, недопущення втрати зброї та спеціальної техніки, але й, на наш погляд, дуже важливе завдання – захист працівників міліції та їх близьких родичів від різноманітних посягань та впливу з боку криміналітету. Зазначені завдання були регламентовані відомчим нормативним актом, спрямованим на підтримання безпечних умов роботи працівників ОВС, запобігання втягуванню їх у протиправну діяльність, попередження та розкриття злочинів, пов'язаних зі службовою діяльністю.

Слід зазначити, що у зв'язку з важливістю поставлених перед службою завдань, особлива увага повинна бути приділена кадровому питанню при формуванні служби. На початку заснування служби на керівні та оперативні посади здійснювався відбір кандидатів не тільки за принципом професіоналізму та досвідченості, але й наявність високих морально-ділових якостей та інтелекту. Так, наприклад, однією з форм відбору на керівні посади обласних підрозділів СВБ було проведення конкурсу рефератів на тему, як кандидат бачить напрямки розвитку служби та форми її роботи. За результатами вказаного конкурсу здійснювалось призначення на керівну посаду. В подальшому, в нормативних актах, що регламентують діяльність СВБ кадровим питанням було приділено значну увагу. Так, згідно нормативних актів, комплектування посад у Департаменті внутрішньої безпеки (далі – ДВБ) здійснювалось особами з вищою юридичною освітою, які мали стаж оперативної та слідчої роботи не менше 3-х років, за своїми діловими та моральними якостями могли б виконувати поставлені завдання. При цьому виняток робився при комплектуванні для кандидатів, які хоча не мають стажу оперативної або слідчої роботи, відповідної освіти, але є кваліфікованими фахівцями у вузькоспеціальній галузі, потреба в яких виникала у зв'язку з виконанням покладених на ДВБ завдань (наприклад, спеціалістів по лінії МРЕВ ДАІ тощо). Зазначені вимоги до кандидатів на посади в ДВБ дозволяли здійснювати якісний відбір спеціалістів до служби, специфіка роботи якої була пов'язана з вирішенням особливих, іноді не стандартних завдань. Зокрема, виявлення та документування діючих працівників ОВС, які

мають досвід оперативної роботи, є знайомими з формами та методами роботи оперативних підрозділів ОВС.

Однією з функцій внутрішньої безпеки було визначено запобігання злочинам, проникненню на службу до підрозділів МВС України осіб, що переслідують злочинні та корисливі наміри, а також протидія спробам втягування працівників системи МВС в протиправну діяльність. На жаль, як показав час, у цьому напрямку роботи є певні прогалини. Результатом недоліків та прорахунків в цьому напрямку роботи стала значна кількість працівників ОВС притягнутих до відповідальності за різні види правопорушень (за матеріалами СВБ за період 2005–2009 рр. прокуратурою було порушено більше ніж 2,5 тис. кримінальних справ відносно працівників ОВС, складено більше ніж 600 протоколів про корупційні діяння, до дисциплінарної відповідальності притягнуто більше ніж 23,5 тис. співробітників міліції, з яких понад дві тисячі осіб звільнено зі служби.).

Розвиток СВБ проходив в цілком прогнозованому плані, згідно вимог часу, розвитку системи МВС та політичної ситуації в країні в цілому. Цілком зрозуміло проходили закономірні зміни в пріоритетах та завданнях служби, змінювалися підходи до вирішення кадрових питань, що не завжди приводило до позитивних змін, а іноді діяло негативно. Так, в останній час вимоги до відбору кандидатів на посади в СВБ, які регламентовані нормативними актами, іноді ігноруються, і це, як показує час, може нести негативні наслідки. Зокрема, нівелює авторитет Служби та може призвести до неможливості виконання поставлених перед службою завдань та втрати контролю за оперативною ситуацією в регіонах.

На сьогодні до пріоритетних напрямків діяльності СВБ слід віднести такі: профілактика злочинів та інших правопорушень серед співробітників ОВС, а також виявлення і усунення причин та умов, які сприяють вчиненню протиправних діянь; запобігання та документування злочинів та корупційних діянь, що вчиняються працівниками ОВС; організація та координація заходів щодо державного захисту особового складу структурних підрозділів ОВС від перешкоджання виконанню покладених на зазначених осіб обов'язків, здійсненню наданих прав; захист системи МВС, забезпечення її стабільного функціонування та нейтралізація загроз її цілісності, а також збір, накопичення, систематизація, обробка

інформації щодо негативних явищ, які дестабілізують систему МВС та прогнозування на цій основі тенденцій їх розвитку.

В сучасних умовах діяльність МВС України, та СВБ зокрема, потребує вагомих, якісних змін на шляху реформування правоохоронних органів держави. На нашу думку, серед пріоритетних напрямків діяльності служби слід віднести запобіжну діяльність, що дозволить на ранніх етапах попереджувати негативні тенденції в системі МВС та вживати відповідні заходи реагування. Крім цього, з метою підготовки високопрофесійного кадрового потенціалу для СВБ можливо запровадити на базі одного з ВНЗ МВС України підготовку відповідних спеціалістів. Потребує на сьогодні й зміни до відомих нормативних актів, які регламентують діяльність СВБ. Зокрема, з метою недопущення скоєння злочинів та документування можливих протиправних дій працівників ОВС на ранніх стадіях злочинної поведінки, на наш погляд, необхідно запровадити ведення справ профілактичного обліку, в рамках яких здійснювати запобіжні заходи з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, оперативно-розшукова діяльність підрозділів СВБ на сучасному етапі розвитку системи ОВС потребує сучасних досконалих змін що дозволить здійснити якісний крок на шляху покращення іміджу всієї системи.

Міщенко С. П.

викладач каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ОСОБЛИВІ РИСИ

Під організованою злочинністю варто розуміти особливу протиправну діяльність злочинних організацій, які заздалегідь планують стратегію і тактику систематичного вчинення злочинів, що мають у середині себе чіткий розподіл ролей та спеціалізацію. Але не всі злочини, скоєні кількома особами, навіть найтяжчі, можна відносити до скоєних організованою злочинною групою. Лише тоді, коли злочинці попередньо об'єдналися, узгодили свої дії при підготовці замаху і скоєнні самого злочину, відпрацювали план, підпорядковували цьому плану колективні зусилля і дії, можна говорити про виникнення організованої злочинної групи.

Необхідно віднести і такі умови, як конспірація злочинного угруповання, а також забезпечення його життєдіяльності шляхом використання елементів комерції, спрямованої на легалізацію злочинних прибутків, організацію торгівлі, найпростіших виробництв, придбання нерухомості та інше, що надає можливість злочинцям мати вигляд законослухняних громадян. Практика свідчить, що майже у всіх розвинених країнах організована злочинність базується на традиційних видах протиправного промислу – кримінально-комерційній діяльності, де найбільш широко представлені незаконні фінансово-банківські операції, торгівля наркотиками, людськими органами, зброєю, організація проституції, крадіжок та контрабанди автомобілів. Особливе місце у цьому переліку відводиться фінансово-банківським злочинам, які дають можливість злочинним організаціям зосередити у своїх руках значні суми, отримані за незаконну торгівлю наркотиками, металом, енергоресурсами, зброєю, та кошти вилучені у населення шляхом створення фінансових пірамід. Останні в подальшому легалізуються і використовуються злочинцями на свій розсуд.

Ознаки, за якими можна визначити, що ми маємо справу з організованою злочинною групою, є:

- наявність ієрархічної структури, як мінімум двоступеневої - організатор і виконавці.

- стійкість, тобто об'єднання осіб для занять злочинною діяльністю на більш-менш тривалий період, а не для здійснення одного чи декількох злочинів;

- планування злочинної діяльності (загальнокримінальної, господарсько-посадової або інтегрованої, тобто змішаної із залученням для досягнення своїх злочинних намірів корупційних зв'язків в органах влади);

У ході подальшого розвитку організована злочинна група починає ускладнюватися, у неї з'являються додаткові ознаки, такі як:

- створення «общаків», тобто концентрація загальних коштів з наступним їх використанням для розширення злочинної діяльності, підкупу посадових осіб, надання допомоги членам свого злочинного співтовариства;

- досить вузька спеціалізація своїх членів і диференціація їх функцій;

– розширення сфер діяльності з одночасним прагненням до їх монополізації;

– встановлення зв'язку з корумпованими посадовими особами державних установ і правоохоронних органів;

1. створення власних структур «розвідки» і «контррозвідки», найчастіше під видом легальних охоронних структур, з метою активної протидії правоохоронним органам, дискредитації їх співробітників;

2. поява власної злочинної ідеології, заохочення твердої внутрішньої дисципліни і введення санкцій за її порушення.

Звичайно, перераховані ознаки зустрічаються не у всіх організованих злочинних груп, тому що відповідно до норм кримінального законодавства до таких груп можна віднести злочинну групу з двох і більше осіб, що вчинили злочин у співучасті чи діяльність яких підпадає під кримінально-правовий інститут «бандитизм». По загальноприйнятій думці, боротьбу з такими групами, незважаючи на їхню небезпеку, можна успішно здійснювати і традиційним шляхом. Але коли правоохоронні органи зіштовхуються з діяльністю злочинних груп більш високого ступеня організованості (злочинних об'єднань чи злочинних організацій), то традиційні методи боротьби зі злочинністю вже не спрацьовують, що викликає необхідність адекватно удосконалювати застосовувані стосовно них форми і способи діяльності.

Що ж собою уявляють злочинні групи з високим ступенем організованості? Під злочинним об'єднанням прийнято розуміти стійке, ієрархічно структуроване об'єднання злочинних груп, що мають корумповані зв'язки з представниками державного апарату і які систематично реалізують плани вчинення організованих злочинів. Для цих співтовариств характерна корислива-наси́льницька спрямованість. Основною сферою їхньої діяльності є рекет і незаконний бізнес, а насильство звичайне застосовується до конкурентів, а також зрадників - членів об'єднання і рідко у відношенні сторонніх осіб, які не виконують вимоги об'єднання. У діяльності злочинних співтовариств важливе місце займає організаційна робота, тому що вони прагнуть до тривалого існування, до встановлення монополії на конкретні види злочинної діяльності на визначеній території.

Напрямок основних видів промислу організованої злочинності:

- вимагання;
- торгівля людськими органами;
- незаконний обіг наркотиків;
- незаконний обіг зброї;
- фальшивомонетництво;
- відмивання злочинних доходів;
- викрадення автомобілів;
- розкрадання і контрабанда предметів мистецтва;
- скоєння крадіжок та розбійних нападів та ін..

Отже організована група — це стійке об'єднання кількох осіб, які спеціально зорганізувалися для більш-менш тривалої злочинної діяльності. Узагальнивши наведене, можна виділити такі ознаки організованої злочинної групи:

- 1) наявність статуту — розробленого (хоч би в загальних рисах) і схваленого учасниками групи плану злочинної діяльності і визначеної мети діяльності групи;
- 2) створення організаційної структури — підрозділи, їх керівники, підпорядкованість, підзвітність і їх конкретні завдання;
- 3) наявність організатора (керівника);
- 4) конспірація — прикриття своєї діяльності, налагодження корупційних зв'язків з органами влади;
- 5) вербування нових членів;
- 6) наявність загальних правил поведінки, ієрархія стосунків між учасникам організації;
- 7) наявність матеріальної бази — приміщень, транспорту, сховищ, коштів тощо.

Момот В. М.

канд. юрид. наук,

викладач каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Історія розвитку цивілізації свідчить, що діяльність, яку тепер прийнято називати оперативно-розшуковою, здійснювалась з метою збору відповідної інформації протягом тривалого часу і продовжує здійснювати сьогодні у галузі економіки, оборони, державної безпеки, охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю.

Необхідність оперативно-розшукової діяльності обумовлена

не лише небезпекою здійснюваного злочину, формою умислу чи таємним способом їх здійснення, а й тим, що безпосередні винуватці використовують різноманітні засоби для приховування слідів злочину. У таких випадках виникає необхідність здійснення оперативно-розшукові заходів. Незважаючи на переважно негласний характер цих заходів, вони мають здійснюватись суто у рамках діючого законодавства. Законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод. Так у ст. 3 Конституції зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Принцип законності в оперативно-розшуковій діяльності викладений у ст. 4 Закону «Про ОРД». Законодавець визначає, що оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням.

Аналіз оперативно-розшукової діяльності дає можливість розглядати законність не тільки з точки зору функцій оперативних підрозділів, а і з точки зору їх діяльності в організаційно-тактичних формах, які об'єднують організаційні, методичні і тактичні аспекти негласної діяльності та поєднують між собою наукову організацію управління і практичне використання сил, засобів і методів у оперативно-розшуковій діяльності. Ці положення і виступають загальними підставами законності в оперативно-розшуковій діяльності і дозволяють, по-перше, визначити стратегію діяльності оперативних підрозділів щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини; по-друге – розробити єдину методологічну основу додержання законності в негласній діяльності оперативних підрозділів; по-третє – охопити весь комплекс питань її складових; по-четверте, – накреслити єдину комплексну програму практичних заходів у діяльності оперативних підрозділів, які б відповідали сучасним умовам.

На нашу думку, основним показником діяльності оперативних підрозділів замість кількості порушених чи виявлених кримінальних справах та порушених оперативно-розшукових справах має стати такий показник як кількість справ по яких вирок набрав своєї законної сили. Окрім того, вважаємо, що потрібно внести зміни до кримінально-процесуального кодексу України – у разі виникнення підстав відмови в порушенні кримінальної справи або й закриття за обставинами, що не реабілітують особу

(п. 3, 4, 8 ч. 1 ст. 6, ст. 7-0 КПК), – матеріали направляти до суду для винесення вироку (постанови) суду. Ця пропозиція повністю відповідає вимогам ст. 62 Конституції України та принципу презумпції невинуватості

Забезпеченню законності при виявленні осіб та фактів найбільше сприятиме встановлення диференційованих термінів перевірки і реалізації оперативно-розшукової інформації, незалежно від джерел її отримання. Важко погодитися з деякими твердженнями про те, що інформація, яка надходить в оперативні підрозділи, навіть заяви і повідомлення повинні бути перевірені і реалізовані у терміни, визначені кримінально-процесуальним законом – 3 або 10 діб. Тому для того, щоб мати законні підстави порушення кримінальної справи при безпосередньому виявленні органом дізнання (оперативним підрозділом) ознак злочину, термінів дослідної перевірки, визначених кримінально-процесуальним Кодексом України, явно недостатньо, оскільки дослідча перевірка яка може проводитися органами ВДСБЕЗ та податкової міліції може тривати значний час, необхідний для написання відповідного акту перевірки та проведення необхідних досліджень. Отже, в юридичній практиці виникають ситуації, коли порушити кримінальну справу неможливо, оскільки є тільки приводи (заява), але відсутні підстави (достатні дані, які вказують на наявність кримінального діяння). Однак процесуальні терміни перевірки заяв та повідомлень про підготовку злочину можуть уже закінчитися. Якщо ж виконувати вимоги кримінально-процесуального закону, відомих нормативних актів, то дослідна перевірка повинна бути проведена не пізніше, ніж через десять днів, протягом яких, у багатьох випадках, не вдається гласно визначити процесуальні підстави та порушити кримінальну справу. В такий же термін неможливо також завести і оперативно-розшукову справу – недостатньо підстав. Вимушено чи мимоволі доводиться стикатися з порушенням чинного законодавства. Тому, на наш погляд, було б доцільним збільшити термін перевірки заяв і повідомлень про злочини, а стадію порушення кримінальної справи назвати стадією перевірки заяв і повідомлень про злочин, з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів на основі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Таким чином, законність в оперативно-розшуковій діяльності – це нормативно-правові вимоги (положення), якими визначаються конкретні регулятивні функції і які зобов'язують всіх посадових

осіб, котрі ведуть оперативно-розшукову діяльність, неухильно виконувати всі норми Конституції, чинне кримінальне, кримінально-процесуальне та оперативно-розшукове законодавство.

Аналіз діючого оперативно-розшукового законодавства дозволяє виділити та згрупувати основні вимоги – норми, що забезпечать законність під час здійснення ОРД, а саме:

- оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах законності та дотримання прав і свобод людини (ст. 4 Закону України «Про ОРД»);

- оперативно-розшукова діяльність здійснюється лише спеціально визначеними в законі правоохоронними органами і відповідними (в їх структурі) оперативними підрозділами. Проведення цієї діяльності іншими підрозділами правоохоронних органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими організаціями, приватними організаціями та особами не допускається (ст. 5 Закону України «Про ОРД»);

- забороняється приймати рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, якщо відсутні підстави, передбачену ст. 6 Закону України «Про ОРД»;

- застосування виняткових і тимчасових заходів, що обмежують права і свободи людини, може мати місце лише тоді, коли іншим способом неможливо здобути фактичні дані для забезпечення захисту суспільства і держави від злочинних посягань (ст. 30, 31 Конституції України);

- обмеження конституційних гарантій недоторканності житла та іншої власності особи шляхом негласного проникнення, зняття інформації з каналів зв'язку, контролю телеграфно-поштових відправлень проводиться лише з дозволу суду;

- у випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась, оперативні підрозділи зобов'язані поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки;

- громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії;

- забороняється передавати і розголошувати відомості про нерозкриті злочини або якщо вони можуть завдати шкоди слідству чи інтересам людини, безпеці України (ст. 203 КПК, ст. 9

Закону України «Про ОРД», ст. 188 КК);

– відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають юридичній відповідальності (ст. 9 Закону України «Про ОРД»);

– конфіденційне співробітництво з особами встановлюється тільки на засадах добровільності (п. 13 ст. 8 Закону України «Про ОРД»);

– опитування громадян, відвідування житлових та інших приміщень, використання їх в оперативно-розшукових цілях, а також використання службових приміщень, транспортних засобів повинно здійснюватись за згодою громадян чи адміністрації підприємств, установ, організацій (за винятком негласних заходів);

– забороняється залучати до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, щодо якої вони мають здійснювати оперативно-розшукові заходи, є їх пацієнтом чи клієнтом (ст. 11 Закону України «Про ОРД»);

– особа, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави.

Назаренко С. П.

канд. юрид. наук,

заступник начальника Кіровоградського
юридичного інституту ХНУВС з наукової роботи

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ МЕТОДИКИ

Перспективи розвитку оперативно-розшукової методики як самостійного розділу теорії ОРД визначаються об'єктивними змінами в кримінальному законодавстві, продиктованими реформуванням суспільних відносин, змінами криміногенної ситуації, типових ознак злочинних дій, а також оперативно-розшукових сил, засобів і методів з метою підвищення ефективності боротьби з кримінальними проявами.

Враховуючи ці обставини, а також потреби сучасного суспіль-

ства щодо вдосконалення науки, можна виділити ряд перспективних напрямів розвитку оперативно-розшукової методики.

1. Розробка нових приватних оперативно-розшукових методик боротьби з тими видами злочинів, які останнім часом піддаються криміналізації. До них можна віднести методику з виявлення, попередження та розкриття злочинів:

- що зазіхають на кредитно-фінансову систему України;

- учинених у податковій системі;

- учинених у зовнішньоекономічній діяльності (у тому числі контрабанда, демпінгові кримінальні дії, інші кримінально карні порушення митного законодавства);

- учинених в умовах приватизації державної й інших видів власності;

- учинених у сфері застосування комп'ютерної техніки;

- учинених у сфері високих технологій;

- що зазіхають на здоров'я, безпеку й інші права споживачів;

- що зазіхають на права та законні інтереси підприємців і злісно порушують установлений порядок підприємницької діяльності;

- що зазіхають на систему прав учасників кримінального процесу, яка охороняється законом (особливо у справах про злочинні співтовариства, корупцію, тероризм та інші небезпечні кримінальні прояви).

Ці та деякі інші склади злочинів у сфері ринкової економіки сьогодні тільки освоюються суб'єктами ОРД усіх правоохоронних відомств, тому дослідження їхніх закономірностей і розробка окремих методик будуть сприяти адаптації оперативно-розшукових сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, попередження та розкриття зазначених правопорушень.

2. Відновлення й удосконалення окремих оперативно-розшукових методик боротьби з тими видами та формами злочинів, які зазнали істотних характерологічних змін і вимагають переоцінки та застосування спеціальних сил, засобів і методів для їхнього ефективного виявлення, попередження, припинення та розкриття.

Виходячи з тенденцій, що намітилися нині у криміногенній сфері, кількісних і якісних характеристик окремих груп і видів злочинів, першочерговому відновленню підлягають приватні оперативно-розшукові методики з попередження й розкриття:

убивств на замовлення, вчинених бандитськими формуваннями, що конкурують у комерційній сфері, а також учинених на сексуальному, релігійному ґрунті, ритуальних убивств, а також учинених з особливою жорстокістю;

злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі людини, захопленням заручників, терористичними актами, погрозами та шантажем з метою отримання матеріальних благ;

злочинних бандитських формувань, терористичних угруповань, екстремістських організацій;

злочинів у сфері незаконного обороту наркотичних засобів і психотропних речовин, учинених міжрегіональним і міжнародним наркобізнесом;

злочинів, учинених організованими злочинними формуваннями, що діють на міжетнічній, міжрегіональній і міжнародній основах;

злочинів, що посягають на об'єкти виготовлення та зберігання зброї, вибухових і хімічних речовин, боєприпасів, а також злочинів, пов'язаних із їхнім нелегальним зберіганням, транспортуванням і реалізацією.

Теорія ОРД не може обмежувати свої дослідження перерахованими групами й видами злочинів. Для того, щоб не відставати від безперервної еволюції злочинності та вчасно забезпечувати суб'єкти ОРД науковими рекомендаціями з підвищення ефективності їхньої професійної діяльності, наукові колективи повинні постійно проводити відповідні дослідження й удосконалювати насамперед приватні оперативно-розшукові методики з попередження й розкриття найнебезпечніших і розповсюджених видів і груп злочинів.

3. Подальший напрям розвитку оперативно-розшукової методики обумовлений запізненим визнанням її самостійним розділом теорії ОРД, у зв'язку із чим багато вихідних понять мають потребу в додатковому обґрунтуванні. Перспективними видаються дослідження таких принципових теоретичних положень оперативно-розшукової методики:

– про поняття та сутність оперативно-розшукової методики, що поєднує структурно-змістовні елементи (механізм здійснення відповідних груп і видів злочинів, оцінка оперативної обстановки, визначення найбільш оптимальних варіантів одержання та розміщення негласних джерел, узагальнений досвід застосування опера-

тивно-розшукових сил, засобів і методів для збору інформації про сліди злочинів у зовнішньому середовищі, їхнє документування, вжиття своєчасних заходів з попередження та розкриття злочинів);

– про ознаки та ступінь адаптації оперативно-розшукових методик до типових умов, які часто зустрічаються при виявленні й розкритті певних видів злочинів і форм їхнього здійснення, що вимагає теоретичної розробки й класифікації оперативно-тактичних ситуацій і оперативно-розшукових версій, визначення переліку типових носіїв особистісної й економіко-правової інформації, перспективної для використання в кримінальному процесі;

– про характер і ступінь взаємовпливу та впливу структурно-змістовних елементів оперативно-розшукової методики та на вибір оптимальних варіантів застосування відповідних оперативно-розшукових заходів боротьби із кримінальними проявами.

Аналіз перспектив розвитку оперативно-розшукової методики, як і перспектив розвитку власне теорії ОРД, дозволяє зробити висновок про те, що, будучи самостійною галуззю знань у системі юридичних наук, теорія ОРД виконує важливу соціальну функцію наукового забезпечення діяльності всіх суб'єктів боротьби зі злочинністю.

Некрасов В. А.

канд. юрид. наук, доцент,
начальник каф. економічної безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ

Марков М. М.

здобувач Львівського державного
університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНІ РИЗИКИ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОРД ПО ЗАТРИМАННЮ ОСІБ, ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Одним з різновидів оперативно-розшукової тактики є тактика проведення операцій по затриманню злочинців. Слід зазначити, що проведення операцій щодо затримання злочинців не є самоцілью. Вони органічно входять в комплекс заходів

щодо боротьби зі злочинами, зокрема у сфері економіки, де привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання та ухилення від сплати податків на сьогодні набувають все більш витонченого і професійного характеру.

Злочинна діяльність все більш приваблює добре організовані групи осіб, які знають кримінальне і фінансове законодавство, що регулює окремі господарські відносини і використовують його недосконалість зі злочинною метою.

Зазначимо також, що питання наявності оперативного ризику в операціях по затриманню озброєних злочинців до деякої міри відбивають лише один напрямок у тактиці діяльності оперативних працівників. Наявність високого ступеню ризику поза всяким сумнівом має місце:

- в заходах щодо використання у відповідності із законом конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами, особливо, що вчинені організованими групами (ст. 13 Закону України 1993 р. «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»);

- у підтриманні з ними зв'язку;

- у плануванні оперативних і слідчо-оперативних заходів щодо розкриття злочинів, своєчасного документування фактів протиправної діяльності;

- при перевірці оперативної інформації на достовірність, відповідність її іншим критеріям;

- при плануванні і забезпеченні реалізації заходів ОРД та ін.

Дії по затриманню злочинців, як носії потенційного ризику, потребують докладного розгляду, у зв'язку з їх актуальністю з метою визначення чинників, що сприяють мінімізації негативних наслідків за результатами їх здійснення.

Безпосереднє затримання, яке здійснюється у формі захоплення, як правило, знезапечно, із застосуванням функції переслідування і наступного кримінально-процесуального затримання, як в межах перевірки первинної інформації або вже заведеної оперативно-розшукової чи порушеної кримінальної справ, на наш погляд, має важливе значення у забезпеченні кримінального процесу важливим його сегментом суб'єктом вчинення злочину. Норма ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає у якості її головного завдання встановлення

осіб (груп осіб), причетних до вчинення злочинів та документування фактів їх протиправної діяльності. Без цього, врешті-решт, не зможе розпочатися кримінальний процес, особливо якщо не вдасться затримати підозрювану у скоєнні економічного злочину особу, за відсутності якої (наприклад, з причини втечі і переховування) навіть порушена кримінальна справа може мати дуже слабку судову перспективу, а сподівання на відшкодування заподіяних збитків можуть зовсім не виправдатись.

Тому відпрацюванню тактики затримання, його правомірності в практичній діяльності оперативних підрозділів повинна приділятися особлива увага. Це суттєво сприятиме мінімізації негативних наслідків від таких дій.

Операції по затриманню злочинців, в т. ч. озброєних злочинців, по формах прийнято підрозділяти на військові й оперативно-розшукові, по видах – на гласні і негласні.

На відміну від військових операцій щодо затримання злочинців, оперативно-розшукові операції по їх затриманню здійснюються у ситуаціях, які, найчастіше, заздалегідь виключають елемент гласності. Такі ситуації виникають, наприклад у випадках, коли тактично вигідно, а іноді необхідно захопити злочинця в момент підготовки до злочину, або замаху на злочин, або, нарешті, з метою розкриття злочину, виявлення повного кола осіб, які приймали участь у його вчиненні і т. ін.

Щодо операцій по затриманню злочинців, що проводяться негласно, виділимо деякі загальні чинники, що відіграють важливу роль у виборі тактики їх здійснення і відбиваються, таким чином, на можливості прояву оперативного ризику. Це умови, що ставлять тактику затримання в досить жорсткі рамки:

- по-перше – це дотримання конспірації в процесі проведення операції, яке підпорядковано визначеній цілі – наприклад, у момент реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи;

- по-друге – це рамки законності, у котрих повинен проводитися кожний оперативно-розшуковий захід;

- по-третє – це поведження злочинця в процесі його безпосереднього затримання.

Кожну операцію по затриманню особи, яка вчинила злочин, умовно можна поділити на два етапи:

1. Пошук злочинця з метою виявлення його місця знаходження.

2. Саме затримання (захоплення) злочинця, як досягнення головної мети операції.

Пошук злочинця. Слід зазначити, що пошук місцезнаходження злочинців, а також подальші правильні дії працівників оперативних підрозділів залежать від отриманої інформації, використовуючи яку вони організовують переслідування, блокування і захоплення злочинців. Усі ці заходи вживаються на основі аналізу отриманої інформації як із гласних джерел, так і від негласних, що пов'язано з оперативним ризиком розшифрування конфіденційних джерел інформації.

Пошукові операції, коли застосування наявних сил обмежується деякими обставинами, наприклад, у межах великого міста, завжди пов'язані з оперативним ризиком, що може впливати з обставин раптової зустрічі з злочинцем. У подібних умовах ступінь ризику співробітників надзвичайно велика.

Особливе значення при пошуку злочинців одержує застосування мімікрії, маскування оперативних працівників, а також вміння шифрувати свої дії, дотримуватись при цьому конспірації. Від останнього залежить не тільки виявлення місця знаходження злочинців, але іноді й життя оперативних працівників, а врешті-решт і саме затримання злочинців.

Безпосереднє затримання злочинця (захоплення). Оперативні працівники переслідують головну мету – припинити протиправні дії злочинця. Тому в процесі проведення негласних операцій по захопленню злочинців оперативний ризик виступає як постійний чинник.

Ступінь ризику, якому піддається оперативний працівник, допомагає розраховувати його професійний досвід (знання, уміння, навички). Цей досвід допомагає також виявляти фактори, значимі для врахування саме у даний момент, у даній ситуації нової вигірної тактики дій, що нададуть можливість захопити злочинця. У такій ситуації відбувається процес порівняння шансів «за» і «проти», передбачаються дії по усуненню чинників (іх мінімізації), що заважають досягненню мети. Таки чинники об'єктивно «за» злочинця, звідси і можливість завдати шкоди яким-небудь цінностям у стані крайньої необхідності. У свідомості оперативного працівника виникає така модель дій, що інтегрує його досвід у необхідному і новому для нього тактичному

рішенні. Воно передбачає й оперативно-тактичні прийоми, що застосовуються при захопленні.

На практиці варто враховувати велику розманітність оперативно-тактичних прийомів захоплення злочинців, що залежить від того, де саме, в якому місці затримується злочинець.

Визначається ряд основних чинників, які у тій чи іншій мірі впливають на тактику проведення операцій по затриманню злочинців:

1. Наявні обставини, що виникають незалежно від волі, але усвідомлені оперативними працівниками, які затримують злочинця (ці обставини зумовлює об'єктивна необхідність звернення до оперативного ризику).

2. Необхідність звернення до оперативного ризику є наслідком суб'єктивного сприйняття ситуації учасником операції затримання.

Вказані чинники цим переліком не вичерпуються. Так на якість рішень, що приймаються на будь-якому рівні учасниками затримання злочинця, і відповідним чином впливають на оперативний ризик працівників, діє швидка зміна оперативної обстановки, втрата раптовості з боку оперативного угруповання, що значно підвищує ризик, якому піддаються, як оперативні працівники міліції так і оточуючі особи.

Основними недоліками проведення гласних та негласних операцій по затриманню злочинців, що, безперечно, зумовлює підвищення ступеня оперативного ризику, залишаються:

- незадовільне знання оперативної обстановки;
- зневажливе відношення до розробки плану пошуку і затримання;
- іноді недостатня чисельність особового складу, що залучається до операції;
- залучення до операції сил громадськості з ризиком для їх життя;
- неоперативність в організації взаємодії з іншими підрозділами ОВС, іншими правоохоронними органами, громадськістю;
- невишправдана втрата часу при зборі особового складу, що надає можливість злочинцю законспіровуватися або зникнути з місця злочину;
- втрата часу при доведенні до учасників операції необхідної інформації про злочинця, поверховість інструктажів;

- нечітке визначення завдань, недостатньо ретельне їх виконання оперативними групами;
- низька професійна підготовка особового складу, що виявляється у відсутності спеціальних навичок і умінь діяти під час затримання злочинців в екстремальних ситуаціях, нехтування правилами особистої безпеки;
- недостатнє знання тактики затримання злочинців у різних місцях (у житлових будинках, у службових приміщеннях, на вулицях, на відкритій або у гористій місцевостях);
- невдалий розрахунок шляхів ймовірного відходу злочинця, відсутність через це загороджувальних заходів;
- незадовільні прочісування місцевості, що блокується, і перевірка транспорту, який вибуває з неї;
- недооцінка використання спеціальних технічних засобів;
- недостатнє вміння або нерішучість у застосуванні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, табельної зброї тощо;
- недобросовісність і нерішучість окремих співробітників, що впливає на ефективність здійснюваних заходів тощо.

Поданий перелік чинників далеко неповний. Він носить загальний характер. Таким чином, можна зазначити, що мінімізація оперативного ризику в тактиці діяльності працівників оперативних підрозділів при проведенні операцій по затриманню злочинців вимагає їх досконалого організаційно-управлінського забезпечення, комплексного використання наявних сил і засобів, рішучого застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї у випадках, передбачених чинним законодавством, а також суворого дотримання правил особистої безпеки.

Остафійчук Г. В.

заступник прокурора міста Києва

БЕЗПЕКА КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Метою розкриття і розслідування злочину є встановлення істини по кримінальній справі за допомогою достовірної процесуальної інформації. Проте, в більшості випадків її пошук і отримання пов'язані з колосальними зусиллями, які витрачає суб'єкт розслідування в боротьбі з протидіючими розслідуванню особами. На жаль, нерідко сумним результатом цієї протидії є втрата інформації, її безповоротна втрата для розслідування злочину.

Особливу складність викликає подолання протидії, вираженої в латентній формі яке деколи виявляється непереборною перешкодою в розслідуванні злочину для недосвідчених і професійно не підготовлених слідчих. Для вирішення цієї проблеми в теорії і практиці оперативно – розшукової діяльності, кримінального процесу, криміналістики розроблялися різні тактичні рекомендації. Проте застосування методик, що рекомендуються, по подоланню протидії стикається з могутнішим опором криміналу і правоохоронні органи виявляються безсилі в своїх спробах змінити слідчу ситуацію в ході розслідування. Причинами даного положення є високий ступінь організованості злочинності, її матеріальна і технічна оснащеність, винахідливість і витонченість в способах протидії, заховання слідів злочину і злочинців, засноване на знанні кримінальних законів.

Низька результативність в подоланні протидії розслідуванню злочинів багато в чому залежить від недостатньої розробленості тактичних рекомендацій, які повинні оновлюватися відповідно до зростаючого рівня протидії, враховувати не тільки силу і ефективність протидії, але і виявляти вразливі місця для його подолання.

На законодавчому рівні не розроблено поняття оперативна і процесуальна інформація, стосовно процесу розслідування (пошуково-пізнавальній діяльності), де інформація це відомості про злочинну подію, сприйняті суб'єктом пізнання в результаті віддзеркалення цієї події в свідомості людей і неживому матеріальному середовищі.

Не визначено поняття протидії, яка полягає в умисній дії або бездіяльності зацікавлених осіб, невідповідність цілей і завдань слідства і суду які направлені на те, що перешкодило вирішенню завдань кримінального судочинства і встановленню юридичної істини. Протидія здійснюється як в період підготовки, здійснення і заховання злочину, так і на стадіях до судового слідства і судового розгляду, в цілях дезорганізації, ухваленні правових, процесуальних, оперативно-розшукових і організаційно-управлінських рішень.

Складність завдань забезпечення безпеки кримінального процесу багато в чому залежить від упущень в КПК, що діє, по питаннях подолання протидії розслідуванню.

У 2000 році законодавець ввів в КПК України статті що регламентують забезпечення безпеки учасникам кримінального процесу в ході провадження розслідування. Забезпечення безпеку

учасників кримінального судочинства важко, а деколи не можливо, оскільки ухвалення рішення про захист кожного повинно прийматися не тільки по розсуду оперативних або слідчих підрозділів, але і на основі законодавчого закріплення безпеки учасника судочинства.

У цілях забезпечення безпеки участі суб'єкта процесу, необхідно закрити інформацію про його місце проживання, вказану в обвинувальному висновку або протоколах слідчих і судових дій. Заборонити провадження слідчих дій, якщо вони створюють небезпеку для здоров'я осіб, що беруть участь, принижується їх честь і гідність, а також заподіюється моральний і матеріальний збиток.

На сьогоднішній день потенціал оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі затребуваний не тільки в частині отримання і закріплення доказів в ході розслідування і судового розгляду кримінальних справ, але і в процесі провадження по забезпеченню безпеки учасників процесу. При цьому існуючий правовий механізм регламентації використання результатів ОРД в кримінальному судочинстві є украй недосконалим.

Поясненням тому служить стереотип недовіри, що історично склався, до дій оперативно-розшукового характеру і отримуваної при їх провадженні інформації.

Вирішення даної проблеми повинне носити комплексний характер, що полягає в проведенні відповідної правової політики держави, направленої, по-перше, на формування позитивної громадської думки до оперативно-розшукового методу пізнання злочинних явищ і, як наслідок, до результатів ОРД, а по-друге, на перегляд окремих законодавчих розпоряджень КПК України.

Пчолкін В. Д.

канд. юрид. наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СТАН ТА НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Політичні, економічні й соціальні перетворення в Україні останніх років, обумовили розвиток специфічної системи наукових знань, предметом дослідження яких є переважно негласні заходи і засоби, що застосовуються оперативними підрозділами правоохоронних органів у процесі оперативно-розшукової діяль-

ності. Теорія оперативно-розшукової діяльності – це та наука, яка розробляє правові, організаційні, методичні й тактичні основи щодо ефективного застосування оперативно-розшукових сил та засобів у розкритті злочинів. В результаті інтеграції та диференціації системи наук кримінального циклу вона сформувалася як самостійна галузь наукового знання.

У становлення і розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності на Україні особливий внесок зробили К. В. Антонов, О. М. Бандурка, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, Є. О. Желєзов, О. О. Кісельов, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, М. М. Перепелиця, В. П. Пилипчук, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, В. Л. Регульський, І. В. Сервецький, О. П. Снігерьев, І. Р. Шинкаренко та ін.

Вказані вчені прийняли активну участь у розробці проектів законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та інших нормативних актів, що регламентують правові засади, організацію і тактику оперативно-розшукової діяльності. За роки незалежності в Україні підготовлено й опубліковано ряд підручників та монографій. Захищено значну кількість дисертацій у результаті чого одержали фундаментальну розробку чимало важливих і принципових питань цієї галузі наукового знання. За останні роки тільки у Харківському національному університеті внутрішніх справ та підпорядкованих йому інститутах було підготовлено понад три десятки дисертаційних досліджень, серед яких три докторські дисертації О. П. Снігерьева, О. Ф. Долженкова, В. Л. Ортинського та кандидатські дисертації І. М. Колошка, І. Р. Шинкаренка, О. О. Мороза, Г. О. Душейка, В. А. Некрасова, Н. Є. Філіпенко, В. П. Захарова, Д. М. Середи, О. А. Гапона, В. О. Голубєва, М. О. Сергатов, В. А. Журавльова, В. П. Сапальова, В. В. Зубенка, А. А. Глієвого, О. В. Пояркова, С. М. Піскуна, В. О. Сілюкова, Ю. Е. Черкасова, П. Я. Мінки, С. Б. Мелешева, І. І. Шинкаренко, В. С. Гаркуши, А. В. Гайдара, А. В. Єфремова, В. В. Шендрика та ін. Теоретичні дослідження з актуальних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності здійснювалися також колективами Київського, Дніпропетровського, Луганського, Львівського, Одеського університетів внутрішніх справ та інших навчальних закладів МВС і Академії Служби безпеки України.

Серед них докторські дисертації К. В. Антонова, В. В. Крутова, М. О. Погорецького, Ю. Ю. Орлова, М. Б. Саакяна, кандидатські дисертації С. С. Паламарчука, В. П. Євтушка, В. П. Дробота, В. М. Круглого, Д. Й. Никифорчука, А. О. Михайличенко, М. Й. Курочки, В. Я. Горбачевського, Г. М. Бірюкова, Е. В. Рижкова, П. А. Єрмакова, В. Л. Грохольського, С. В. Обшалова, С. І. Ніколаюка, В. І. Литвиненка, В. А. Глазкова, А. М. Кислого та ін.

Аналіз проведених в Україні наукових досліджень спонукає до висновку, що на сучасному етапі особливої уваги з боку науковців потребують розробки ті питання теорії оперативно-розшукової діяльності, які визначають конкретні особливості здійснення оперативно-розшукових заходів і у своїй сукупності розкривають: соціальну обумовленість і державно-правовий характер оперативно-розшукової діяльності; шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання цієї діяльності; принципи здійснення оперативно-розшукової діяльності; проблеми застосування спеціальних засобів, заходів і організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності; питання компетенції різних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, а також координації їх діяльності; особливості організації й тактики проведення оперативно-розшукових заходів; проблеми державного та відомчого контролю за цією діяльністю. Подальший розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності багато в чому пов'язаний з науковою розробкою саме цих напрямків наукових досліджень.

Важливе місце у справі подальшого розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності посідають проблеми, пов'язані з науково-теоретичним осмисленням правового регулювання, організації і тактики діяльності оперативних підрозділів. Останнім часом було опубліковано велику кількість монографій, навчальних посібників, наукових статей та інших видань, присвячених правовим засадам оперативно-розшукової діяльності. Разом із тим не можна не відзначити, що сучасне правове регулювання оперативно-розшукової діяльності не відповідає потребам сьогодення і потребує удосконалення. У першу чергу це стосується законодавчої частини правових засад. Говорити про важливість Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» немає потреби, вона очевидна. Разом із тим не можна не відзначити, що цей правовий акт не позбавлений певних недоліків. Окремі його

положення сформульовані не зовсім чітко, суперечливо і можуть трактуватися по-різному. Багато питань зовсім не врегульовані. Це стосується визначення завдань, принципів оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукових заходів (їх переліку, підстав і умов проведення і т. ін.); регламентування прав, обов'язків, соціального і правового захисту суб'єктів здійснення таких заходів і т. ін. На основі аналізу Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» можна зробити висновок про те, що він потребує істотних змін. Оптимальним варіантом вирішення даного питання є розробка і прийняття Закону в новій редакції. Внесення в нього лише окремих змін і доповнень, на нашу думку, мало перспективне. В однаковій мірі ці недоліки характерні й для підзаконних нормативних актів, що регламентують оперативно-розшукову діяльність. У багатьох із них не визначений або недостатньо чітко врегульований механізм реалізації окремих норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

З нормативно-правовим регулюванням оперативно-розшукової діяльності пов'язане питання про правовідносини, що виникають у сфері цієї діяльності. Це питання давно привертає увагу дослідників і постійно перебуває в центрі їх наукових інтересів. І це не випадково. У правовідносинах найбільш яскраво відображаються особливості механізму правового впливу на суспільні зв'язки, чітко проявляється специфіка правових методів, що використовуються різними галузями права для регулювання таких зв'язків. Саме у правовідносинах, у їх виникненні й припиненні та їх зміні, у тих правах і обов'язках, що виникають, виявляється справжнє життя норм права. Тому визнання відносин, що складаються у сфері оперативно-розшукової діяльності, правовими дозволяє зробити висновки, які мають як прикладне, так і наукове значення. Воно полягає в тому, що при цьому розкривається найважливіший аспект фактичної обґрунтованості правового регулювання, демонструються можливості реального втілення норм у права й обов'язки конкретних осіб, що беруть участь в оперативно-розшуковій діяльності.

Про це яскраво свідчать до кінця не вирішені проблеми застосування оперативно-розшукових заходів. Оперативно-розшукові заходи не вичерпують змісту оперативно-розшукової діяльності, але складають її серцевину. Тому їх дослідження має вкрай важливе

значення. Однак аналіз спеціальної літератури свідчить, що цьому напрямку досліджень хоча й приділяється певна увага, але недостатня. Потребують подальшої розробки питання застосування таких оперативно-розшукових заходів, як контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень, зняття інформації з технічних каналів зв'язку, оперативне впровадження, контрольована поставка, створення легендованих об'єктів і т. ін. Назріла необхідність у законодавчому уточненні підстав і умов проведення оперативно-розшукових заходів. У науковому плані потрібна подальша розробка питань, пов'язаних із визначенням правової природи оперативно-розшукових заходів, їх сутності, основних елементів, класифікації. Заслужують на увагу питання застосування оперативно-розшукових заходів у якості так званих «негласних слідчих дій» та використання їх результатів у процесі розслідування злочинів. Ці питання були висвітлені у пропозиціях розробників нового кримінально-процесуального кодексу України.

Підсумовуючи викладене хочемо ще раз підкреслити, що у системі юридичних наук саме теорія оперативно-розшукової діяльності покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю комплексом наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та проведення оперативно-розшукових заходів, створення методологічних, правових, організаційних, інформаційних та інших умов успішної діяльності оперативно-розшукових підрозділів по боротьбі зі злочинністю.

Пекарський С. П.

викладач каф. ОРД факультету кримінальної міліції
Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗШУКУ ДІТЕЙ

Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» підрозділи кримінальної міліції у справах дітей (далі – КМСД) зобов'язані, окрім всіх інших обов'язків, розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей. Інструкцією з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності, яка затверджена наказом МВС України № 637 від 28.11.2008 р., визначені основні напрямки та порядок організації роботи орга-

нів внутрішніх справ України з протидії дитячій злочинності. Одним з основних завдань органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності є розшук дітей, які зникли безвісти, передача їх законним представникам, направлення до приймальників-розподільників для дітей, інших спеціальних установ для дітей. Але, аналіз практики розшукової роботи підрозділів КМСД, свідчить про те, що даний напрям діяльності має недоліки, головним з яких, на нашу думку, є відсутність окремого нормативного регламентування розшуку дітей, що по-перше обумовлюється віковими особливостями дітей, а по-друге особливостями проведення оперативно-розшукових заходів серед дітей.

Так безпосередньо, законодавчими та нормативними актами України встановлені певні категорії дітей (в залежності від соціального статусу та визначення їхнього місця проживання), які не знайшли відображення в Інструкції, що регламентує розшукову роботу ОВС. Це призводить до різного тлумачення та різних підходів до даної проблеми, що знижує ефективність діяльності ОВС з розшуку безвісно зниклих дітей та встановлення особи дітей, які не можуть повідомити про себе установчі дані.

У відповідності до соціального статусу, діти поділяються на дві основні категорії:

- 1) що знаходяться під батьківським піклуванням, або осіб, що їх замінюють. Внаслідок безвісного зникнення дітей, батьки звертаються в ОВС з метою оголошення дітей у розшук;

- 2) що позбавлені батьківського піклування і знаходяться на державному забезпеченні. Внаслідок безвісного зникнення дитини, що позбавлена батьківського піклування адміністрація дитячих будинків, шкіл-інтернатів звертаються в ОВС з метою оголошення дітей у розшук.

На даний час актуальним залишається питання визначення місця проживання дитини у судовому порядку за одним з батьків. Реєструються в ОВС випадки коли один із батьків, або інша особа змінює без дозволу місце проживання дитини. Це призводить до необхідності оголосити дитину в розшук. Цивільно-процесуальним кодексом України від 18.03.2004 року та Законом України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. регламентується розшук даної категорії дітей.

В Україні діє мережа спеціальних установ для дітей, до яких відносяться приймальники-розподільники для дітей, загально-

освітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань, притулки для дітей служб у справах дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) куди поміщаються діти з різних причин. Непоодинокі випадки, коли діти самовільно залишають спеціальні установи для дітей і їхнім законним представникам та адміністраціям цих установ невідоме їхнє місцезнаходження, що призводить до необхідності оголошувати таких дітей у розшук.

Окрім того, працівниками КМСД постійно затримуються або виявляються за допомогою громадськості діти, які не можуть повідомити про себе установчі дані внаслідок хвороби чи малолітства, батьки яких невідомі. Працівники КМСД керуються Інструкцією про порядок заповнення акта про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину, яка затверджена спільним наказом МОЗ України та МВС України № 142/275 від 17.03.2004 року. Але цією спільною Інструкцією визначено, що виявлену дитину передають батькам, поміщають у лікувальний заклад або у притулок для дітей. Порядок проведення заходів з встановлення особи дитини, батьків дитини, а також в межах якої справи проводяться заходи з встановлення особи виявленої дитини не визначено.

Таким чином, в ході проведення дослідження ми визначили різні категорії дітей, щодо яких необхідно проводити оперативно-розшукові заходи в межах ОРС категорії «Розшук», а саме:

- безвісно зниклі діти, батькам або опікунам яких невідоме їхнє місцеперебування;
- діти, що позбавлені батьківського піклування, які самовільно залишили лікувальні та навчальні заклади і місце перебування яких не відоме;
- діти, які самовільно залишили спеціальні навчально-виховні заклади;
- діти, один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала дитина, змінить її місце проживання.

Окрім цього, за змістом Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» мо-

жна визначити категорію дітей, щодо яких необхідно проводити пошукові заходи за розшуковими справами:

- щодо встановлення особи дитини, батьки якої невідомі, яка затримана за ведення бродячого способу життя, жебракування або була підкинута(залишена) чи заблукала і не може повідомити своїх установчих даних у наслідок хвороби чи малолітства. Оскільки в даному випадку, дитина виявлена, то, в першу чергу, необхідно провести пошукові заходи з метою встановлення особи цієї дитини. Після встановлення особи дитини проводяться пошукові заходи з встановлення її законних представників (батьків, опікунів, адміністрацій шкіл-інтернатів, тощо) та встановлення обставин залишення дитини безпритульною та бездоглядною.

Виходячи з вище наведеного ми приходимо до висновку, що оскільки діючими законодавчими та нормативними актами розшук безвісно зниклих дітей відноситься до компетенції КМСД виникла нагальна необхідність розробити окремий відомчий нормативний акт МВС України щодо даного напрямку діяльності КМСД – Інструкцію з організації розшуку безвісно зниклих дітей та встановлення особи дитини, яка не може повідомити про себе установчі дані. Дана Інструкція повинна визначити загальні засади організації діяльності територіальних підрозділів КМСД МВС України з встановлення місцеперебування безвісно зниклих дітей у справах за заявами (повідомленнями) законних представників про їх розшук, та встановлення особи дитини, батьки якої невідомі, яка не може повідомити про себе установчі дані у наслідок хвороби чи малолітства.

Тому, пропонуємо обов'язково враховувати в процесі розшукової роботи ОВС соціальний статус дитини, визначення судом місця проживання дитини за одним із батьків, необхідність проведення пошукових заходів при визначенні особи дитини, яка не може повідомити про себе установчі дані внаслідок хвороби чи малолітства.

Саме чітке визначення категорії дитини, а не загальний підхід до всіх осіб, які не досягли 18-ти річного віку, до особливостей дитини, до встановлення причин безвісного зникнення дитини та залишення безпритульною чи бездоглядною, сприятиме чіткій і своєчасній організації розшукової роботи підрозділів КМСД.

Розглядаючи питання пов'язані з розшуковою роботою підрозділів КМСД ми визначили, що однією з причин безвісного

зникнення дітей є невиконання їхніми батьками, опікунами, та особами які їх замінюють батьківських обов'язків, насильство у сім'ї, втягнення дітей у жебракування, бродяжництво, проституцію, вживання спиртних напоїв та наркотичних речовин, у вчинення злочину тощо. Тому, основними завданнями розшукової роботи органів внутрішніх справ серед дітей пропонуємо визначити:

- розшук та повернення до місця проживання, навчання безвісно зниклих дітей;

- встановлення особи дитини, батьки якої невідомі, яка не може повідомити своїх установчих даних у наслідок хвороби чи малолітства;

- виявлення й усунення факторів, що сприяють безвісному зникненню дітей, виявленню осіб, які втягують дітей у жебракування, бродяжництво, проституцію, у вчинення злочину та притягнення їх до відповідальності;

- виявленню батьків, опікунів або осіб які їх замінюють, які не виконують своїх обов'язків по вихованню дитини, вчиняють насильство над дитиною, що призвело до самовільного залишення дитиною місця постійного проживання та безвісного зникнення дитини, ведення антигромадського способу життя дитиною (жебракування, бродіння, проституція, вживання спиртних напоїв та наркотичних речовин) та притягнення їх до відповідальності.

Під час роботи над даним дослідженням нами був розроблений Проект такої Інструкції. Даний Проект був направлений до ДКМСД, ДКР, ДОН МВС України для ознайомлення та розгляду питання щодо впровадження у практичну діяльність ОВС. Сподіваємось, що запропоновані нами матеріали викличуть інтерес і жваве обговорення і повинні сприяти вдосконаленню розшукової діяльності підрозділів КМСД.

Перепелиця М. М.

канд. юрид. наук, доцент каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Становлення оперативно-розшукової діяльності (ОРД) як самостійного напрямку роботи, відмінного від слідства, розпочалося ще в першій половині ХХ ст. Плани щодо розмежування оперативно-розшукової та слідчої діяльності на найвищому рівні за-

фіксовано у документах 1937 р.

У листі М. І. Єжова до Й. В. Сталіна зазначалося: «Зосередження агентурної та слідчої роботи в одних і тих самих руках на практиці призводить до того, що страждають обидві ці галузі роботи. Особливо це негативно впливає на постановку агентурної роботи.

Як тільки в тому чи іншому відділі виникає серйозна слідча справа, всі кращі оперативні працівники вимушені послабити чи тимчасово припинити свою агентурну роботу та зайнятися виключно слідством. Таким чином, утворюється розрив, нерідко на тривалий час, кваліфікованого оперативного складу від пов'язаної з ним агентури. Перерва зв'язку з секретною агентурою та, що ще гірше, передача її малограмотним працівникам, призводить до втрати цієї агентури ...

Меншою мірою страждає від знаходження агентури та слідства в одних руках і слідча робота. В багатьох випадках через перевантаженість працівників різноманітними функціями слідство ведеться поверхово, без належного контролю з боку керівників відділів, причому важливі слідчі справи нерідко не доводяться до кінця ...

Виокремлення самостійного слідчого відділу ... утворить ще одну важливу перевагу, а саме – взаємоконтроль агентурного та слідчого апаратів.

Слідчий, приймаючи від будь-якого оперативного відділу ... для реалізації агентурну справу, буде вимагати достатньо вагомих та законних підстав для арешту та добиватися того, щоб передавана йому агентурна справа була б достатньо опрацьована та документована».

У 1937 р. в силу політичної кон'юнктури слідчий відділ не було утворено. Але вже наступного року за пропозицією Л. П. Берія наказом НКВС СРСР від 22.12.1938 № 00813 була утворена Слідча частина НКВС СРСР.

Таким чином, відбулося розмежування ОРД та слідства, що в подальшому сприяло становленню ОРД як науки та навчальної дисципліни в сучасному вигляді.

Чіткий розподіл ролей слідчого та оперативного працівника з одного боку сприяв налагодженню роботи в кожній з цих сфер, однак, з іншого – звузив слідчому поле для маневру. Чи було досягнуто цим розподілом покращення боротьби зі злочинністю – питання дискусійне. Адже, в багатьох західних країнах такого поділу не

відбулося, а рівень злочинності подекуди нижчий від вітчизняного.

У згаданого розмежування був ще один суттєвий наслідок. Якщо раніше керівництвом ефективність боротьби зі злочинністю оцінювалася здебільшого за показниками слідчої діяльності, то з відмежовуванням оперативних апаратів вони отримали власні показники, які враховуються і до нині.

Звичайно, що найпростіше «перевірити» якість роботи оперативних апаратів за рівнем розкриття злочинів, тому керівництвом в більшості випадків робився наголос на цій лінії роботи. При цьому, з кожним роком все менше приділялася увага профілактичним заходам, що сприяють недопущенню вчинення злочинів. Тому зараз, як то кажуть: «Маємо те, що маємо».

З кожним роком рівень злочинності за статистичними даними лише збільшується, при тому, що кількість населення зменшується (див. табл. 1).

Таблиця 1.
Кількість встановлених осіб, що вчинили вбивство
за роками в різних регіонах України

№ п/п	Губернія/ область	1827-1846 рр. (кількість встановлених осіб, що вчинили вбивство)	2004-2008 р. (кількість встановлених осіб, що вчинили вбивство)	Кількість населення 1846/2001 рр., млн.
1.	Полтавська	379	417	1,9 / 1,6
2.	Харківська	478	980	1,6 / 2,2
3.	Чернігівська	430	390	1,5 / 1,2

Виходячи з наведеного, необхідно, по-перше, більше орієнтувати підрозділи ОВС на попередження злочинів, а, по-друге, якнайшвидше провести докорінну реформу критеріїв оцінки оперативних підрозділів ОВС, про що неодноразово наголошувалося, в тому числі і на нарадах, колегіях керівництвом МВС України.

Ще одна проблема, яка існує в сучасній Україні – це відірваність наукових та навчально-наукових установ МВС від практичних потреб оперативних апаратів.

Наукові та методичні розробки, видані такими установами, здебільшого не використовуються на практиці. В окремих випад-

ках це відбувається, тому що запропоновані нароби є неактуальними для потреб практики. Існують негативні тенденції і з іншого боку:

- так, з оперативними працівниками вкрай рідко проводяться заняття в школі підвищення оперативної майстерності. Вони практично не цікавляться новітньою літературою, що надходить до спец бібліотек, ними далеко не завжди вивчається передовий досвід попередження та розкриття тих чи інших злочинів.

- останнім часом спостерігається тенденція до значного зменшення кількості наказів МВС України, які надходять до навчальних закладів, в тому числі в сфері здійснення оперативно-розшукової діяльності. Це негативно впливає на підготовку фахівців, наслідки чого можуть відобразитися на їх практичній діяльності після закінчення навчання.

- зменшення кількості годин, відведених на вивчення дисципліни оперативно-розшукова діяльність у навчальних закладах системи МВС також викликає хвилювання. Адже, значна частина випускників таких закладів іде працювати саме оперативними працівниками, при цьому не одержавши в повному обсязі необхідні знання та навички.

- з іншого боку, між працівниками практичних підрозділів та викладацьким складом спеціалізованих вищих навчальних закладів системи МВС України дуже рідко проводяться наради-семінари щодо покращення оперативно-розшукової роботи підрозділами ОВС в тому чи іншому напрямі.

Для припинення такої негативної тенденції необхідно, по-перше, регулярно проводити спільні наради представників працівників практичних підрозділів та викладацького складу з метою виявлення реальних потреб оперативних працівників та орієнтування науково-педагогічного складу на розробку нових та вдосконалення існуючих методів боротьби зі злочинністю.

По-друге, необхідно постійно поповнювати дидактичні матеріали для проведення занять справжніми архівними оперативно-розшуковими справами, конфіскованими знаряддями вчинення злочину тощо; залучати досвідчених оперативних працівників до проведення практичних занять з вирішенням конкретних завдань, які реально мали місце; практикувати виїзди курсантів старших курсів до практичних підрозділів для участі в

окремих оперативно-розшукових та процесуальних заходах.

Також потрібно не рідше одного разу на п'ять років оновлювати парк спеціальної техніки, яку вивчають на заняттях курсанти та слухачі, адже технічне забезпечення правоохоронця нині відіграє чи не вирішальну роль у боротьбі зі злочинністю.

На останок зазначимо, що наведений перелік проблем, що існують в системі ОРД, є далеко не вичерпаним. З цього приводу можна згадати і відсутність єдиного повного підручника з оперативно-розшукової діяльності ОВС України, і недостатню взаємодію між різними суб'єктами ОРД, і відставання технічних розробок в цій сфері від провідних країн світу, а також недостатнє нормативне регулювання повноважень суб'єктів ОРД щодо застосування такої техніки, але це вже тема інших, більш широких дискусій.

Хотілося б вірити, що з часом оперативно-розшукова діяльність в Україні вийде на новий якісний виток розвитку, що дозволить суттєво підвищити ефективність боротьби зі злочинністю та забезпечення правопорядку в країні.

Петрова І. А.

канд. техн. наук, доцент,
начальник каф. економічної безпеки ННІ ПФКМ ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ТОВАРІВ КУСТАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРИ РОЗКРИТТІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Внаслідок спаду промислового виробництва з 1992 р. на ринках України поступово, але неухильно занепадає вітчизняний товар. Легка промисловість – один із секторів економіки, що найбільше постраждав при переході до ринку. Нестача оборотних коштів, здатних до конкуренції товарів, криза неплатежів, зношеність основних фондів і відсутність засобів на їх відновлення – ці та інші, що склалися в даний час економічні чинники визначають проблему виживання вітчизняного виробника. З розірванням сформованих господарських зв'язків з республіками колишнього СРСР і країн Східної Європи виникли труднощі, пов'язані з придбанням сировини, матеріалів і збутом готової продукції.

Кардинальна зміна сировинного забезпечення легкої промисловості призвела до того, що бавовна та вовна стала імпортним товаром. Тільки невеликий відсоток таких тканин випускає Чер-

нігівський комбінат. Більша частка (до 70 %) вовняних тканин припадає на Італію. Підкладкові тканини поставляє Японія і Корея; фурнітуру – Польща і Туреччина; клейові матеріали – Бельгія, Голландія, Польща. Відсутність сировини і економічний застій відкрили можливість ввезення величезної кількості товарів із-за кордону не найкращої якості: дешевого шиття, в'язаних барвистих китайських та в'єтнамських товарів широкого вжитку. До постачання дешевого товару підключилися Туреччина і Польща.

Природно, в економічних умовах, що створилися, швидко перебудувати виробництво та оновити технологію і розпочати випуск конкурентоздатного товару вітчизняний виробник не в змозі. Лише окремі підприємства намагаються вижити за рахунок давальницької схеми роботи: на імпортній сировині та устаткуванні і місцевій робочій силі. На цій стадії стало економічно вигідним виробництво у кустарних умовах, з обмеженим асортиментом, розрахованим на окремого, немасового споживача. «Кустарне виробництво» що формується і змінюється згідно кон'юнктури ринку, дає можливість підприємцям швидко, без збитків, перебудуватися і переорієнтувати свою діяльність.

Праця в нових умовах неминує породжувати конкуренцію, і виграти її можна лише за рахунок цін і якості. В конкурентній політиці щодо товару приймаються до уваги насамперед його функціональне призначення, надійність, довговічність, зручність користування, платоспроможність споживачів, наявність маркування товару як засіб підвищення престижу до продукції, що випускається. Приватний підприємець, якість виробництва якого дозволяє використовувати товарний знак, як засіб самореклами, зацікавлений у маркуванні власної продукції, що впливає на зростання його репутації та викликає у споживача підвищену зацікавленість до промаркованого цим знаком товару. Вартість маркованого товару на 20 % вище, ніж вартість немаркованого товарним знаком товару. Немарковану продукцію, що виготовляється, прийнято вважати анонімною.

Нерідко ринок пропонує продукцію сумнівної якості, маркувану товарними знаками фірм і компаній, які мають всесвітньо відому репутацію. У разі відсутності достовірної інформації не-сумлінному виробнику надається можливість безперешкодно поширювати свої низькоякісні товари під марками відомих фірм, при цьому котується форма зовнішнього оформлення. Товарний

знак є об'єктом промислової власності. Його вартість іноді перевищує вартість всього майна фірми. Тому товарний знак охороняється його власником і законом. З метою запобігання його привласнення поруч з ним часто ставиться попереджувальне маркування «R» «Red-d» – у разі зареєстрованих знаків і «TM» – для знаків, що очікують на реєстрацію. Повідомлення про реєстрацію розміщують поруч зі знаком або під ним і друкують, як правило, стандартним шрифтом чи дрібнішим, щоб не відволікати уваги споживача від товарного знаку. Поруч зі знаком може стояти позначка «R», «TM» або зірочка, а повідомлення про реєстрацію власника знака або використання прав на знак за ліцензією – виноситься у нижню частину товарної етикетки. Можливе використання маркування типу «Registered». «Trade mark» – означає зареєстрований товарний знак.

Підроблений товар безпомилково можна виявити, якщо елементами маркування є:

- прості геометричні фігури, медалі, числа;
- окремі букви або сполучення букв, що не мають словесного характеру;
- узвичаєні найменування: «стандарт», «золота медаль», «славетний», «справжній» та ін.;
- просте зображення товару, інформація про вид, якість, призначення і цінність.

Повідомлення про реєстрацію знака звичайно відсутнє поруч з загальновідомими товарними знаками фірм, наприклад, «Мерседес», «Кристіан Діор». Наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України затверджено Положення про обов'язкове штрихове кодування товарів. Виняток становлять: товари народних промислів та авторські роботи; товари виготовлені за індивідуальними замовленнями; товари до яких згідно нормативних вимог не передбачені упаковка та закріплення етикеток, які реалізуються шляхом розважування, тощо.

Імпортні товари маркують штриховими кодами EAN\UPC (числовий код, наданий товарам згідно з рекомендаціями Міжнародної організації Північної Америки УСС). Зареєстровані в країнах походження товари не підлягають обов'язковому перекодуванню. Імпортні товари, які не мають штрихових кодів системи EAN\UPC, повинні бути промарковані суб'єктами підприємницької діяльності, які є постачальниками в Україні цих товарів,

щодо наступної їх реалізації. Товари, які не мають ідентифікаційних номерів у наданих системах, не можуть бути промарковані.

Ці та інші вимоги повинні враховуватися експертом при проведеному судово-товарознавчих досліджень з питань визначення способу виробництва та оцінки наданого на експертизу товару чи продукції.

Руденко М. М.
ад'юнкт КНУВС

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ

Вивченням особливостей встановлення психологічного контакту займалися вчені різних галузей юриспруденції. Раніше оперативно-розшукова діяльність входила до складу криміналістичної науки, з якої вона згодом була виділена. У зв'язку з цим, первісні засади ОРД базувались на теоретичних положеннях вчених-криміналістів Р. С. Белкина, А. Р. Ратинова, А. Н. Васильєва, Л. М. Корнеева, А. В. Дулова, Н. І. Порубова, В. Є. Коновалової, В. Ю. Шепитька та інших. Так, за радянських часів це питання вивчалось у роботах В. М. Аتماжитова, Б. Є Богдановна, В. Ю. Фролова, В. А. Черепанова та інших. Подальшим вивченням особливостей встановлення психологічного контакту займалися І. П. Козаченко, В. А. Некрасов, М. О. Янковий., М. О. Шилін. Однак, ще низка питань залишаються не вирішеними. Заходи щодо встановлення психологічного контакту починається ще на підготовчому етапі застосування оперативного опитування. З цією метою необхідно вирішити наступні питання: визначення завдань заходу та постановка запитань (Козаченко І.П.); вивчення особи опитуваного; визначити вид оперативного опитування, що буде застосований; місце та обстановка опитування (Коновалов В. О., Черепанов В. А.). Завдання конкретного опитування визначають виходячи з аналізу наявної інформації. Чітке їх формулювання дозволяє організувати й направляти всю подальшу підготовчу роботу, багато в чому забезпечує ефективність застосування даного заходу. Визначивши питання необхідних для з'ясування оперативний працівник окреслює коло осіб, які можуть бути об'єктами про осіб та факти, що викликають оперативний інтерес.

Ми погоджуємося з І. П. Козаченко, що ефективність опиту-

вання, проведеного оперативним працівником, неподільно пов'язана з можливістю до початку заходу одержати первинну інформацію стосовно об'єкта зацікавленості та можливих джерел інформації шляхом застосування інших методів та заходів ОРД. Перша стадія бесіди, незалежно від типу опитування, має такі загальні етапи: відрекомендування з пред'явленням документів, що засвідчують особу, повідомлення мети опитування і пояснення своєї функції (якщо присутні інші працівники, повідомляють їх прізвища і пояснюють їх функції). При цьому оперативний працівник, аби переконатися в тому, що він розмовляє з потрібною особою, називає опитуваного по прізвищу (Карпов Н. С.). Далі оперативний працівник безпосередньо вступає в розмову з джерелом інформації викладаючи привід для розмови з метою у подальшому встановити психологічний контакт. З ціллю встановлення психологічного контакту, безсумнівно, необхідно дотримуватись вже апробованих практикою вимог, які були визначені у працях науковців: бесіди з джерелами інформації бажано проводити наодинці або в колі близьких їм людей; (Некрасов В. А.), не розпочинати розмову з обговорення питань, пов'язаних зі справою, підтримувати бесіду в офіційній формі; здобути довіру і дружельбне ставлення в опитуваного; поводити себе по-діловому і професійно, але при цьому виявляти позитивні емоції, стежити за мімікою обличчя і не робити неприємних зауважень; намагатися бути справедливим і уникати упередженості; бути готовим сприймати будь-яку інформацію незалежно від її характеру; оцінювати все, що відбувається, реально; говорити тільки правду, давати обіцянки лише тоді, коли вони можуть бути виконані; зважати на розумові та фізичні здібності опитуваного, не допускати їх недооцінки; уникати зневажливого ставлення до опитуваного (якщо цього не погребують обставини); исходит кімнатою, не виказувати ознак нервування; провадити бесіду в розмовні манері, не підвищувати голосу і не кричати; справляти враження на опитуваного своєю компетентністю та обдуманістю дій; давати зрозуміти, що збираються свідчення, а не виконується роль обвинувача, зацікавленого лише в отриманні зізнання чи в засудженні; поводити себе поважно та виявляти довіру; бути уважним слухачем, виказувати зацікавленість і співчуття до проблем опитуваного; бути терплячим та наполегливим, заохочувати опитуваного до розмови, але не підганяти (Карпов Н. С.); необхідно послідовно ставити запитання; вступати в розмову з відк-

ритих запитань (на відміну від закритих, на які можна відповісти «так», «ні», або інакше, але також коротко, відкриті запитання примушують співрозмовника брати на себе більшу активність у розмові, торкаючись в ході бесіди інформації, яка може бути необхідною оперативним працівникам); використовувати перефразування, ціль якого – перевірити точність повідомлення співрозмовника та продемонструвати йому свою зацікавленість у його проблемах; підсумовувати сказане співрозмовниками та робити висновки (Атмажитов В. М.). Завдяки зазначеному оперативний працівник досягає основної мети опитування – встановлення психологічного контакту з метою отримання оперативно-розшукової інформації.

Отже, з метою встановлення психологічного контакту під час проведення оперативного опитування оперативний працівник повинен сформулювати ефект першого враження та окреслити мету опитування; аналізувати, оцінювати установки і позиції опитуваного; коректувати раніше складену програму опитування з урахуванням оперативної діагностики ситуації, а також формування психологічного контакту; виявляти особливості опитуваного, що характеризують його особистість й позиції; активно слухати вільну розповідь; оперативно оцінювати відомості, що повідомляє опитувана особа; застосувати групи прийомів (модулів) аналітичного характеру, що забезпечують оперативний аналіз отриманої інформації прямо в процесі опитування; формувати питання, спрямовані на подолання протидії опитуваного; включати в програму опитування додаткові прийоми; рефлексивно керувати опитуваним; отримувати необхідну інформації; зміцнювати психологічний контакт під час розмови.

Рыжков Э. В.

канд. юрид. наук, доцент, нач. каф. ОРД
Донецкого юридического института ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко

О НЕКОТОРЫХ ТЕНДЕНЦИЯХ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ НАУКЕ И ПРАКТИКЕ (1992-2009)

Прошедшие полтора десятилетия развития оперативно-розыскной науки и деятельность оперативных служб криминальной милиции вселяет осторожный оптимизм в силу ряда причин, на которых следует остановиться.

Первым государством на постсоветском пространстве, которое смогло принять Закон «Об оперативно-розыскной деятельности», была Украина.

Нашел свое продолжение процесс формирования научных школ в области ОРД. Первую в Украине Киевскую школу сегодня продолжает Одесская, Львовская и Днепропетровская. В ближайшие годы должны заявить о себе Луганская, Запорожская и Донецкая. Негативно влияет на этот процесс затянувшаяся миграция ученых, имеющих все основания возглавить и развить свои направления в оперативно-розыскной науке.

Начался процесс создания научно-исследовательских лабораторий в области ОРД. Это свидетельствует о том, что первоначальный этап накопления научного оперативно-розыскного потенциала завершен.

В ближайшее время следует ожидать перехода количества подготовленных ученых в качество научно-методической и учебной продукции, а также более практической ориентации научных исследований.

Подтверждением этому является создание в 2008 году авторских коллективов по написанию единого государственного учебника по ОРД ОВД, учебных пособий по основным направлениям деятельности оперативных служб и методических материалов по базовой учебной дисциплине.

Более четко структурируются спецкурсы и прежде всего – университетские. Количество печатных изданий оперативно-розыскной тематики значительно возросло. Снижение грифа секретности на ряд нормативных документов летом 2009 года создает дополнительные возможности в подготовке несекретной печатной продукции по специальной тематике.

В ряде учебных заведений МВД наряду с базовыми кафедрами ОРД созданы и развиваются специализированные кафедры оперативно-розыскной направленности. Это позволяет осуществлять научные исследования и готовить кадры для оперативных подразделений с учетом специфики, что также должно положительно повлиять на качество и профессионализм.

На завершающем этапе находится создание единой информационной системы ОВД, которая предоставляет оперативным службам новые возможности, повышая их мобильность и наступатель-

ность в работе. Овладеть этими возможностями для оперативников и научно-преподавательского состава – задача дня сегодняшнего.

Экономический кризис в мировом и государственном масштабе формирует стойкую тенденцию к оптимизации государственных ресурсов, в том числе возможное сокращение штатной численности оперативных подразделений. Экономия людских ресурсов (которой, по всей видимости, избежать не удастся) обусловит необходимость внедрение и овладение интенсивными, прежде всего информационными технологиями и новыми оперативно-розыскными методиками.

Первые годы использования в отечественной оперативно-розыскной деятельности таких нетрадиционных средств как полиграфы засвидетельствовали их полную состоятельность и эффективность при выявлении и раскрытии преступлений, проверке качества оперативно-розыскной информации. В связи с этим одной из острых и неотложных задач является не только приобретение дополнительной техники, но и привлечение, подготовка кадров новых специальностей: оперативных психологов и полиграфологов.

Ощущается реальная необходимость в подготовке аналитиков и психологов для решения оперативных задач, в обеспечении этими знаниями и соответствующими навыками работы рядовых оперативников. Такая работа в специальных учебных заведениях, вероятно, будет поставлена на профессиональную основу в самое ближайшее время.

С учетом мирового опыта деятельности полиции и иных правоохранительных служб можно гипотетически предположить развитие у нас и такого направления в оперативной работе как привлечение к сотрудничеству обладателей нетрадиционных способностей (экстрасенсов, гипнотизеров, парапсихологов).

Относительно недавно в МВД создано Управление специальных операций, имеющее мощный потенциал для укрепления оперативных позиций в преступной среде и ликвидации в недалекой перспективе базовых позиций преступного мира в стране.

Отдельно следует отметить взаимосвязь оперативно-розыскной науки и практики. Благодаря усилиям наших ученых, при поддержке руководства оперативного блока МВД страны стали проходить регулярные рабочие встречи представителей кафедр ОРД с руководством криминальной милиции региональных

Управлений, Департаментов и Министерства.

Развитие с 1997 по 2008 годы ОРД в рамках самостоятельной научной специальности (21.07.04) имело свои преимущества и недостатки. Тема это не простая и в свою очередь требует тщательного изучения. С 2009 года возобновлена интеграция на уровне научных исследований оперативно-розыскной деятельности с уголовным процессом, криминалистикой и судебными экспертизами.

Таким образом, можно предположить, что первичный этап развития отечественной оперативно-розыскной науки закончился. Многолетняя отечественная наработка методологии ОРД будет в ближайшее время дополнена разработкой оперативно-розыскной методики выявления и раскрытия преступлений.

Стойкая тенденция привлечения ученых к созданию и совершенствованию целого ряда нормативных документов, регламентирующих работу оперативных служб, которая наметилась в последние годы, свидетельствует о реальном взаимодействии науки и практики.

На очереди принятие новой редакции Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности», призванного вобрать в себя большинство правовых наработок в этой области с целью повышения эффективности оперативно-розыскной деятельности.

Рогова В. Ю.

старший психолог центра практической психологии ОГУВД

ДІЯЛЬНІСТЬ ТРАНСПОРТНОЇ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПАСАЖИРСЬКИХ ТА ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

За последние годы в Украине очень возросла преступность среди несовершеннолетних. На сегодняшний день все больше подростков обращаются к различным формам аддикций из которых легко и необдуманно переходят в деленквентное поведение. Большинство преступлений, совершенных несовершеннолетними, имеет возрастную мотивационную специфику. Эти правонарушения совершаются на почве озорства, ложно понятой романтики, страсти к путешествиям, стремления к самоутверждению, подражанию авторитетам. Поведение несовершеннолетних (подростков) отличается рядом особенностей – недостаточность

жизненного опыта и связанный с этим низкий уровень самокритичности, отсутствие всесторонней оценки жизненных обстоятельств, повышенная эмоциональная возбудимость, импульсивность, двигательная и вербальная активность, внушаемость, подражательность, обостренность чувства независимости, стремление к престижу в группах, негативизм, неуравновешенность возбуждения и торможения. В человеческой жизни имеется ряд переломных этапов. Однако самым сложным из них является этап несовершеннолетия, когда в 14-16 лет уже не ребенок, но еще не взрослый. Это возраст повышенной впечатлительности ко всему тому, что делает человека взрослым. Психологическая ломка переходного возраста, несформированность устойчивых нравственных позиций, неправильная трактовка многих явлений, высокая подверженность групповым воздействиям, импульсивность – такова поведенческая основа подросткового возраста, которую нельзя не учитывать при проведении психопрофилактической работы. Нынешний подросток не только отличается современными взглядами, но и большей жестокостью по отношению к окружающим. На себя примеряют модель поведения взрослых и в совершении так называемых «взрослых преступлений» (разбойных грабежей, нападений с избиением, убийств). Практически каждое третье преступление несовершеннолетних является тяжким. Очень важно на начальном этапе предупредить проявления делинквентного и аддиктивного поведения, не давая им возможность перейти на стадию девиантного поведения, когда происходит разлом личности подростка как составляющей общества. Если своевременно их не пресечь, то эти формы предпреступного поведения закрепляются в соответствующие поведенческие стереотипы, асоциальный стиль поведения, который при соответствующих условиях может перерасти в устойчивое антисоциальное поведение.

Психологи центра практической психологии университета в профилактической работе с данным типом подростков выделяют целый ряд задач. Во-первых – это диагностика личностных особенностей, которые могут оказать влияние на формирование аддиктивного поведения (повышенная тревожность, акцентуации характера, направленность на поиск ощущений, низкая стрессоустойчивость, неспособность к эмпатии, некоммуникабельность, повышенный эгоцентризм), а также получение информации о положении ребенка в семье, о характере семейных взаимоотно-

шений, о составе семьи, о его увлечениях и способностях, о его друзьях. В данной области постоянно проводятся психокоррекционные консультации. Во-вторых – это, безусловно, индивидуальная коррекция отклонений в развитии и поведении несовершеннолетних, которых можно отнести к «группе риска». Работа включает в себя просвещение подростка в таких важных областях, как психосексуальное развитие, культура межличностных отношений, технология общения, способы преодоления стрессовых ситуаций, конфликтология и собственно проблемы аддиктивного поведения с рассмотрением основных аддиктивных механизмов, видов аддиктивной реализации, динамики развития аддиктивного процесса и последствий. Очень важна для подростка информация о том, что, как и почему с ними происходит, и какие могут быть последствия. На данном этапе для повышения эффективности работы с данным типом подростков при поддержке Одесского городского центра социальных служб для семьи, детей и молодежи Одесского городского совета в соответствии с городской Программой обеспечения профилактики ВИЧ инфекции, помощи и лечения ВИЧ инфицированных и больных СПИДом на 2005-2008 года (решения одесского городского совета от 28.01.2005 года №3505- IV) волонтерами общественной организации «Реформация» совместно с психологами центра университета проводятся регулярные психопрофилактические тренинги (оснащенные уникальными тематическими видео сюжетами) профилактической тематики: «Профилактика злоупотребления алкоголем среди молодежи»; «Профилактика злоупотребления наркотическими и психотропными веществами среди молодежи»; «Здоровые отношения мужчины и женщины». Также психологами центра практической психологии большое внимание уделяется проведению профилактических тренингов, направленных на коррекцию различных форм отклоняющегося поведения.

В подростковом возрасте «решающее значение приобретает стремление детей найти свое место в обществе»,»Подростки стремятся определить свое место в жизни, активно ищут идеал – «делать жизнь с кого?». В связи с этим, очень важно, какие образцы поведения предлагает общество. В общественной жизни большую роль может играть система психологической и социальной поддержки подростков, обеспечивающая помощь молодому поколению в становлении, в здоровом удовлетворении потребностей.

Направленність на людей – «своєобразна психологічна по-вернутість к людям» – в суттєвній мірі залежить від того, на-скільки самі люди, суспільство в цілому націлені на підлітче покоління. Тому важливо формувати такі якості для міжособистісних відносин, як емпатія, доброземність, готовність к співпраці і др. Профілактика адиктивного поведіння повинна торкнутися всіх сфер життя підлітка: сім'ї, освітньої середовища, суспільного життя в цілому. В сім'ї для підлітка значимими факторами є емоційна стабільність і захищеність, взаємне довіря членів сім'ї. Підліток потребує в помірно́му контролі його дій і помірній опіці з тенденцією к розвитку самостійності і вміння приймати відповідальність за свою власну життя. Роберт Т. і Джина Байард в зв'язі з цим пишуть: «... вражає контраст між тими дітьми, які опираються» надмірному «контролю батьків, і тими, хто не робить цього. Іноді спроможний дитина буває настільки залежним від рішень, приймаємих батьками, що досягає зрілості повністю неготовим к самостійній життя». Тому психологічна служба університету веде роботу не тільки з змінним складом, але і з їх батьками. Профілактика протиправності підлітків цілком залежить не тільки від психологів, соціальних працівників, співробітників ОВД, але і від суспільства в цілому. Наше підлітче покоління – наше майбутнє. І від того, яким ми хочемо бачити це майбутнє, залежить, як ми будемо підходити к питанням виховання наших підлітків.

Рябченко М. С.

здобувач каф. ОРД ХНУВС

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Екологічна злочинність в Україні характеризується постійним зростанням і високою латентністю. Рівень латентності цих злочинів досягає до 94 %. Це пояснюється недоліками в діяльності природоохоронних органів та судів. На їх усунення, а також вдосконалення практики розгляду кримінальних справ цієї категорії націлена Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 січ-

ня 1990 року «Про практику розгляду судами справ про відповідальність за порушення законодавства про охорону природи».

Дослідники практично одностайно відзначають, що протягом багатьох років зберігається значний розрив між числом кримінально-карних діянь і реальним застосуванням відповідних кримінальних норм.

Слід зазначити, що пізнання соціально-демографічних, психологічних, правових ознак, що характеризують особистість злочинців допомагає, насамперед, правильно орієнтуватися в організації профілактики, виявлення, запобігання й розкриття розкрадань, вести боротьбу цілеспрямовано, зосередити зусилля на головному (К. К. Горяінов і Ю. Т. Деревягин).

Без вивчення особистості злочинця, у тому числі відносно окремих видів злочинів, неможливо отримати повну інформацію про причини злочинності й окремих злочинів, про механізм їхньої дії.

Злочини у сфері надрокористування можуть скоюватися як навмисно, так і по необережності. Для осіб, що скоюють злочини навмисно, характерні: егоїзм, зневажливе відношення до суспільних інтересів, ігнорування екологічного законодавства; незадовільна професійна підготовка; невинуватена жорстокість, самодурство й ін. Зазначені властивості особистості нерідко мають в остаточному підсумку корисливу орієнтацію (у минулому - план за всяку ціну; нині - прибуток, а як результат - незаслужені нагороди, премії, просування по службі й т. п.)

Посадові злочини у сфері надрокористування по необережності скоюються, як правило, особами, яким властиві легкомудство, зневага законами, що регламентують охорону навколишнього середовища, некомпетентність і слабка професійна підготовленість, соціальна пасивність, почуття вседозволеності й безконтрольності та ін.

Для особистості посадових правопорушників, що скоюють як навмисні, так і злочини по необережності, характерний зовнішній, досить стійкий ореол законослухняних членів суспільства, що у багатьох відносинах не викликає негативної реакції, чим утрудняє, як правило, своєчасне попередження цих злочинів.

Екологічні злочинці за своїми морально-психологічними ознаками — соціально інтегровані особи. У більшості з них відсутні явно виражені дефекти правової свідомості. Але вони недооцінюють важливості охорони природного середовища, ця проблема їм уявляється не головною. При вчиненні цих злочинів

посадові особи здебільшого керуються принципом — досягнути успіху в господарській діяльності будь-якою ціною.

Серед засуджених за злочини у сфері надрокористування були особи: 11,5 % — віком від 18 до 24 років; 18,2 % — від 25 до 29 років; 42,4 % — від 29 до 50 років; 27,6 % — старші 50 років. Робітниками було вчинено 40,3 % злочинів; службовцями — 5,5 %; працівниками сільськогосподарських підприємств — 5,9 %; працівниками приватних підприємств — 2,7 %; особами, які навчаються, — 26,3 %, іншими — 19 %. Освіту, не нижче середньої, мали 71,5 % засуджених. 58,2 % злочинів вчинені групою осіб. 10,7 % мали непогашену і не зняту судимість.

Наслідки злочинів у сфері надрокористування залишаються здебільшого непередбаченими. Такий стан обумовлений обмеженими можливостями сучасної науки повною мірою виявити причинно-наслідкові зв'язки у природних та біологічних системах. Значну небезпеку становлять контрабанда корисних копалин (нафти, вугілля, газу, металевих руд тощо).

Аналіз результатів, отриманих у ході вивчення особистості злочинців, які скоюють злочини у сфері надрокористування, притягнутих до відповідальності за порушення правил про валютні операції, дає можливість простежити за окремими аспектами боротьби підрозділів ДСБЕЗ виявити причини й умови, що сприяють здійсненню цих злочинів, а також визначити шляхи вдосконалення охорони державного майна від злочинних зазіхань.

Сапальов В. П.

канд. юрид. наук, доцент СК № 2 Інституту
підготовки юридичних кадрів для СБУ Національної
юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

Цедік Д. О.

ст. викладач СК № 2 Інституту підготовки юридичних кадрів
для Служби безпеки України Національної юридичної
академії України ім. Ярослава Мудрого

ДЕЗІНФОРМУВАННЯ ЯК МЕТОД ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність правоохоронних органів України направлена на усунення внутрішніх та зовнішніх загроз, які в своїй більшості є таємними та глибоко законспірованими. Тому сутність контрроз-

відувальної, оперативно-розшукової чи розвідувальної діяльності полягає в протиборстві носіям цих загроз з метою їх перехитрити або переграти.

У наслідок цього, оперативні підрозділи повинні уміло приховувати свої задуми та плани, а також сили, засоби, форми методи та заходи, які будуть проведені або застосовані. Водночас, більш активно застосовувати принцип наступальності – тобто цілеспрямовано вводити носіїв загроз в оману, дезінформувати їх, спонукаючи цим до дій, які вигідні та необхідні для правоохоронних органів України.

Таким чином, термін «дезінформація» за своїм змістом охоплює діяльність, яка централізовано, планомірно і систематично здійснюється правоохоронними органами України з метою введення спеціальних служб іноземних держав та організацій, а також організованих злочинних угруповань і окремих злочинців, які мають відповідну підготовку, в оману та спонукання до дій (бездіяльності) з метою прийняття ними наданої інформації за істинну та використання її в якості основи для прийняття відповідних рішень.

В залежності від суб'єктів, об'єктів та особливостей її впровадження, дезінформація є методом і контррозвідувальної, і розвідувальної, і оперативно-розшукової діяльності. В останній дезінформування здійснюється стосовно організованих злочинних угруповань та окремих злочинців, які не пов'язані з діяльністю іноземних спеціальних служб та організацій.

Треба зазначити, що об'єктивною основою для дезінформування в оперативно-розшуковій діяльності, як і в іншій, є складність, а інколи й неможливість, обмежити істинну інформацію від хибної, у загальному інформаційному потоці, яку організовані злочинні угруповання та окремі злочинці можуть отримати.

На теперішній час метод оперативного дезінформування в оперативно-розшуковій діяльності під час протидії організованих та транснаціональній злочинності повинен стати одним із найбільш ефективних методів.

На жаль, його дослідженню приділяли увагу переважно в теорії контррозвідувальної діяльності такі науковці, як Б. Н. Венедиктов, П. І. Гроза, В. Р. Кабашний, А. Л. Попов, П. С. Смирнов, Н. А. Філатов, В. П. Фомічов та іншими. Отже,

проблеми та особливості застосування цього методу в оперативно-розшуковій діяльності вимагають більш поглибленої уваги.

Треба зазначити, що в наукових дослідженнях ототожнюють такі поняття, як «оперативне дезінформування» та «оперативна дезінформація».

Сьогодні існує кілька визначень поняття дезінформації, зокрема введення в оману неправильно інформацією; неправда, брехня, омана; введення в оману неправдивою інформацією; поширення спотворених або свідомо хибних відомостей; свідомо хибні, неправдиві провокаційні відомості, що повідомляються з метою увести в оману тих, хто користується цими відомостями; свідомо неправдиве повідомлення, інформація, що перекручується і поширюється з метою введення в оману громадськості, політичних контрагентів.

Первинним є поняття «інформація» за допомогою префікса «дез», який означає «спотворення» отримуємо словосполучення «дезінформація». Отже, головною відмінністю між інформацією та дезінформацією є те, що друга є похідною від першої і виникає у результаті спотворення першої. Таким чином, вказані варіанти визначення можна вважати визначенням дезінформування як процесу доведення до опонента спотвореної інформації.

Таким чином, основною відмінністю між дезінформацією та дезінформуванням є те, що дезінформація – це статичне поняття, а дезінформування – динамічне, у якому перше поняття вживається як засіб у відповідному процесі, який спрямований на досягнення певної мети.

Таким чином, дезінформація в оперативно-розшуковій діяльності – це свідомоспотворені відомості, що повідомляються злочинцю, організованому злочинному угрупованню або середовищу, яке їх оточує, з метою виконання поставлених завдань в рамках оперативно-розшукової справи.

У свою чергу, дезінформування – це систематичний процес, під час якого дезінформація повідомляється злочинцю, організованому злочинному угрупованню або середовищу, яке їх оточує, з метою виконання поставлених завдань в рамках оперативно-розшукової справи.

Якісно сплановані, підготовлені і проведені оперативно-розшукові заходи в рамках оперативно-розшукових справ дають

можливість відволікти увагу організованих злочинних угруповань та окремих злочинців і направити їхню злочинну діяльність у необхідному для правоохоронних органів України напрямі.

Таким чином, мета дезінформування – організоване систематичне управління протиправною діяльністю організованих злочинних угруповань та окремих злочинців у необхідному напрямі, що досягається шляхом введення їх в оману.

Методом оперативного дезінформування можуть бути вирішені наступні такі завдання, як захист державної таємниці; виявлення спрямувань протиправної діяльності; відволікання зусиль на безперспективні для злочинного середовища напрями; зашифрування конфіденційних джерел інформації; створення умов для успішного вирішення будь-яких оперативних завдань та проведення оперативно-розшукових заходів; проникнення в злочинне середовище; позбавлення довіри до злочинних авторитетів та їхніх джерел інформації; створення в них неправдивого враження стосовно можливостей оперативних підрозділів та напрямів їхньої діяльності тощо.

Критерієм позитивної оцінки результатів дезінформування служать дії організованих злочинних угруповань або окремих злочинців, які повністю або частково відповідають задуму та меті оперативної розробки.

Як бачимо, за допомогою методу дезінформування можна вирішити широкий спектр оперативних завдань, який не є вичерпним. Крім того, завдяки його використанню в діяльності правоохоронних органів України забезпечується виконання таких принципів, як цілеспрямованість, наступальність і конспірація.

Сафонов С. О.

канд. юрид. наук,

доцент каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ ОРД

Наука – це сфера пізнавальної діяльності людей, яка базується на припущенні існування реального, незалежного від суб'єкта пізнання світу, усі процеси та явища котрого перебувають у кореляційній закономірності, які доступні пізнанню за допомогою чуття та мислення. Наука спрямована на створення нових знань, зокрема

і про сам процес пізнання, маючи за мету досягнути істини, відкрити об'єктивні закони та встановити певні закономірності. Наука розвивається завдяки науковій творчості, тобто шляхом вирішення наукових задач, так званих наукових «загадок». Процес розвитку науки передбачає якісний перехід з одної наукової парадигми на іншу. Безумовно, що це повинно породжувати нову матрицю світогляду, яка повинна на певному етапі забезпечити реальні потреби людства, сформулювати теоретичні концепції, які хоча б у меншій мірі будуть надавати відповіді для питливої сутності людини.

За яким напрямком піде розвиток науки залежить, передусім, від технології розв'язання проблем. Існуюча нині технологія вирішення творчих проблем в юридичній науці переважно заснована на методі абстрагування, який не враховує об'єктивних законів розвитку соціальних інститутів, законів буття, а іноді навіть простих випробувань правилами логіки. На сучасному етапі в науці практично втрачений евристичний метод розв'язання наукових завдань. Юридична наука організаційно перетворилась у велику кількість концепцій та постулатів, але парадокс у тому, що це відбулося в умовах відсутності загальної теорії розв'язання наукових проблем. Відтоді наука розвивається нерівномірно та нецілісно, перебуваючи в руках корифеїв і побоюючись їхніх звинувачень у дилетантстві, антинауковості...

В останні десятиріччя взагалі ігнорувалась основа пізнання – експеримент. Дослідження стали носити апіорний характер. Теоретики, прагнучи скорішого отримання суто формальних результатів, все частіше і частіше відмовляються від емпіричних досліджень, іноді фальсифікуючи їх данні. До чого це призвело? Практики відстороняються від теорії, насміхаючись над так званими «результатами багатолітніх досліджень», використовують свої методи – методи проб, помилок, виключення тощо, які призводять до більш результативного ефекту вирішення їхніх завдань. Канули у літа повноцінні наукові диспути, конструктивна критика з обнародуванням у фахових та загально-публіцистичних виданнях. Нажаль, до загальнонаукових проблем оперативно-розшукової діяльності додаються ще і окремі, специфічні, інституційно-дисциплінарні проблеми.

Саме словосполучення «оперативно-розшукова діяльність» у співвідношенні до слова «наука» є на мій погляд не зовсім вдалим

з гносео-лінгвістичної точки зору. У назві повинна відображатися вся змістовна сутність предмету, зокрема і категорії ознак наукової діяльності. Виходячи з нині існуючого терміну виключається окрема та самостійна сфера дисципліни, тобто сфера пізнавальної діяльності. Як у назві, так і в аббревіатурі «ОРД» відсутні ознаки наявності певної сукупності знань та їх системності, хоча саме це і свідчить про існування будь-якої науки. Чому б вченим не прийти до загального консенсусу щодо застосування відомих у світі етимологічних конструкцій слів, які означають існування знань у певній галузі? Наприклад, можливо використати лат. «scīmen» – злочин та українське «знавство», що породить словотворення – кримінознавство, або використати термін «криміфактологія», тобто вчення про факти злочину. Це дозволить правильно уявляти предмет науки за логічними правилами мислення. Вже по слову можливо буде зрозуміти що це наука.

Заслуговує на увагу і застаріло-традиційне вчення про методи оперативно-розшукової діяльності. У будь-якому підручнику у якості методів ОРД називають: оперативне або розвідувальне опитування, оперативну установку, візуальне спостереження, оперативний огляд, особистий пошук, агентурний метод. Такі методи вказуються як у підручниках часів Радянського Союзу, так і в сучасних виданнях. Але вітчизняні вчені чомусь не враховують, що в Україні з 1992 року змінилась правова основа оперативно-розшукової діяльності, оскільки набрав чинності Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». У цьому Законі немає навіть слова «метод», мова йде про права оперативних підрозділів на проведення певних заходів. Термін «метод» не вживається і в наказі МВС України від 17.07.2004 р. № 007. Чи не йде вчення про методи ОРД всупереч положенням ст. 19 Конституції України де зазначено, що посадові особи органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України? Паралогізмом є ствердження про те, що зазначені вище методи ОРД є суто теоретичними поняттями. По-перше, теорія не повинна йти всупереч з законодавством. По-друге, при здійсненні оперативно-розшукової діяльності використовують і інші методи, зокрема це методи встановлення причинно-наслідкових зв'язків, методи умовиводів, методи аргументації, загально аналітичні методи,

психологічні методи, методи організації роботи, методи конспірації тощо. Чому ж тоді теорія ОРД називає лише шість методів? Чому даються фрагментальні знання про методи оперативно-розшукової діяльності? Думається, що науковий пошук, розробка та апробація методів є самим фундаментальним напрямком у науці оперативно-розшукової діяльності. Але на сучасному стані розвитку теорія не може апелювати лише окремими методами. ОРД, як наука, має гостру потребу у розробці саме методології оперативно-розшукової діяльності. Слід створити універсальну системи методів ОРД, створити програму використання методів ОРД в навчанні, в науці, у практичній діяльності.

Є сенс змінити ставлення науковців щодо оцінки актуальності наукових досліджень та змісту викладеного у дисертаціях матеріалу. Для науковця проблема – це форма знання, змістом якого є те, що непізнанно. Саме непізнане повинно бути об'єктом наукових досліджень. Але слід відрізнити наукові проблеми від псевдопроблем! У кожній дисертації автори вказують на актуальність теми переважно спираючись на суб'єктивне ставлення до питання. А чи насправді то є науковою проблемою або актуальним для правоохоронної діяльності завданням? Оскільки оперативно-розшукова діяльність є прикладною наукою, було б доцільним вирішення науковцями суто прикладних проблем. Для прогресивного розвитку науки вченим слід пропонувати не теми дисертаційних досліджень, а ставити перед ними конкретні задачі, проблемні завдання, які слід вирішити. З'ясування актуальності дослідження було б доцільним проводити лише після проведення моніторингу проблем, які існують у практичній діяльності ОВС. Слід враховувати потреби практики, а не лише проблеми теорії, які іноді є вкрай абстрактними.

В останні роки у дисертаційних роботах з ОРД, які присвячені методиці розкриття злочинів, з'являється зайвий матеріал, у якому автори розглядають кримінально-правову характеристику злочину, або правові основи оперативно-розшукової діяльності у певному напрямку роботи оперативного підрозділу. Хоча кримінально-правова характеристика є предметом іншої науки, а правові основи повністю викладені у законах та підзаконних нормативно-правових актах. У такому разі здобувачем пропонуються не нові знання, а відомості, які можливо отримати шляхом ознайомлення з

літературою по кримінальному праву та завдяки вивченню законодавства. Через це, певні розділи дисертацій почали носити не науковий характер, а характер методичної роботи, яка лише заповнює текстовий об'єм, не представляє ніякого наукового інтересу.

Майже у всіх дисертаціях, які присвячуються питанням розкриття злочинів, розглядається оперативно-розшукова характеристика. Часто зміст оперативно-розшукової характеристики дублює криміналістичну характеристику злочинів, або відомості про неї наповнюються змістом з кримінологічної характеристики. Звідси така низька затребуваність оперативно-розшукової характеристики практиками, зокрема і наукова цінність невисока. Виходячи з цього, слід переглянути складові елементи оперативно-розшукової характеристики, враховуючи специфіку предмету ОРД, виключити запозичення зі змісту характеристик інших наук.

Мало уваги у теорії ОРД приділяється питанням щодо запобігання, припинення та попередження злочинів. Інститут оперативної превенції теоретично недосконалий, деякі наукові рекомендації є вкрай застарілими. Нажаль, спрямованість діяльності на упіймання злочинця залишилась домінуючою не лише у практиці, а і у теорії. Правовим нігілізмом можливо назвати деякі наукові та методичні праці у яких вчені пропонують проведення оперативних розробок таким чином, щоб затримати злочинця вже після скоєння злочину. Науковці чомусь забувають вимоги законодавства стосовно обов'язків суб'єктів оперативно-розшукової діяльності щодо вжиття заходів направлених на попередження та припинення злочинів (ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ч. 3 ст. 97 КПК України). Досі не відмовляються від рекомендації минулого століття щодо розкриття фактів хабарництва шляхом застосування прийому «поміток грошей», товкаючи працівника оперативного підрозділу на провокацію хабара, що є злочином, передбаченим ст. 370 КК України. Сучасне законодавство вимагає від науковців іншого підходу до вирішення цієї проблеми. Слід враховувати кримінально-правове вчення про стадії злочину, момент початку та закінчення злочину. Це повинно бути методологічною основою для оперативної профілактики злочинів.

На нашу долю випав важкий епохальний час. Час, у який існує потужне протистояння злочинного світу проти світу закон-

ності. Органи внутрішніх справ реалізують важливу соціальну функцію держави – охоронну. Значну роль у цьому відношенні відіграє оперативно-розшукова діяльність, як наука, котра забезпечує інтелектуальний потенціал і теоретичний базис для ефективної роботи правоохоронців. Оновлена національна система законодавства, світова гуманізація, зміна правосвідомості суспільства зі спрямованістю на загальнолюдські цінності вимагають по-новому глянути на діяльність оперативних підрозділів. Тому одним із найбільш важливих і актуальних для оперативно-розшукової діяльності є проведення наукових досліджень з метою розробки нових, які б відповідали сьогоденню, тактичних і методичних рекомендацій по розкриттю злочинів. Для розвитку самої науки вченим слід самоорганізуватися, розробити загальну гносеологічну концепцію оперативно-розшукової діяльності, поклавши тим самим фундамент для її еволюційного розвитку.

Сілюков В. О.

канд. юрид. наук, нач. каф. ОРД ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

Ханькевич А. М.

викладач каф. ОРД ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФУ У РОЗКРИТТІ ВБИВСТВ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Події другої половини 2009 року яскраво підтверджують, що проблема вбивств на замовлення остається для нашого суспільства дуже важливою й не втратила актуальності. Жертвами вбивств на замовлення стають авторитети й лідери кримінального середовища, комерсанти й підприємці, громадяни, залучені в сферу відносин спадкування й приватизації житла, державні службовці, особи, зайняті фінансовою діяльністю, дрібним, середнім й великим бізнесом. Зухвалі вбивства В'ячеслава Іванькова, відомого у кримінальному світі як «Япончик», літом у Москві (від отриманих ран помер у жовтні 2009 р.) й співвласника меблевого центру «4room» бізнесмена Шабаба Алояна восени у Києві – тому приклад.

У більшості випадків вбивств на замовлення об'єктивним фактором, що ускладнює ситуацію, стає поява в кримінально-злочинному середовищі прошарку професійних убивць. При цьому існуюча система організації оперативного реагування не

готова до ефективного протистояння вбивствам, чиненим найманими особами. Багато злочинів, що особливо одержали широкий суспільний резонанс, залишаються нерозкритими.

Попит на послуги найманих убивць можна розглядати як результат, з одного боку, певної системи сформованих суспільних відносин, з іншого – внутрігрупових, корпоративних відносин, при яких життя конкретних осіб може ставати предметом комерційної справи. Розкриття таких відносин – основний напрямок боротьби з даним видом злочинів.

Практично всі замовлені вбивства, так чи інакше пов'язані з комерційною або кримінальною діяльністю, ініціюються близькими зв'язками потерпілих, тобто людьми потенційно здатними бути замовниками або свідками злочину.

Разом з тим, слід відмити певні труднощі розкриття цих злочинів підрозділами карного розшуку: залучення до процесу розкриття значної кількості оперативного складу на тривалий час; роз'єднаність та незлагодженість в роботі багатьох підрозділів карного розшуку ОВС різних рівнів; розпливчасте розмежування компетенції між верхніми, середніми й нижніми ланками цих підрозділів. Основна частина навантаження щодо розкриття найманих вбивств приходить на робітників низових підрозділів карного розшуку на рівні міськрайорганів, котрі не в змозі використовувати весь потенціал засобів та методів оперативно-розшукової діяльності в силу своєї завантаженості роботою по іншим, менш значним злочинам. Співробітники ж вищестоящих підрозділів, як правило, виконують контролюючі функції.

Таким чином, в умовах очевидності визначення певного кола осіб, можливо обізнаних про факт найманого вбивства, одним з перспективних напрямків встановлення характерних форм взаємозв'язку між учасниками (свідками) злочину, а також між ними і жертвою є застосування поліграфу.

Використання поліграфу при опитуванні громадян можна розглядати як різновид оперативно-розшукових заходів, тобто опитування громадян за допомогою технічних засобів, що не спричиняють шкоди життю й здоров'ю громадян.

При використанні цього пристрою, слід мати на увазі те, що вбивства на замовлення від інших злочинів відрізняє цілий ряд особливостей, серед яких на перший план виступають, як прави-

ло, високий професіоналізм й зухвалий характер самого злочину. У вчиненні вбивства можуть брати участь як окремі особи, так і групи, з характером стійких злочинних формувань, або такі, що створюються для конкретного злочину.

Розкриття злочинів даної категорії й розшук осіб, які його скоїли, ускладнено, насамперед, тим, що у виконавця відсутні особисті мотиви по відношенню до жертви. Тобто ми маємо свого роду професійну діяльність, що практично не носить особистісного психологічного забарвлення, але спрямована на вирішення більш або менш, з точки зору організації й виконання, складного завдання.

В даному контексті слід мати на увазі, що основним носієм інформації про злочин, його деталях, особливостях планування й т. д. є людина. Його психіка організована таким чином, що зберігає інформацію про подробиці емоційно-значимої для неї дії – в даному випадку умисного вбивства. Саме поліграф виступає засобом актуалізації емоційних і фізіологічних реакцій людини, яка підозрюється у причетності до скоєння злочину.

Незважаючи на те, що результати опитування з використанням поліграфа не можуть розглядатися як доказ причетності опитуваного до розслідуваного злочину й носять характер орієнтуючої інформації, але й цього, часом, буває достатньо для того, щоб звузити коло підозрюваних осіб або висунути нові версії.

Організація діяльності по розкриттю замовлених убивств може здійснюватися по наступних трьох основних напрямках: від жертви через мотив до наймача; від злочину до безпосередніх виконавців (посередникам, пособникам); від виконавця до злочину. У зв'язку із цим повинна мінятися й тактика застосування поліграфа й перелік питань, що з'ясовують. Однак, питання, що підлягають з'ясуванню за допомогою поліграфа, ні в якій мірі не вичерпують переліку питань, що з'ясовують оперативним шляхом.

Зокрема, при проведенні опитувань із використанням поліграфа осіб, підозрюваних у тім, що вони є замовниками, як правило, недоцільне з'ясування питань, зв'язаних зі способом вчинення злочину, окремими деталями підготовки злочину, часом здійснення злочину, кількістю безпосередніх виконавців й інших питань, пов'язаних із «технологією» здійснення вбивства. При відпрацьовуванні версій, пов'язаних із установленням можливого наймача, на перший план виходять питання про мотиви вбивст-

ва, взаємин між жертвою й підозрюваним, психологічній готовності підозрюваного до вирішення конфліктів подібним шляхом, вихід на виконавця (безпосередній або через посередників), шляхи й форми розрахунку за виконане «замовлення».

При виявленні безпосередніх виконавців, до яких можуть бути віднесені організатори, посередники, пособники й власне виконавці, малоістотними можна назвати питання, що відносяться до мотивів вчинення злочину; особливостям взаємин замовника й жертви, імені замовника. Ці проблеми найчастіше для виконавців є несуттєвими, й актуальності не представляють. Так як, найчастіше, контактів між замовником і виконавцем убивства по найманню не відбувається, виконавець може не підозрювати, у чийх інтересах злочин відбувається.

В цьому випадку, особливий упор необхідно зробити на з'ясування питань про час, коли злочин був запланований і вчинений; місце вчинення злочину; зброю; обізнаність підозрюваного про спосіб життя жертви, маршрути її пересування, місце проживання, роботи, відпочинку; безпосереднього виконавця; розподіл обов'язків при вчиненні вбивства; шляхи відходу після здійснення злочину; місцезнаходження використаної для вбивства зброї; сам факт вчинення злочину; характер отриманої винагороди; приналежність злочинця до будь-якого злочинного угруповання, що спеціалізується на замовних убивствах.

Важливо при роботі зі вказаною категорією осіб виявляти їх реакцію на деталі злочинку, що можуть бути відомі лише безпосереднім організаторам або виконавцям: взаємне розташування виконавця й жертви; використання злочинцем маскування або укриття; можливі сліди перебування злочинця в укритті; тип використаної зброї (модель); кількість зроблених пострілів або нанесених ударів тощо.

Слід звертати також увагу на те, скільки часу пройшло між виявленням вбивством й опитуванням за допомогою поліграфа. Необхідно прийняти всі міри до недопущення розголошення інформації про деталі убивства, особливо через засоби масової інформації. Як засіб протидії останньому, можна навмисно спотворювати деякі подробиці, що стосуються особливостей вчиненого вбивства, з метою позбавити підозрюваного можливості пояснення своїх реакцій знаннями, отриманими з офіційних джерел.

У наслідок того, що більшість способів вчинення вбивств на замовлення не відрізняються різноманітністю й окремі їх елементи доволі однотипні, при використанні поліграфу слід застосовувати типові підходи при встановленні причетності підозрюваного до злочину.

Основними вимогами для ефективного використання поліграфу при розкритті вбивств на замовлення є:

1. *Вибір часу проведення опитування.* Краще проводити його як можна скоріше після виявлення факту злочину, тобто на початковому етапі розслідування. Доцільно перевірити на поліграфі усіх підозрюваних, навіть тих, у кого є алібі. Розумно опитування проводити перед допитом. У крайньому випадку, необхідно подбати про те, щоб опитуємий не зміг скористатися ніякою додатковою інформацією з допитів, так як це ускладнить майбутнє застосування поліграфу.

2. *Визначення інформованості опитуємого про вбивство.* Процедура опитування починається з тестів, що виявляють обізнаність підозрюваного про малозначні деталі вчиненого злочину, в основному інформаційного характеру («непрямий» метод). Тільки після визначення кола підозрюваних, виявлених на першому етапі, застосовуються тести, що проясняють які-небудь невідомі слідству деталі злочину («прямий» метод). В протилежному випадку процес проведення опитувань буде розтягнутий у часі, що дасть можливість справжньому злочинцю довідатися про конкретні теми опитування.

3. *Забезпечення оперативності й нерозголошення деталей опитування.* Якщо опитування на поліграфі планується проводити по відношенню ні однієї людини, то слід виключити можливість спілкування між собою підозрюваних осіб у проміжках між опитуваннями. Наприклад, опитування осіб, що знаходяться у родинних, дружніх або ділових стосунках має проводитись на протязі одного дня, якщо ці особи не затримані й не знаходяться у містах позбавлення волі.

4. *Метод «одного» злочину.* Питання, що стосуються безпосередньо обставин убивства, мають бути обмежені однією тематикою, тобто опитування на поліграфі малоефективне для одночасного виявлення двох або більш не зв'язаних між собою злочинів.

Як правило, всі замовлені вбивства характеризуються трьома ознаками, що несуть великий обсяг інформації: знаряддя вбивств-

ва; у яку частину тіла була нанесена смертельна рана; місце, де вчинене вбивство. Якщо вбивство планувалося заздалегідь, то значимими питаннями можуть бути: місце засідки, час убивства, стиль й кольори одягу, ріст і статура, кольори волосся й наявність особливих прикмет потерпілого. Це пов'язане з тим, що вбивця заздалегідь вивчав свою жертву й тому знає досить докладно про її характерні ознаки.

Складність розслідування замовлених убивств обумовлена тим, що безпосередні виконавці, особливо в оптимальний термін проведення опитувань на поліграфі, серед затриманих попадаються надзвичайно рідко. Легше знайти потенційного замовника. Коло підозрюваних з певною часткою ймовірності можна визначити, виходячи з того, кому це було вигідно.

Установивши це коло, виникає технічна проблема складання переліку тестових питань. Як правило, замовники не знають найманого вбивцю, а тим більше використовувану їм технологію й тактику вчинення злочину. Але є єдиний для всіх замовлених убивств момент, що дозволяє відрізнити замовника від убивці, – це наявність у них інформації про проміжок часу між ухваленням рішення про здійснення вбивства й самим убивством. Як правило, слідом за ухваленням даного рішення йде пошук виконавця (виконавців). Отже, час від ухвалення рішення до його реалізації становить від декількох днів до декількох місяців. Мінімальний же час виконання замовлення 5-7 днів. За цей час організаторами або виконавцями встановлюється рівень складності виконання замовлення (наявність особистої охорони у жертви, розташування місця роботи й місця проживання, близькість від передбачуваного місця вбивства правоохоронних установ). Після цього підводиться сума остаточного розрахунку, потім, як правило, підключається виконавець. У зв'язку з цим першим й основним є тест на час, коли підозрюваний довідався про плановане вбивство.

Досвід застосування опитувань із використанням поліграфа при розслідуванні вбивств, вчинених на замовлення, показує, що в умовах невизначеності, в яких проводиться така робота, інформація, отримана в ході проведення опитування, найчастіше є істотною, що дозволяє виявити взаємозв'язок між особистістю потерпілого й учасниками злочину.

Цілком зрозуміло, що даний метод може лише дати ймовір-

ний напрямок для висунення версій, зосередження на них своїх зусиль й проведення оперативно-розшукових заходів.

Поліграф – це потужна зброя в руках досвідченого фахівця. Область його застосування практично безмежна. Будучи по своїй суті вимірювачем психологічного стресу, він може успішно використатися у всіх випадках, коли перетинаються два завдання – необхідність одержати приховувану інформацію й перевірка правдоподібності показань підозрюваних. Вірогідність результату опитування з використанням поліграфа досягається шляхом складання й підбора тестів по кожному конкретному злочину, інформацію про котрий спеціаліст-поліграфолог повинен ретельно вивчити й знати про кожну дрібну деталь протиправного діяння, що відбулося. При грамотному підході до використання поліграфа можна з ймовірністю у 95 % отримати цілком об'єктивну інформацію.

В цій статті ми не підіймаємо проблеми правового підґрунтя використання поліграфу, так як, на жаль, в Україні це питання до сих пір остається відкритим й не вирішеним. Відсутня нормативна база, що закріплює правовідносини між співробітником карного розшуку й особами, які опитуються за допомогою поліграфу, а також єдина для всіх оперативних підрозділів МВС інструкція з порядку його використання.

Сліпченко В. І.

канд. юрид. наук, доцент каф. кримінально-правових дисциплін
Запорізького юридичного інституту ДДУВС

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Забезпечення дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави. Природно, що у сфері кримінального судочинства обмеження гарантованих Конституцією України прав та свобод людини і громадянина допускається лише в передбачених законом випадках та за вмотивованим рішенням суду.

Враховуючи межі нашого дослідження особливий інтерес становить з'ясування завдань судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ).

Виходячи зі змісту ст. 9 Закону України «Про оперативно-

розшукову діяльність» (далі – Закон про ОРД) обмеження прав та свобод людини і громадянина які допускаються під час проведення ОРЗ можуть мати винятковий та тимчасовий характер.

Згідно з роз'ясненнями п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» № 2 від 28.03.2008 р. ОРЗ зазначені в ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД до порушення кримінальної справи застосовуються з метою запобігання тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. Надання ж дозволу на їх проведення після порушення кримінальної справи не залежить від тяжкості вчиненого злочину.

Отже можливість проведення ОРЗ до порушення кримінальної справи по-перше, залежить від тяжкості злочину, а по-друге від доведеності перед судом неможливості отримання інформації іншим способом. На стадії ж досудового розслідування для проведення ОРЗ тяжкість вчинення злочину не має значення.

Виходячи з існуючих форм та методів ОРД у сфері кримінального судочинства можна виділити наступні напрямки проведення ОРЗ: для виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили; для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі; для отримання орієнтуючої інформації необхідної для планування та проведення слідчих дій; для перевірки версій; для розшуку обвинуваченого місцезнаходження якого невідоме; для встановлення очевидців злочину та ін. (наприклад, ч. 2 ст. 65, ч. 3 ст. 66, ч. 1 ст. 103, ч. 3 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК та ін.).

Системний аналіз нормативної бази та юридичної літератури дає підстави вважати, що сутність судового контролю за законністю проведення ОРЗ на досудових стадіях кримінального процесу полягає в з'ясуванні судом юридичних та фактичних підстав їх проведення. Зазначений вид судової діяльності здійснюється з метою попередження незаконного обмеження чи безпідставного порушення конституційних прав громадян.

У зв'язку з чим суддя в кожному випадку перевірки подання керівника оперативного підрозділу або його заступника про проведення відповідних ОРЗ з'ясовує дотримання вимог закону

тобто наявність юридичних підстав.

Зокрема, у поданні повинно зазначатися: ким і коли заведено оперативно-розшукову справу, її номер; особа, стосовно якої пропонується здійснити відповідні заходи, із зазначенням усіх можливих даних про неї; підстави здійснення ОРД, ознаки злочину, які зазначені у постанові про заведення справи та статті (частини статті) Кримінального кодексу України.

Подання має містити посилання на відповідні положення законів України, якими визначено підстави застосування заходів, указувати мету, з якою пропонується їх здійснити, обґрунтувати терміни їх застосування, орган чи особу, яка буде здійснювати заходи. Обов'язково зазначається, які саме заходи пропонується здійснити, спосіб їх здійснення, об'єкт здійснення заходів з конкретними характеристиками (номер каналу зв'язку, його вид, адреса житла чи іншого володіння особи, вмотивовані дані про їх належність особі та дані про те, що особа може користуватися ними тощо).

Якщо ОРД здійснюється за дорученням органу дізнання чи слідчого, про це повинно бути зазначено в поданні з посиланням на номер кримінальної справи, щодо кого вона порушена та за якими статтями Кримінального кодексу України.

У передбачених законом випадках подання керівника оперативного підрозділу або його заступника про проведення відповідних ОРЗ потребує погодження з прокурором. Надходження до суду зазначеного подання без згоди прокурора є підставою для відмови у його розгляді.

Також підставами для відмови у наданні дозволу на проведення ОРЗ є відсутність заведеної оперативно-розшукової справи.

До фактичних підстав проведення ОРЗ передбачених у ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД, на нашу думку, слід віднести обґрунтування перед судом даних, які б свідчили, що отримати інформацію в інший спосіб неможливо.

На підставі вище зазначеного можна стверджувати, що зазначений вид судового контролю за формою є попереднім. Суддя приймаючи рішення про надання дозволу на проведення ОРЗ з'ясовує дотримання вимог закону та підстави їх проведення, самі ж дії передбачені ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД ще не проводились. У випадку відсутності законних та обґрунтованих підстав на проведення ОРЗ суддя відмовляє в наданні дозволу.

Отже, ефективність контролюючої функції суду за законністю проведення ОРЗ під час ОРД в сфері кримінального судочинства полягає в перевірці дотримання вимог закону (юридичних підстав) та обґрунтованості (наявності фактичних підстав) подання керівника оперативного підрозділу або його заступника.

Соколкін В. Л.

здобувач каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Нагляд за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність – одна з найважливіших конституційних галузей прокурорського нагляду. Слід зазначити, що оперативно-розшукова діяльність не обмежується лише проведенням оперативно-розшукових заходів, вона значно ширше за своїм змістом, і відповідно, прокурорський нагляд слід розглядати у принципово новому логічному обсязі. Це обумовлено і тим, що однією із функцій прокуратури є також нагляд за додержанням прав і свобод людини, які є пріоритетними, оскільки саме вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України).

Об'єктами прокурорського нагляду є підрозділи семи державних органів:

1. *Міністерства внутрішніх справ* (кримінальна, транспортна та спеціальна міліція, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, забезпеченню безпеки працівників суду, правоохоронних органів і учасників кримінального судочинства).

2. *Служби, безпеки України* (розвідка, контррозвідка, військова контррозвідка, підрозділи захисту національної державності, спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні, внутрішньої безпеки, оперативного документування, по боротьбі з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів).

3. *Прикордонної служби* (підрозділи з оперативно-розшуковою

роботи, розвідувальні органи Державного комітету в справах охорони державного кордону України |.

4. *Управління державної охорони* (підрозділи оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона).

5. *Органів державної податкової служби* (оперативні підрозділи податкової міліції).

6. *Органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань* (оперативні підрозділи).

7. *Розвідувального органу Міністерства оборони України* (оперативні, оперативно-технічні, власної безпеки).

Законом заборонено проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями й особами (ст. 5 Закону).

Предметом прокурорського нагляду є додержання законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність (ст. 29 Закону України «Про прокуратуру»). Це означає додержання законів щодо охорони прав і свобод людини й громадянина; встановленого порядку здійснення оперативно-розшукової діяльності та забезпечення законності рішень, що приймаються уповноваженими органами.

Більш детально слід зазначити, що до предмета прокурорського нагляду відноситься законність здійснення оперативно-розшукових заходів, які перевіряються під час прокурорами при здійсненні поточної діяльності, у тому числі:

а) додержання законодавства про суб'єкти, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ст. 5 Закону);

б) додержання законодавства про підстави для проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 6 Закону);

в) додержання законодавства про види оперативно-розшукових заходів (ст. 8 Закону);

г) додержання законодавства про умови проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 9 Закону);

г) додержання законодавства про строки ведення оперативно-розшукових заходів (ст. 9. Закону);

д) додержання законодавства про порядок документування оперативно-розшукових заходів і реалізацію матеріалів цієї дія-

льності (ст. 8, 10 Закону)

До предмета нагляду не входять відомості про організацію, тактику, методи та засоби здійснення оперативно-розшукової діяльності за умови, що вони передбачені законодавством.

Згідно зі ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» **нагляд має своїм завданням сприяти:**

- 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань;
- 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин;
- 3) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності;
- 4) охорони прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством;
- 5) здійсненню заходів щодо запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Відповідно до завдань, визначених Законом України «Про прокуратуру», прокурорській перевірці підлягає додержання вимог Конституції України, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України, Законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про контррозвідувальну діяльність та інших законодавчих актів.

Здійснюючи нагляд за додержанням законності при проведенні оперативно-розшукової діяльності, прокурор зобов'язаний попередити порушення вимог закону, ужити заходів для їх усунення, а в разі порушення прав і законних інтересів особи, вжити заходів до поновлення порушених прав і відшкодування матеріальних збитків.

Статтею 30 Закону України «Про прокуратуру», якою регламентований нагляд прокуратури за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, передбачено тільки заходи, яких уживає прокурор при здійсненні нагляду за додержанням законів органами дізнання і до судового слідства, і підкреслено, що повноваження прокурора при цьому визначаються кримінально-процесуальним законодавством. Повноваження ж прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-

розшукову діяльність, ні цією, ні іншими статтями Закону України «Про прокуратуру» не регламентовано. Ці права прокуратури при здійсненні нагляду закріплено, зокрема, у ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Разом з тим, прокурор у кожному конкретному випадку повинен урахувати межі нагляду.

Установлені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 14) права прокурора щодо виявлення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, усунення порушень закону, поновлення порушених прав громадян та юридичних осіб і притягнення у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення, реалізуються у формі актів прокурорського реагування. До актів прокурорського реагування відносяться: подання, припис, постанова, вимога, протест, вказівка, тощо.

Акти прокурорського реагування в залежності від виявлених порушень доцільно поділити на акти процесуального та дисциплінарного характеру.

До процесуальних актів відносяться постанови про скасування постанов, приписи (вимоги) на закриття провадження в ОРС, письмові вказівки, протест на рішення в ОРС.

До актів дисциплінарного провадження слід віднести подання про усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяли; постанова про порушення дисциплінарного провадження, які вносяться на розгляд або керівнику підрозділу, що здійснює ОРД, або вищестоящому керівникові.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя і прирівняними до них прокурорами та їх заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора України начальниками та прокурорами управлінь, відділів Генеральної прокуратури України та прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (ст. 14 Закону). Таким чином, коло прокурорів, уповноважених здійснювати нагляд за законністю у даній сфері діяльності, є обмеженим.

У структурі органів прокуратури Харківської області нагляд за законністю діяльності ОВС на залізничному транспорті здійснюється відділом нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ на транспорті при провадженні ОРД, дізнання та досудового слідства прокуратури області.

Наказом Генерального прокурора України № 4/1гн від 06.04.2004 визначені підстави для проведення перевірок додержання законності в оперативно-розшукової діяльності:

- а) за плановими заходами з урахуванням стану законності;
- б) за вказівкою уповноваженого прокурора вищого рівня;
- в) за рішенням суду;
- г) за результати вивчення матеріалів кримінальних справ про розкриті злочини;
- г) інформації про неналежне реагування на доручення слідчого та суду в кримінальних справах, які перебувають у їх провадженні;
- д) дані про неналежне виконання вказівок уповноваженого прокурора;
- е) повідомлення прокурора щодо проведення заходів у порядку ст.ст. 187, 187¹ КПК України під час розслідування кримінальних справ;
- є) за ініціативою керівників відповідних галузевих управлінь і відділів в інших випадках (п. 3 наказу);
- ж) з метою перевірки фактичних даних, отриманих під час вирішення звернень та скарг громадян.

Таким чином, прокурорський нагляд є спеціальним засобом забезпечення законності при проведенні оперативно-розшукових заходів у діяльності керівників і співробітників оперативних підрозділів МВС України за для забезпечення, в першу чергу, прав та законних інтересів як окремих громадян, так і суспільства у цілому.

Стацак М. В.

ад'юнкт каф. ОРД ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З ІНФОРМАТОРАМИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вивчення міжнародного досвіду зарубіжних країн, як позитивного так і негативного, у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства завжди привертало до себе увагу багатьох вчених. І нічого

дивного в цьому немає, адже це дає змогу скористатися вже існуючими позитивними напрацюваннями закордонних колег у вирішенні існуючих проблемних питань або удосконаленні певної ділянки роботи, в тому числі, і в правоохоронній діяльності.

Одним із найважливіших аспектів діяльності поліцейських іноземних країн є організація роботи з інформаторами, якій, на наш погляд, потрібно приділити увагу. Також, значущість цієї теми для правоохоронців підтверджує висловлювання О.М. Бандурки про те, що без використання конфіденційних прийомів і методів (в тому числі, інформаторів) практично неможливо отримати достовірну інформацію про таємні плани та наміри злочинних формувань, їх дії, склад учасників, зв'язки, місця зберігання злочинно здобутого майна і цінностей. С.В. Степашин відмічає, що кримінальна поліція зарубіжних країн, спираючись на інформаторів, створює їх перманентну розвідувальну сітку на об'єктах і територіях, де ведеться збір інформації.

Слід зазначити, що в наш час питання співпраці з інформаторами в зарубіжних країнах знаходило своє відображення у наукових роботах О. Ф. Долженкова, Є. О. Железова, М. М. Перепелиці, М. А. Погорельського, М. В. Корнієнко, В. П. Сапальова, О. П. Снігерьова, Н. Є. Філіпенко, І. Р. Шинкаренко, В. В. Шендрика та інших. Однак, ряд актуальних і значущих проблем у цій сфері ще потребують подальшого дослідження.

Розглядаючи дане питання, нашу увагу привернув досвід співпраці з інформаторами у декількох розвинутих країнах. Так, в поліції Сполучених Штатів Америки (далі – США) таємних співробітників іменують, в основному, інформаторами. Ними є особи, які не входять в систему охорони правопорядку, періодично або регулярно надають інформацію посадовій особі правоохоронних органів про злочинну діяльність інших осіб. У свою чергу, інформатори поділяються на випадкових (в більшості випадків – анонімні) і завербованих. Випадкові – це особи, які нерегулярно, а іноді і випадково передають оперативникам інформацію та не мають бажання в подальшому співпрацювати з поліцією. Такі інформатори можуть бути і анонімними. Взагалі, основну роль в американській поліції відіграють завербовані інформатори, тобто спеціально підібрані особи, які є постійним джерелом інформації, яких існує три типи.

До першого типу відносяться найбільш бажані джерела, які у зв'язку із займаною ними посадою добровільно повідомляють ті або інші відомості (працівники банків, страхових, телефонних і авіаційних компаній, лікарі, водії, професорсько-викладацький склад та інші).

До другого типу належать особи, які надають інформацію під примусом поліцейських органів (особи, які притягуються до кримінальної відповідальності, засуджені, раніше судимі і інші).

До третього типу входять інформатори, збір інформації для яких є основним заняттям. Їх в деяких поліцейських органах називають спеціальними працівниками.

В іншому правоохоронному органі США – Федеральному бюро розслідувань (далі – ФБР), також використовують інформаторів. У ФБР США інформатором вважається особа, яка передає інформацію на конфіденційній основі. Звичайно ними є особи, які тісно пов'язані з об'єктами негласного розслідування і мають надійний доступ до цінної оперативної інформації. Термін «інформатор», частіше за все, вживається щодо осіб з сумнівною репутацією, джерелом інформації яких є минулі чи дійсні зв'язки з особами, котрі займаються незаконною діяльністю.

Слід наголосити, що залучаючи до співробітництва інформатора, працівники ФБР, насамперед, з'ясовують причини, які спонукали його до цього, а також визначають ступінь його надійності. Зазвичай, таких причин є декілька: грошова винагорода, помста, прагнення розширити свій вплив, зміцнити своє становище, особиста вигода, прагнення до екстравагантності, гострих відчуттів тощо.

Крім зазначеного, нашу увагу привернула класифікація таємних джерел отримання інформації в Агентстві по боротьбі з розповсюдженням наркотиків США. У цьому підрозділі вживають такі терміни, як:

- інформатор першого класу – представник кримінальної сфери або особа, яка тісно з нею пов'язана. Звичайно, він співпрацює свідомо, але інколи буває і навпаки. Наприклад, вуличний торговець наркотиками може не знати, що укладає угоду з працівниками згаданого підрозділу і, таким чином, ненавмисно виводить правоохоронців на оптового постачальника забороненого товару;

- інформатор другого класу – звичайний громадянин, наприклад, працівник готелю, який повідомляє про прибуття до

міста об'єкту оперативної уваги або легальний торговець хімічними препаратами, що можуть бути використані у виробництві амфетамінів або барбітуратів.

У такій європейській державі як Нідерланди в положеннях Кримінально – процесуального кодексу закріплено право поліцейських на використання допомоги інформаторів. Згідно законодавства цієї країни, інформатор – це особа, яка надає інформацію органам розслідування (за їх проханням чи без такого) про злочини, що були вчинені або готуються за умови збереження у таємниці його особи. Взагалі, у Нідерландах до інформаторів не має спеціальних вимог і ним може бути будь-хто. Під час своєї діяльності згадані особи повинні діяти згідно з інструкціями детективів.

У той же час, треба відмітити практику нідерландських поліцейських в тому плані, що, по-перше, вони ведуть спостереження за інформаторами, по-друге, для дотримання правил особистої безпеки і об'єктивності, конфідента опитують два детектива і, по-третє, зазначені вище детективи повинні відвідати тритижневі курси у Національному інституті підготовки детективів, на яких навчають методам та формам роботи з інформаторами (проводиться додатково після оформлення на роботу).

На нашу думку, останні три аспекти потрібно використовувати і нашим оперуповноваженим для досягнення більшої ефективності у роботі.

Поряд із сказаним, не можна не згадати такий важливий аспект роботи як стимулювання більшості інформаторів до надання інформації за грошову винагороду. Як відомо, отримання інформації за грошову винагороду від будь-яких осіб є, напевно, найлегшим способом здобуття відомостей, що становлять інтерес і люди, в більшості випадків, охочіше повідомляють щось за грошову винагороду. Доказом цього твердження є дані ФБР США, згідно яких основним мотивом надання інформації є прагнення до збагачення. Отримати винагороду за інформацію можливо на підставі положень Федерального кримінального кодексу та правил. Водночас, страхові компанії, банки, інші установи, що постраждали внаслідок пограбувань, шахрайств або інших злочинів, готові сплачувати гроші. Такі винагороди виражаються у грошовій формі та виплачуються на певних підставах інформаторам,

які надають інформацію про злочини. Типи виплат у кримінальному судочинстві диференціюються залежно від категорії наданої інформації. Наприклад, відповідно до Кримінально-процесуального збірника законів США, міністр юстиції може сплатити винагороду в розмірі до 25 тисяч доларів за інформацію про особу, яка винна у порушенні кримінального законодавства, якщо це посприє арешту або затриманню злочинця. Взагалі, згаданий міністр має право виплатити максимальну винагороду, що не перевищує 500 тисяч доларів США. При цьому, всі виплати таємним джерелам поділяються на дві категорії: нагороди і винагороди.

Нагороди мають грошовий вираз, їх виплачують в якості відповідних відсотків від вартості конфіскованих предметів, що були виявлені внаслідок проведеного розслідування та на підставі наданих інформатором повідомлень. А винагороди не належать до відсотків з певних сум конфіскованого майна. Їх сплачують з бюджету відповідного правоохоронного органу.

Таким же способом заохочують інформаторів і у Нідерландах. З цією метою Міністерством юстиції Нідерландів виділяються певні грошові кошти. Коли інформатор хоче одержати матеріальну нагороду, то його інформація має бути корисною, тобто в результаті її використання має бути розкрито чи попереджено злочин. Сума виплати обирається за погодженням з прокуратурою та міністерством юстиції. Крім цього, страхові компанії також готові платити гроші, особливо тоді, коли за допомогою інформатора виявлено певне майно (речі, товари тощо), за яке передбачаються великі відшкодувальні виплати. Винагорода надається інформаторам лише згодом.

Окрім виплат, які здійснюють правоохоронні органи, банки і страхові компанії у США, існують ще спеціальні громадські організації, що збирають кошти, контролюють фонд винагород і визначають суми та способи виплати їх за надану інформацію. Гроші у цей фонд надходять з різних джерел: від підприємств, організацій і приватних осіб. Поліція у діяльність цієї організації не втручається, а лише допомагає виділенням приміщення, обладнання і працівника (поліцейського-координатора, який працює цілодобово) для прийняття телефонних дзвінків від осіб, котрі бажають надати відомості.

Слід окремо відмітити, що ще одним вагомим стимулом до надання інформації правоохоронцям у США є передбачене законом положення про непритягнення інформатора до кримінальної відповідальності через його обізнаність з інформацією кримінального характеру.

Враховуючи все викладене, ми вважаємо за необхідне:

- закласти у бюджеті МВС України статтю видатків; «Винагорода особам, які конфіденційно співробітничали з ОВС України за інформацію, що призвела до затримання і засудження злочинця» та передбачити і у ній розміри винагороди за таку інформацію, залежно від ступеня тяжкості злочину;

- залучити до процесу виплати винагород зацікавлених юридичних і фізичних осіб, котрі постраждали від скоєних стосовно них злочинів;

- проходити курси підготовки до роботи з особами, які конфіденційно співробітничали з ОВС всім працівникам, яких вперше призначили на посаду оперуповноваженого (додатково, після оформлення на роботу), що проводились би найбільш досвідченими працівниками (стаж роботи – не менше 10 років);

- укласти відповідні угоди про стажування оперуповноважених в правоохоронних органах зарубіжних країн для вивчення і впровадження у практичну діяльність оперативних підрозділів ОВС України позитивного іноземного досвіду роботи з інформаторами.

Ступіна В. О.

викладач каф. бухгалтерського обліку
та аудиту ННІ ПФКМ ХНУВС

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Економічна безпека підприємства – це такий стан корпоративних ресурсів та підприємських можливостей, за якого гарантується найефективніше їхнє використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам.

Забезпечення всебічної безпеки підприємства потребує

створення спеціального підрозділу з метою реалізації захисних заходів – служби безпеки. Створення служб безпеки обумовлено загостренням конкурентної боротьби на зовнішньому та внутрішньому ринках та поширенням промислового шпionажу. Створення служб безпеки відображає об'єктивну потребу ділових кіл у зменшенні комерційних ризиків та підвищенні безпеки підприємницької діяльності. Як правило, ці служби очолюють колишні співробітники правоохоронних органів чи відставні офіцери розвідки та контррозвідки. Значна частина працівників – особи, які раніше приймали безпосередню участь у вирішенні питань забезпечення безпеки в державних установах.

Для ефективного управління підприємства необхідно створювати відділи служби безпеки які виконують наступні функції:

1. Технічні засоби. До них відносяться охоронно-пожежні системи, відео-радіоапаратура, засоби виявлення вибухових приладів, бронежилети, огороження тощо.

2. Організаційні засоби. Створення спеціалізованих організаційних формувань, що забезпечують безпеку підприємства.

3. Інформаційні засоби. Передусім це друкована і відеопродукція з питань збереження конфіденційної інформації. Крім цього, важлива інформація для прийняття рішень з питань економічної безпеки зберігається на комп'ютерах.

4. Фінансові засоби. Без достатніх фінансових коштів не можливе функціонування системи економічної безпеки підприємства, питання лиш в тому, щоб використати їх ціленапрявлено та з високою віддачею.

5. Правові засоби. Підприємство повинне у своїй діяльності керуватися не лише виданими вищестоящими органами влади законами та підзаконними актами, але й розробляти власні локальні правові акти з питань забезпечення економічної безпеки підприємства.

6. Кадрові засоби. Підприємство повинне бути забезпечене кадрами, що займаються питаннями економічної безпеки.

7. Інтелектуальні засоби. Залучення до роботи кваліфікованих спеціалістів, наукових робітників, що дозволяє модернізувати систему безпеки підприємства.

Служба безпеки будь-якого підприємства постійно виконує певний комплекс завдань. Головними з них для будь-якого підприємства є такі:

1. Охорона виробничо-господарської діяльності та захист відомостей, що вважаються комерційною таємницею даного підприємства.

2. Організація режиму безпеки за здійснення всіх видів діяльності, включаючи зустрічі, переговори й наради в рамках ділового співробітництва підприємства з іншими партнерами.

3. Забезпечення охорони приміщень, устаткування, офісів, продукції та технічних засобів, необхідних для виробничої або іншої діяльності.

4. Організація особистої безпеки керівництва та провідних менеджерів і спеціалістів підприємства.

5. Організація і забезпечення пропускового та внутрішнього об'єктного режиму в приміщеннях.

6. Порядок несення служби.

7. Контроль дотримання вимог режиму персоналом підприємства і партнерами (відвідувачами).

8. Організація та проведення службових розслідувань за фактами розголошення або втрати документів, інших порушень безпеки підприємства.

9. Ведення обліку сейфів і металевих шаф, в яких дозволене постійне чи тимчасове зберігання конфіденційних документів, а також облік та охорона спеціальних приміщень і технічних засобів у них.

10. Підтримка контактів із правоохоронними органами та службами безпеки сусідніх підприємств (організацій) в інтересах вивчення криміногенної обстановки в районі.

Служба безпеки підприємства завжди має бути готовою до подолання критичної (кризової) ситуації, що може постати через зіткнення інтересів бізнесу та злочинного світу. Для управління безпекою багато які підприємства створюють так звані кризові групи, до складу яких входять керівник підприємства, юрист, фінансист і керівник служби безпеки. Головна мета діяльності кризової групи – протидіяти зовнішнім загрозам для безпеки підприємства.

Сухачова І. О.
здобувач ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка,
помічник прокурора Голосіївського району м. Києва

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ ОРД

Однією з функцій прокурора відповідно до п. 3 ст. 5 Закону України «Про прокуратуру» є нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя і прирівняними до них прокурорами та їх заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора України начальниками та прокурорами управлінь, відділів Генеральної прокуратури України та прокуратур Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Однією з фундаментальних категорій, що функціонує у сфері ОРД і яка має теоретичне та практичне значення як для суб'єктів, які здійснюють ОРД, так і для суб'єктів, які здійснюють нагляд та контроль за дотримання законності у сфері ОРД, є оперативно-розшукова інформація, яка по суті є рушійною силою ОРД. Тому важливо для усіх суб'єктів, що мають відношення до юрисдикції ОРД знати поняття оперативно-розшукової інформації та добре усвідомлювати її сутність, а також розуміти її джерела. У зв'язку з цим важливе значення має класифікація таких джерел.

Слід зазначити, що прокурорському нагляду за ОРД та дослідженню проблем оперативно-розшукової інформації та її джерел присвятили свої праці відомі вітчизняні правники В. К. Антонов, О. М. Бандурка, О. Ф. Долженков, І. П. Козаченко, Ю. Ю. Орлов, М. М. Перепелиця, М. А. Погорецький, О. П. Снігерьев, І. І. Шинкаренко, І. Р. Шинкаренко та ін.

Ми поділяємо точку зору тих правників, які вважають, що з того, що оперативно-розшукова інформація це – будь-які відомо-

сті (фактичні дані), що входять до предмета дослідження в оперативно-розшуковій справі, які отримані відповідно до мети й завдань ОРД у визначений законом спосіб із будь-яких не заборонених законом джерел уповноваженими на це суб'єктами, що можуть бути обґрунтуванням відповідних рішень у певних сферах діяльності (М. А. Погорельський та ін.)

Оперативно-розшукову інформацію оперативний працівник може отримувати від самих різних джерел, які навіть важко перелічити. Усі джерела оперативно-розшукової інформації умовно поділяється на дві основні системи:

а) живі системи (люди, тварини, птиці, рослини і т. п.);

б) технічні системи (обладнання, прилади, пристрої, апарати і т. п.). Джерела інформації можна поділити на рухомі, переносні і стаціонарні: рухомі – люди, тварини, птиці; переносні – технік ні пристрої, прилади; стаціонарні – постійно діючі пункти накопичення, зберігання, обробки і передачі інформації. Оперативний працівник отримує інформацію, в тому числі і конфіденційну, із самих різних джерел, більшу частину яких непрофесіонал просто не буде брати до уваги. В практиці при збиранні інформації трапляються самі нестандартні ситуації, коли інформація поступила із самих нестандартні джерел, на перший погляд, навіть нереалістичних, яка при перевірці виявлялася найбільш важливою. Можлива ситуація, коли окрема деталь сама по собі нічого не значить, але в ланцюзі проходження інформації, у взаємній оцінці подій, стає головним доказом. Головними носіями інформації завжди являються освідомлені люди, документи, засоби безпроводного і проводного зв'язку, електронні системи обробки інформації, інші відслідковувані обставини (поведінка, результати подій, розмови і т.ін.).

Коли оперативний працівник виявляє намір скористатись якимось джерелом інформації, він повинен уявити його наявні і потенційні можливості, допустимі межі використання, ступінь надійності такого джерела інформації. Інформація, яка потрібна для обслуговування оперативно-розшукової діяльності, надзвичайно різноманітна і визначається потребами конкретної служби чи підрозділу, тими завданнями, які ставляться перед оперативними підрозділами. Зрозуміло, що потреби в інформації слідчого, оперативного працівника, технічних служб різні, хоч вони всі можуть працювати над розкриттям одного і того ж злочину. Інформаційне

забезпечення оперативно-розшукової діяльності визначається одним спільним для усіх оперативних підрозділів законом, але кожний із них може на практиці використовувати свої специфічні прийоми, які регламентовані відомчими нормативними актами.

Оперативна інформація може бути первинною, перевіреною (достовірною), тотальною (повною, вичерпною) або частковою, поточною, конкретною, загальною або деталізованою, відкритою (доступною), закритою (таємною, особливо таємною, конфіденційною, для службового користування), оціночною, програмною, прямою і непрямую. При всій розбіжності характеристик інформації чи при її наявності в достатніх обсягах, оперативний працівник не може нехтувати будь-якою додатковою інформацією, яка б вона не була початковою чи загальною.

Досвідчений і професійно грамотний оперативний працівник може постійно отримувати потрібну інформацію на протязі робочого часу і поза ним із різних джерел. Джерела інформації можуть бути відкритими, легальними і загальнодоступними і закритими, конфіденційними.

До відкритих джерел відносяться всі засоби масової інформації, різні офіційні звіти, повідомлення, відкриті статистичні дані, протоколи і інші, які не мають обмежень на розповсюдження та використання. Те, що для інших здається беззмістовним повідомленням, для оперативного працівника може мати неабиякий інтерес. Якщо молода людина, виступаючи на тепебаченні, ділиться враженнями про приємний відпочинок на заморському курорті, у когось це може викликати обурення чи заздрість, а у оперативного працівника професійний інтерес хто ця молода людина, скільки коштує відпочинок на Гаваях і яким шляхом вона здобула кошти собі на відпочинок. Коли оперативний працівник бачить, ідучи по вулиці, молоду людину за кермом «Феррарі», знаючи, що і відпочинок на далеких островах і суперсучасна іноземне авто коштує сотні тисяч гривень, або десятки тисяч доларів, то він задумується над суто професійними питаннями з цього приводу і зробить собі замітки на пам'ять.

Для розв'язання службових завдань потрібна оптимальна інформація. Інформація буде корисною тільки тоді коли її можна використати, легалізувати, а це залежить від її повноти, конкретності, своєчасності. Оперативному працівнику слід конкретно розрізняти

факти, думки, інформацію: факти – точні, конкретні дані; думки – особисті судження, передбачення, оцінки, прогнози; інформація – аналітично оброблені дані, які витікають із фактів та їх оцінок.

Уяснивши необхідність збирати відповідну інформацію, оперативний працівник ставить перед собою запитання:

- що необхідно вияснити?
- де і в якому виді може бути бажана інформація?
- хто і в якому обсязі може її знати?
- хто її може отримати?
- як і в якому виді можна її отримати?

Вирішення поставлених питань залежить як від зовнішніх умов, так і від досвіду, знань, професіоналізму, волі, винахідливості і можливостей оперативного працівника.

Отримана інформація дозволяє орієнтуватись в ситуації, планувати подальші дії, відслідковувати результативність здійснюваних заходів, ухилятися від випадковостей і уникати помилок, прийняти тактичні і стратегічні рішення, ставити нові завдання по збору додаткової інформації. Оперативний працівник сам вибирає конкретні форми пошуку інформації залежно від цілей і завдань, поставлених перед ним, а також залежно від ситуації, яка складається. Але оцінювати, аналізувати зібрану інформацію може і хтось інший: слідчий, старший оперативний керівник, колега по роботі, якому передана інформація для використання чи прокурор, який здійснює нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю чи розслідуванням злочину.

Отриману оперативну інформацію необхідно: вивчити, осмислити; оцінити по мірі достовірності, важливості, можливості використання ідкрито чи таємно; співставити, порівнявши з іншими оперативними даними і офіційними відомостями; визначитись чи потрібна додаткова інформація, а як що так, то яка і де її можна знайти; прийняти рішення як ефективно використати отриману і інформацію, врахувати в своїх планах, передати кому належить, додатково перевірити чи «притримати» до слушного часу, для накопичення.

Згідно ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», одержані внаслідок оперативно-розшукової діяльності відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених

законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становлять державну, військову і службову таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини.

Збирання інформації, її накопичення та обробка є безперервним і трудомістким процесом, який складає основну форму оперативно-розшукової роботи, головним напрямком якої є збирання конфіденційної інформації негласними методами.

Оперативно-розшукова інформація становить основний зміст матеріалів ОРД, які можуть бути використані відповідно до ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та з дотримання вимог КПК України в інтересах кримінального судочинства. Знання про види джерел оперативно-розшукової інформації та напрямів її використання має важливе значення для удосконалення прокурорського нагляду за дотримання законності у сфері ОРД, у тому числі й використанням матеріалів ОРД у кримінальному процесі для обґрунтування відповідних процесуальних рішень.

Севостьянов В. П.

канд. юрид. наук, доцент каф.

кримінального права і кримінології ННІ ПЕС ХНУВС

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Згідно ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – ОРД) до підрозділів, які здійснюють ОРД, відносяться оперативні підрозділи органів і установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Стаття 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – ДКВСУ), також передбачає здійснення оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань згідно із законами України.

До правових підстав здійснення ОРВД в колоніях ДКВСУ відноситься стаття 104 Кримінально-виконавчого кодексу України

(далі – КВК), яка встановлює що основним завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;
- виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;
- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;
- надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених, адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні та інші технічні засоби, що також передбачено ст. 103 КВК України.

Зрозуміло що наявність правових підстав для здійснення будь-якої діяльності, зокрема ОРД, потребує належного матеріально-технічного, фінансового і кадрового забезпечення.

Загальний обсяг фінансування діяльності установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС за останні роки складав від 30 до 40 відсотків мінімально необхідної потреби.

Тому Постановою КМУ № 1090 від 3 серпня 2006 р. «Про затвердження Державної програми покращення умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, на 2006-2010 роки» було передбачено фінансування цієї Програми з коштів державного бюджету в обсязі 2 млрд. 262 млн. 471 тис. гривень.

Серед заходів, які відповідним чином сприяють організації та проведенню ОРД, були передбачені наступні:

- придбання необхідної медичної техніки та виробів медичного призначення в кількості 3618 одиниць, на загальну суму 307 млн. 492 тис. грн.;
- придбання спеціальних та спеціалізованих автотранспортних засобів в кількості 1468 одиниць на загальну суму – 126 млн. 556 тис. грн.;
- обладнання загорож для попередження втеч вздовж периметрів

усіх виправних колоній і слідчих ізоляторів загальною довжиною – 300 тис. погонних метрів на загальну суму 12 млн. 330 тис. грн.;

- заміна огорож, що вичерпали свій ресурс і перебувають в аварійному стані вздовж периметрів виправних колоній та слідчих ізоляторів загальною довжиною – 113 тис. погонних метрів на загальну суму 52 млн. 225 тис. грн.;

- придбання нових сучасних комплексів технічних засобів в кількості 150 комплексів на суму 22 млн. 605 тис. грн.;

- створення надійної системи електропостачання в кількості 35 об'єктів на суму 10 млн. 482 тис. грн.;

- забезпечення установ виконання покарань аварійними джерелами електропостачання в кількості 182 одиниць на суму 22 млн. 440 тис. грн.;

- придбання спеціальних приладів для оперативних підрозділів органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів в кількості 995 одиниць на суму 2 млн. 55 тис. грн.;

- придбання, оновлення, утримання в належному стані комунікацій і засобів зв'язку, цифрових АТС, персональних комп'ютерів та програмного забезпечення загальною кількістю 5387 комплектів на суму – 41 млн. 600 тис. грн.

На цей час ніяких даних щодо результатів виконання вказаної Програми цілком або за окремими розділами за існуючими офіційними джерелами не має.

Відсутність належних умов тримання засуджених значно ускладнює роботу усіх служб і підрозділів установ виконання покарань і спонукає адміністрацію рухатися шляхом фактичного перевантаження встановленого «ненормованого» робочого часу працівників установи. (За нашими даними це перевантаження перевищує норму в 2, а інколи в 3 рази).

До проблем організаційно-управлінського рівня відносяться питання ефективної взаємодії оперативних підрозділів установ ДКВС з іншими, які згідно законодавства України мають право на здійснення ОРД (МВС, СБУ, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони, органи Державної податкової служби, розвідувальні органи Міністерства оборони України).

Тобто мова ведеться про наявність окремих систем оперативних підрозділів з відомчими завданнями і повноваженнями в умовах відсутності взаємозв'язку і єдиного координаційного

центру управління означеним видом діяльності.

Результативність виконання будь яких функцій або завдань в решті решт залежить від кадрового забезпечення оперативних підрозділів установ ДКВС. З часу розпаду системи підготовки кадрів СРСР, в Україні немає жодного відомчого вищого навчального закладу, який готує фахівців для оперативних підрозділів установ ДКВС, а навчальні дисципліни відповідного циклу в ВНЗ системи МВС скорочені з невідомих обставин в загальному обсязі в 2 або 3 рази.

З метою реформування ДКВС Указом Президента України «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» від 25 квітня 2008 р. за № 401/2008, передбачена ціла низка заходів серед яких є також поліпшення роботи з кадрами ДКВС, вдосконалення їхньої професійної підготовки і створення вищого навчального закладу для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу ДКВС, а також створення на першому етапі реалізації цієї Концепції (2008-2012 роки) спеціального відомчого науково-дослідного центру з проблем діяльності Державної кримінально-виконавчої системи.

Означеним Указом Президента Кабінету Міністрів України було доручено розробити та затвердити у тримісячний строк Комплексну цільову Програму реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, але до цього часу цієї Програми не має.

Тому ціла низка проблем удосконалення процесу виконання і відбування кримінальних покарань в Україні продовжує залишатися невирішеною.

Телійчук В. Г.

канд. юрид. наук, нач. каф. ОРД та інформаційної безпеки
Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС

ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРИ РОЗКРИТТІ РОЗБІЙНИХ НАПАДІВ ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Розбій належить до найбільш небезпечних корисливо-насильницьких злочинів. Він посягає на два об'єкти: право власності й особу (її здоров'я і життя).

Розбійні напади, як правило, вчиняють добре організовані

злочинні групи (дослідження свідчать, що 52,6 % розбійних нападів на квартири громадян вчиняються групами у яких беруть участь від чотирьох до семи осіб), озброєні, обладнані сучасними видами щільникового і мобільного зв'язку, першокласним транспортом. У таких групах, як правило існує чіткий розподіл ролей, висока дисципліна. Забороняється пити, курити наркотики, з'являтися в окремих місцях у конкретний час.

Розкриття розбійних нападів на квартири громадян, розшук та затримання злочинців залежить від багатьох факторів, серед яких першочергове значення мають: умови (місце, час); предмет посягання; спосіб заволодіння майном чи грошима; наявність злочинної групи; особистість злочинця та інші.

Злочинець, як правило, швидко зникає з місця вчинення нападу. Але не завжди, особливо при розбійних нападах, які вчиняються добре організованими злочинними групами, залишаються видимі сліди злочину, які вказують на особистість злочинця і дозволяють організувати його розшук.

Все це вимагає від оперативних працівників досконало знати не тільки застосування негласних оперативно-розшукових заходів, а й криміналістичні прийоми розкриття і розслідування розбійних нападів на квартири громадян, а також засвоювати досвід боротьби з цими злочинами.

Активний пошук нападника, збирання доказів, що характеризують факт розбійного нападу, якісне розкриття у багатьох випадках визначаються знанням обставин, які підлягають доказуванню по справам про ці злочини. До таких обставин відносяться: місце, час, умови вчинення розбійного нападу (досвід показує, що ці злочини частіше за все вчиняються в умовах, які забезпечують раптовість нападу, можливість швидко заволодіти майном або грошима); спосіб вчинення розбійного нападу (чи застосовувалося фізичне або психічне насильство, в чому конкретно воно відображалось, чи застосовувалася зброя або знаряддя насильства. Дані відносно зброї або знаряддя злочину мають першочергове значення перш за все для розшуку злочинця, а потім для його викриття і встановлення складу злочину; виясняючи обставини розбійного нападу необхідно встановити, чи користувався злочинець (група) транспортним засобом і яким саме, його прикмети); чи передувала нападу підготовка, яка саме, коли вона проводилася, з ким; чи засто-

совував злочинець, і які саме, прийоми для укриття злочину: кував зовнішність чи ні, чи міняв одяг, чи було інсценування іншого злочину; по відношенню до кого було скоєно розбійний напад; хто скоїв напад; скільки людей приймало участь в нападі, наявність попередньої змови між ними, склад групи, умови її формування, роль кожного в скоєнні злочину; як показали дослідження, вид організованої групи залежить від способу її утворення. Він же обумовлює й інші відмінності між групами, зокрема по груповій поведінці їх учасників; наявність пособників, підбурювачів, збувальників викраденого, дані про них; які обставини сприяли нападу і чи свідомо використовувалися злочинцем.

Але дотримуючись цих загальних умов, треба разом з тим враховувати особливості цього виду злочину.

Розбійні напади вчиняються звичайно в обстановці, при якій потерпілі безпосередньо спостерігають дії злочинців (виключення складають випадки коли напади вчиняються у нічний час або ж потерпілому несподівано наносять тяжкі тілесні ушкодження, які тягнуть втрату свідомості або суттєвий розлад психічного стану). Цей вид злочинів як правило вчиняють добре організовані злочинні групи.

Для прийняття ефективних заходів боротьби з організованими злочинними групами (далі – ОЗГ), які вчиняють розбійні напади оперативні підрозділи повинні мати можливість здійснювати систематичний збір та аналіз інформації з усіх відповідних джерел, щоб використовувати оперативні дані як у стратегічних, так і тактичних цілях. Підготовка оперативних даних потребує отримання, обробки та аналізу великого обсягу інформації про осіб та організації, які підозрюються у причетності до вчинення злочину. Методи, що застосовуються для отримання й використання такої інформації, мають бути регламентовані законодавством.

На сучасному етапі ефективна боротьба з організованою злочинністю неможлива без широкого застосування оперативно-технічних засобів (далі – ОТЗ). Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності є складовою оперативного пошуку і фіксації фактичних даних щодо протиправної діяльності окремих осіб та злочинних угруповань, що дозволяє своєчасно виявляти та оперативно документувати злочинну діяльність осіб за умов, коли використання слідчих, оперативно-розшукових

заходів неможливе, недоцільне або малоефективне. Процес фіксації фактичних даних при проведенні оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів пов'язаний з поняттям оперативно-технічного документування (далі – ОТД) скритої злочинної діяльності осіб та організованих злочинних угруповань.

Інколи розбійні напади вчиняються в присутності очевидців, які можуть повідомити прикмети злочинців і впізнати їх. Про факт нападу, як правило, швидко стає відомо органам міліції. Тому працівники підрозділів карного розшуку після отримання повідомлення про злочин у більшості випадків мають можливість: *швидко зібрати відомості про прикмети злочинців і викрадене майно; негайно організувати переслідування злочинців по гарячих слідах і здійснити спеціальні заходи загорджувального характеру; прийняти заходи до виявлення і затримання злочинців в місцях їх ймовірної появи; виявити і затримати злочинців при спробі збуту викраденого майна.*

Розкриття розбійних нападів починається з проведення початкових оперативно-розшукових заходів в районі вчинення злочинів, направлених на виявлення і затримання злочинців. Ці заходи проводяться органом внутрішніх справ на території якого скоєно напад, а також територіальними і транспортними органами міліції, які обслуговують суміжні території.

Характер і напрямок початкових оперативно-розшукових заходів залежить від наявності вихідних фактичних даних відносно обставин скоєного нападу і особи злочинця. Цим визначається різноманітність заходів, які можна звести у наступні чотири основні групи:

оперативно-розшукові заходи, які здійснюються безпосередньо після вчиненого розбійного нападу з метою виявлення і затримання злочинців, які зникли з місця події; оперативне орієнтування інших органів внутрішніх справ про скоєний напад та використання їх допомоги по розкриттю цього злочину, розшуку злочинців і викраденого; оперативно-розшукові заходи, що здійснюються в місцях збуту викраденого злочинцями майна та інших цінностей; оперативно-розшукові заходи, що здійснюються з метою встановлення причетності до злочину осіб, які стоять на обліках в органах внутрішніх справ.

Розкриття розбійних нападів, є складним процесом, який потребує комплексного використання сил і засобів органів внутріш-

ніх справ. Він включає в себе: *організаційні заходи попереднього характеру; оперативно-розшукові заходи на початковому та послідовних етапах по встановленню осіб, які вчинили ці злочини.*

Заходи, що проводяться при розкритті розбійних нападів по гарячих слідах, мають бути спрямовані на виявлення, збирання інформації про осіб, що скоїли розбійний напад (з урахуванням наявної оперативної інформації стосовно осіб, про яких є інформація щодо їх причетності до вчинення розбійних нападів), а також на їх затримання. На даному етапі розкриття злочину основне тактичне завдання повинне зводитися також до того, щоб силами наявних нарядів міліції та оперативно-пошукових груп якнайшвидше блокувати певну територію, у межах якої можуть знаходитися злочинці, та організувати пошукові заходи для їх виявлення, використовуючи інформацію, що надходить.

Принцип повноти інформації у боротьбі з ОЗГ, які вчиняють розбійні напади (вище було зазначено, що цей вид злочинів як правило вчиняють добре організовані злочинні групи) реалізується шляхом широкого охоплення всіх можливих джерел інформації (що відображає події, які стосуються злочинної діяльності), особливо застосуванням ОТЗ для негласного аудіо- чи відеозапису як у громадських місцях, так і шляхом проникнення до приватних приміщень.

Мета застосування технічних засобів в ОРД полягає в отриманні матеріалізованих даних (копій документів, люмінесцючих слідів, фотографій, кіно-, відеозапису об'єктів та ін.) та відомостей в ідеальній формі (знань) про правопорушників, їх дії, зв'язки з метою припинення правопорушень в інтересах кримінального судочинства.

Дані, отримані в результаті застосування ОТЗ у кримінальному процесі, – це перенесені на технічний засіб відомості про факти, які відображаються в різноманітних матеріальних носіях, характеризуються інформаційною цінністю, на основі яких у визначеному законом порядку спеціально уповноважені органи держави встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

В інтересах кримінального судочинства матеріали ОТД можуть бути використані:

в якості приводу і підстави для порушення кримінальної справи; для підготовки та проведення слідчих та судових дій; в доказуванні по

кримінальній справі відповідно до кримінально-процесуального закону, який повинен регламентувати збирання, перевірку та оцінку доказів, отриманих за допомогою застосування ОТЗ; для розшуку осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду та ухиляються від відбування покарання.

Таким чином, застосування ОТЗ у боротьбі зі злочинністю, проведення оперативно-технічного документування злочинної діяльності ОЗГ, які вчиняють розбійні напади має важливе значення для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Уваров В. Г.

канд. юрид. наук,

начальник УМВС України в Миколаївській області

СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Закон України про ОРД, КПК України визнає що правова основа оперативно-розшукової діяльності входить до кримінального процесу. Цей підхід детально аргументується в юридичній літературі, що зачіпає проблематику оперативно-розшукової діяльності. Зупиняючись на основних положеннях реалізації оперативно-розшукової інформації, В.Г.Самойлов відзначав, що оперативно-розшукова діяльність органу дізнання реалізується не тільки в правових нормах кримінального права, але і кримінального процесу.

Закон про ОРД визначив статус оперативно – розшуковій інформації і основні напрями по її змісту і використанню. Основні положення закону указують, що результати ОРД повинні використовуватися в кримінально – процесуальній сфері як приводи та підстави для порушення кримінальної справи, підготовки і проведення слідчих дій, а також як допустимі докази по кримінальній справі.

Сказане свідчить на користь того, що співвідношення ОРД. і кримінального процесу може мати форму залежності результатів оперативно-розшукової діяльності кримінально – процесуальних процедур покликаних вирішити питання про допуск оперативної, пошукової, розшукової інформації в кримінально – процесуальне судочинство. Як правило, збір фактичних даних про особу що скоїла злочин здійснюється до порушення кримінальної

справи шляхом проведення не процесуальних форм. Оперативний співробітник забезпечує збір інформації на користь ефективного здійснення кримінального розслідування. Отриманні фактичні дані закріплюються як докази, тільки після оформлення їх в процесуальній формі.

Не можна не відмітити, що зміст законодавчих актів, регламентуючих ОРД з деякими особливостями зберегло все ж таки традиційне співвідношення ОРД і кримінального процесу як функції кримінальної юстиції. Мова йде про те, що кримінальний процес виступає як жорсткий фільтр інформації, яка отримана оперативно-розшуковим шляхом на стадії оперативно-розшукового провадження по фактам законспірованих злочинів, що здійснюються професійно, зокрема організованими злочинними структурами. В цьому випадку норми кримінально-процесуального закону забезпечують слідчому роль арбітра, який проводить оцінку фактичних даних, здобутих оперативними підрозділами.

Це обумовлює відповідну концепцію регламентації ОРД і кримінально-процесуальної діяльності.

Основні положення концепції можна охарактеризувати виходячи з моделі розслідування таємних злочинів.

Етап оперативно-розшукового процесу, включає до себе:

- виявлення інформації про злочинні угруповання;
- оперативна перевірка інформації;
- оперативну розробку осіб та злочинних угруповань;
- надання результатів ОРД органам до судового слідства;

Етап до судового провадження, який здійснюється в правовому режимі, вирішує питання про допустимість фактичних даних і визначення їх статусу доказів.

Правовою основою даної моделі є: оперативно-розшукове законодавство, що регламентує системно-процесуальний аспект оперативно-розшукового процесу; кримінально – процесуальне законодавство, що визначає порядок проведення дізнання та до судового слідства.

Організаційно-структурне забезпечення аналізованого варіанту припускає наявність оперативних підрозділів і слідчих апаратів, що функціонують в різних правових режимах. Вище приведена модель розслідування таємних злочинів у результаті

забезпечується можливостями двох функцій кримінальної юстиції — оперативно-розшуковою і кримінально-процесуальною.

Слід зазначити, що оперативно-розшукове і кримінально-процесуальне законодавство випробували і випробовують на собі вплив варіантів законодавчого регулювання оперативно-слідчої роботи.

Так, зняття інформації з каналів зв'язку, прослуховування телефонних та інших переговорів спочатку було прерогативою тільки оперативно-розшукових органів, які мали право на проведення даного заходу, і лише після закріплення даної дії в КПК України воно отримало статус слідчої дії.

Законодавець не переслідує мету визначити правовий статус оперативно-розшукової інформації, його завдання включає розкриття злочинів, викриття винної особи яка скоїла злочин як оперативним, так і слідчим шляхом.

Зусилля оперативних підрозділів включають оперативний супровід як до порушення, так і після порушення кримінальної справи.

Філіпенко Н. Є.

канд. юрид. наук, доцент каф. кримінально-правових дисциплін та адміністративного права ХЕПУ

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Закріплення у Конституції України норми про те, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41), а також того, що громадянам гарантується... захист інтелектуальної власності... кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом (ст. 54), передбачає утворення та функціонування в державі відповідних правотворчих, правозастосовних та правозахисних механізмів, які у комплексі є необхідною умовою протидії (попередження та розкриття) злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності.

У ст. 2 Закону України «Про міліцію» захист власності від злочинних посягань визначено одним із основних завдань міліції, до організаційно-штатної структури якої входять і підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, яка у спеціалізованому законодавчому акті визначена як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Як вірно наголошується в Рекомендаціях парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування», нагальна необхідність ефективної правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності для України зумовлюється обраною нею стратегією побудови цивілізованих ринкових відносин, забезпечення соціальної орієнтації економіки та інноваційного соціально-економічного розвитку, що має спиратися насамперед на активізацію власного інтелектуального потенціалу. Додамо лише те, що важливе значення забезпечення правової охорони інтелектуальної власності для розвитку України зумовлено винятковою роллю інтелектуального капіталу в становленні світової економіки XXI століття, яка базується на стратегії інноваційного розвитку економіки, яка має спиратися насамперед на інтелектуальний потенціал. Наприклад, в аналітичному огляді американських економістів за 2007 рік стверджується, що основні галузі індустрії, засновані на об'єктах інтелектуальної власності, створили у 2006 році доданої вартості на суму 255 млрд. доларів або ж 3,7 % валового вітчизняного продукту США. А усі галузі, що використовують об'єкти інтелектуальної власності загалом, створили 5,7 % ВВП США; у цих галузях було зайнято понад 3 млн. американців, тобто близько 2,5 % загальної зайнятості населення. Тільки у 1999 році доходи американської економіки від інтелектуальної індустрії становили 53 млрд. доларів.

Таким чином, проголошений Україною курс на інтеграцію до ЄС примушує створити дієздатну національну систему охорони інтелектуальної власності, яка є важливим засобом ефективного розвитку національної економіки нашої держави.

Не можна сказати, що проблема попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності залишалася поза увагою вчених, свідченням чого є окремі наукові праці К. Антонова, О. Бандурки, В. Барко, В. Бутузова, В. Василичука, М. Гуцалюка, О. Долженкова, Г. Душейки, С. Ємельянова, І. Козаченка, Д. Никифорчука, С. Ніколаюка, В. Ортинського, С. Суслова, М. Тищенко, Р. Томма, В. Цимбалюка, В. Шевченка, О. Юрченка, І. Яковлева та інших вчених, але не слід стверджувати й того, що вона знайшла своє остаточне вирішення, оскільки у цій сфері існує низка невіршених питань як теоретико-методологічного, правового, так і організаційно-практичного характеру. Натомість беззаперечним є й те, що лише комплексний підхід до характеристики окремо взятого явища, у нашому випадку злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, під час якої будуть використані напрацювання різних галузевих наук, і особливо кримінально-правового блоку, надасть змогу об'єктивно з'ясувати їх сутність та особливості.

Україна протягом останніх років значно активізувала процес свого входження до світових структур, що регулюють процеси створення, набуття прав та використання інтелектуальної власності, і вже є учасницею більшості багатосторонніх міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері. Проте її участь у зазначеній глобальній системі все ще є недостатньою. Непоодинокими є випадки, коли через низьку правову та економічну культуру суб'єкти науково-технічної та економічної діяльності добровільно відмовляються від використання існуючих механізмів захисту своїх прав та інтересів як власники інтелектуальних здобутків.

Проблеми забезпечення захисту прав інтелектуальної власності в Україні багато в чому визначаються значною нестачею кваліфікованих фахівців з цих питань, що потребують великого обсягу спеціальних теоретичних знань та практичного досвіду.

Таким чином, вирішення проблем правової охорони та захисту інтелектуальної власності в Україні відбувається в умовах, коли в основному вже сформувалася глобальна система її регулювання охорони та захисту. Базові характеристики цієї глобальної системи мають бути враховані і Україною.

ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Права і свободи людини, їх гарантії складають зміст і цілі державної діяльності. Україна, як держава, відповідає перед людиною за свою діяльність, а ствердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком і завданням. Виконання вказаних завдань покладається на всі державні органи і громадські організації. Разом з тим, серед державних органів діють і такі, які створені, в основному, для охорони і захисту прав громадян, тобто для здійснення правоохоронної діяльності. Такі органи наділяються певною компетенцією на здійснення своїх повноважень, у тому числі і засобами оперативно-розшукової діяльності. Характерним для всіх напрямків оперативно-розшукової діяльності є їх захисний характер, направлений на створення умов, що забезпечують права і свободи громадян, безпеку визначених законом об'єктів від злочинних посягань, на усунення причин і умов учинення злочинів, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки. Визначаючи мету оперативно-розшукової діяльності, законодавець особливо виділив інтереси людини і громадянина, поставивши їх на перше місце у переліку об'єктів захисту.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених різним питанням теорії та практики оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, найбільш актуальним і мало дослідженим залишається питання забезпечення прав і свобод громадян. Серед них подальшої розробки потребують питання пов'язані з розробкою завдань і принципів оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на забезпечення прав і свобод громадян. Необхідність вирішення цих питань зумовлена суттєвими змінами, що відбуваються у соціально-економічному житті суспільства, а отже й у законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах України, що регламентують організаційно-тактичні аспекти забезпечення прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності.

У законодавчих актах та наукових працях зміст оперативно-

розшукової діяльності органів внутрішніх справ традиційно зводять до системи заходів, що здійснюються спеціально уповноваженими на те суб'єктами із застосуванням переважно негласних сил, засобів і методів з метою вирішення завдань щодо боротьби зі злочинністю. Але серед вчених в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності продовжується дискусія відносно того, що законодавче визначення оперативно-розшукової діяльності не є досконалим і потребує уточнення. На думку М.А. Погорецького, «на сьогодні, крім законодавчого визначення в ст. 2 Закону України від 18 лютого 1992р. «Про оперативно-розшукову діяльність» як системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються з використанням оперативних і оперативно-технічних засобів, існує понад півтора десятка його наукових дефініцій. Неоднозначно тлумачиться сутність ОРД і не тільки в теорії, а й у відомчих нормативно-правових актах органів СБУ, МВС та ін., що негативно позначається на цій діяльності при вирішенні завдань, поставлених перед її суб'єктами, здійсненні прокурорського нагляду та судового контролю за нею». Відносячи оперативно-розшукову діяльність до державно-правової форми боротьби зі злочинністю, українські вчені визначають її як «вид правоохоронної діяльності оперативних (спеціальних) підрозділів і служб відповідних державних органів, уповноважених чинним законодавством здійснювати гласні й негласні пошукові, розвідувальні й контррозвідувальні заходи із застосуванням оперативних і оперативно-технічних засобів з метою припинення правопорушень, а також одержання інформації в інтересах кримінального судочинства, безпеки суспільства і держави».

Теоретичні положення, щодо спрямованості ОРД на захист прав і свобод громадян розвинув І. П. Козаченко, який підкреслив, що «оперативно-розшукова діяльність відзначається чітким правовим регулюванням системи гласних і негласних заходів, оперативних і оперативно-технічних засобів, установленням державних правових гарантій законності, суворим дотриманням прав і свобод громадян, суб'єктів оперативно-розшукової діяльності й осіб, що залучаються до її здійснення» Важливою методологічною основою оперативно-розшукової діяльності вважає І. П. Козаченко, є її основні завдання у сфері кримінального судочинства – забезпечення захисту особи, прав та законних інтересів фізичних і юридичних

осіб, які беруть у ньому участь, повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Цю точку зору поділяють О. Ф. Долженков та А. Ф. Думко. Вони також вважають, що оперативно-розшукова діяльність знаходить широке застосування у вирішенні завдань кримінального судочинства та забезпечує реалізацію кримінально-процесуальних норм. Визначаючи сутність і спеціальне призначення та завдання оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, вони звертають увагу на те, що «оперативно-розшукова діяльність є обумовленою потребами боротьби зі злочинністю системою пошукових, розвідувальних, (контррозвідувальних) заходів, що здійснюються відповідно до законів і підзаконних правових актів з метою своєчасного запобігання, забезпечення виявлення, швидкого і повного розкриття злочинів і розшуку осіб, які вчинили їх, та осіб, що ухиляються від слідства, суду і виконання вироку».

Завдання оперативно-розшукової діяльності є складовою частиною завдань правоохоронних органів, серед яких особливе місце відводиться забезпеченню прав і свобод громадян. Під поняттям «завдання» слід розуміти обсяг роботи, який необхідно виконати для досягнення поставленої мети. На захисний характер цих завдань прямо вказується у законодавчих актах України, що стосуються діяльності правоохоронних органів держави, у тому числі міліції. З прийняттям у 1992 р. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукова функція, яка завжди складала виняткову таємницю, придбала державно-правовий статус, що забезпечило законодавче вирішення протиріч між конституційними гарантіями прав людини і гострою необхідністю адекватного реагування на кримінальний професіоналізм і організованість злочинців. На думку О. М. Бандурки, з прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вдалося вирішити основні завдання, щодо створення її правової основи та надання офіційного статусу оперативно-розшуковій діяльності як державно-правовій формі боротьби зі злочинністю.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», завданнями оперативно-розшукової діяльності є

пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

У цьому контексті, на думку І. Г. Богатирьова, важливе значення має визначення підстав правомірності і доцільності вжиття тих чи інших оперативно-розшукових заходів, встановлення допустимих меж втручання у правосуб'єктність особи, навіть якщо її причетність до протиправного діяння встановлена, визначення необхідних заходів для захисту прав і свобод особи. Заслугує на підтримку думка М.А. Погорецького та інших науковців, що в умовах зміцнення і розширення оперативно-розшукових органів, оснащення їх сучасною спеціальною технікою завдання забезпечення прав і свобод громадян набувають ще більшої актуальності. Тому під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, оперативні працівники зобов'язані постійно враховувати те, що, незважаючи на її, переважно, негласний характер і різноманітність завдань, всі оперативно-розшукові заходи мають проводитись виключно у рамках чинного законодавства з дотриманням прав і свобод громадян, на основі певних принципів, закріплених в нормах закону, постановах уряду та відомчих нормативних актах.

Фурса В. А.

канд. екон. наук, доцент ХНУВС

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Основними напрямками організації економічної безпеки підприємства за окремими функціональними складовими є:

1. Фінансова складова, яка вважається провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи.

Спочатку оцінюються загрози економічної безпеці, що мають політико-правовий характер і включають:

- внутрішні негативні дії;
- зовнішні негативні дії;

- форс мажорні обставини.

У процесі оцінки поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підлягають аналізу:

- фінансова звітність і результати роботи підприємства – платоспроможність, фінансова незалежність, структура й використання капіталу та прибутку;

- конкурентний стан підприємства на ринку – частка ринку, якою володіє суб'єкт господарювання; рівень застосовуваних технологій і менеджменту;

- ринок цінних паперів-підприємства – оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій і лістинг.

2. Інтелектуальна й кадрова складова – належний рівень економічної безпеки у великій мірі залежить від складу кадрів, їхнього інтелекту та професіоналізму.

Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємозв'язані і водночас самостійні напрями діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання.

На першій стадії процесу охорони цієї складової економічної безпеки здійснюється оцінка загроз негативних дій і можливої шкоди від таких дій. З поміж основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виокремлюють недостатню кваліфікацію працівників тих чи інших структурних підрозділів. Їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь своїй фірмі. Це може бути зумовлене низьким рівнем управління персоналом, браком коштів на оплату праці окремих категорій персоналу підприємства чи нераціональним їх витрачанням.

3. Техніко-технологічна складова – процес охорони техніко-технологічних складової економічної безпеки, як правило, передбачає здійснення кількох, послідовних етапів.

Перший етап охоплює аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції, аналогічної профілю даного підприємства чи організації проектувальника.

Другий етап – це аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій.

На третьому етапі здійснюється аналіз товарних ринків за профілем продукції, що виготовляється підприємством, та ринків товарів-замінників; оцінка перспектив розвитку ринків продукції

підприємства; прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для випуску конкурентоспроможних товарів.

Четвертий етап присвячується переважно розробці технологічної стратегії розвитку підприємства.

На п'ятому етапі оперативно реалізуються плани технологічного розвитку підприємства в процесі здійснення ним виробничо-господарської діяльності.

Шостий етап є завершальним, на якому аналізуються результати практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки на підставі спеціальної карти розрахунків ефективності таких заходів.

4. Політико-правова складова – загальний процес охорони політико-правової складової економічної безпеки здійснюється за типовою схемою, яка охоплює такі елементи (дії) організаційно-економічного спрямування:

- а) аналіз загроз негативних впливів;
- б) оцінка поточного рівня забезпечення;
- в) планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення цього рівня;
- г) здійснення ресурсного планування;
- д) планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства;
- е) оперативна реалізація запропонованого комплексу заходів щодо організації належного рівня безпеки.

Основними причинами виникнення внутрішніх негативних впливів можуть бути:

- а) низька кваліфікація працівників юридичної служби відповідного суб'єкта господарювання та помилки у підборі персоналу цієї служби;
- б) недостатнє фінансування юридичного забезпечення підприємницької або іншої діяльності.

Причини виникнення зовнішніх негативних впливів здебільшого мають подвійний характер, а саме: небажання чи нездатність підприємства активно впливати на зовнішнє політико-правове середовище його (її) діяльності.

На підприємство постійно надходять потоки інформації, що розрізняються за джерелами їхнього формування (виникнення). Заведено видокремлювати:

- відкрити офіційну інформацію;
- вірогідну нетаємну інформацію, одержану через неформальні контакти працівників фірми з носіями такої інформації.

Оперативна реалізація заходів з розробки та охорони інформаційної складової економічної безпеки здійснюється послідовним виконанням певного комплексу робіт, а саме:

а) збирання різних видів необхідної інформації, що здійснюється через офіційні контакти з різноманітними джерелами відкритої інформації, неофіційні контакти з носіями закритої інформації, а також за допомогою спеціальних технічних засобів.

б) обробка та систематизація одержаної інформації, що проводиться відповідною службою підприємства (організації) з метою упорядкування для наступного більш глибокого аналізу. Для цього створюються класифікатори інформації та досье, внутрішні бази даних і каталогів.

в) аналіз одержаної інформації, котрий включає всебічну обробку одержаних даних з використанням різних технічних засобів і методів аналізу. У процесі здійснення аналітичних робіт виконуються прогнози розрахунки за всіма аспектами інформаційної діяльності та можливими варіантами поведінки середовища бізнесу за допомогою різних методів моделювання.

г) захист інформаційного середовища підприємства, що традиційно охоплює: заходи для захисту суб'єкта господарювання від промислового шпionажу з боку конкурентів або інших юридичних і фізичних осіб; технічний захист приміщень, транспорту, кореспонденції, переговорів, різної документації від несанкціонованого доступу заінтересованих юридичних і фізичних осіб до закритої інформації; збирання інформації про потенційних ініціаторів промислового шпionажу та проведення необхідних запобіжних дій з метою припинення таких спроб; зовнішня інформаційна діяльність.

5. Силова складова. Принципову схему організації силових складових економічної безпеки з виокремлюванням послідовно виконуваних робіт. Явища (дії), що негативно впливають на рівень силових складових економічної безпеки, зумовлюються кількома причинами. Основними з них є: нездатність підприємств-конкурентів досягти переваг коректними методами ринкового характеру, тобто за рахунок підвищення якості власної продукції,

зниження поточних витрат на виробництво (діяльність), удосконалення маркетингових досліджень ринку тощо; кримінальні мотиви одержання злочинними юридичними (фізичними) особами доходів через шантаж, шахрайство або крадіжки; некомерційні мотиви посягань на життя та здоров'я керівників працівників підприємства (організації), а також на майно фірми.

У кінцевому підсумку сукупність негативних дій щодо силової складової економічної безпеки можна стисло сформулювати так:

- а) фізичні та моральні впливи особистого спрямування (спрямовані проти конкретної особистості);
- б) негативні дії, спрямовані на завдання шкоди майну, включаючи загрози зменшення активів підприємства (організації) і втрати ним (нею) фінансової незалежності;
- в) негативний вплив на інформаційне середовище суб'єкта господарювання (так званий промисловий шпідонаж).

Хараберюш І. Ф.

канд. юрид. наук, доцент, нач. каф. спеціальної техніки,
інформатики та інформаційних технологій
Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На сучасному етапі розвитку правоохоронної системи в Україні більшість практичних працівників оперативних підрозділів рахують неможливим протидію сучасній злочинності без використання досягнень науково-технічного прогресу. Цьому в тій чи іншій мірі сприяють: стрімкий розвиток нових інформаційних технологій, глобальних комп'ютерних мереж, зміни способів здійснення «традиційних» злочинів, поява нових видів злочинної діяльності, процес технічного озброєння злочинців, виникнення значної проблеми отримання оперативно-розшукової інформації через негласних співробітників тощо. Підвищення ролі оперативно-технічних засобів підтверджує статистика, так з 1995 по 2007 рік їх використання спеціальними технічними підрозділами зросла у 23 рази. У свою чергу досвід інформаційно-технічної протидії злочинності свідчить про збільшення ролі нових методів отримання доказів і перспективності використання сучасних науково-технічних засобів у цій діяльності.

Удосконаленню засобів протидії злочинності також сприяє те, що злочинність в інформаційній сфері фахівцями різних країн віднесена до переліку загроз національній безпеці. При цьому необхідно враховувати переведення великої кількості інформації, яка представляє інтерес для правоохоронних органів, в глобальне інформаційне середовище. Це значно ускладнює її отримання і оперативні підрозділи стикаються із завданнями отримання в глобальних інформаційних мережах необхідної інформації для здійснення кримінального судочинства. Окрему проблему інформаційної взаємодії з державними установами складає відомчий бар'єр.

Проникнення злочинності у різні сфери життя суспільства, розширення використання сучасних інформаційно-технічних засобів у злочинній діяльності вимагає від правоохоронних органів адекватної реакції як у плані розвитку нових напрямків протидії, так і в пошуку нових підходів для протидії різним формам злочинності. Досліджуючи застосування оперативно-технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності міліції (її теоретико-методологічні засади), Ю. Ю. Орлов разом з традиційними основами ОРД (правова, організаційна, тактична) запропонував враховувати *технічний аспект* цієї діяльності, який пов'язаний із застосуванням засобів оперативної техніки з метою виконання завдань ОРД.

Спираючись на дослідження Ю.Ю. Орлова та враховуючи наукові висновки В.О. Волинського щодо взаємозв'язку ОРД та криміналістики на методологічному рівні, ми можемо виділити технічний аспект в усіх напрямках діяльності органів внутрішніх справ, а не тільки в ОРД (слідча, адміністративна).

Дійсно, теорія ОРД багато чого перейняла у криміналістиці, адаптуючи її досягнення з урахуванням предмета своїх досліджень, в тому числі в контексті проблем розвитку спеціальної та оперативної техніки. Слід зазначити, що саме криміналістикою розроблена теорія фіксації інформації. Саме здобутки та досягнення криміналістичної науки на рубежі XIX та XX століть (Г. Гросс, Г. І. Лебедев, П. С. Семеновський, І. М. Якімов) стали теоретичною основою ОРД.

У середині XX століття дослідження Б. Є. Богданова, Д. В. Гребельського, В. О. Лукашова, А. Г. Лекаря, В. Г. Самойлова заклали фундамент як для молоді науки ОРД, так і для нового погляду на проблеми використання оперативної техніки органами

внутрішніх справ та фіксації ними оперативно-розшукової інформації. Значний вклад у розвиток теорії ОРД внесли монографічні дослідження А. М. Аتماжитова, Ю. М. Антоняна, В. Г. Боброва, А. Ф. Возного, І. П. Козаченка, С. С. Овчинського, Г. К. Синилова, О. Б. Утевського та інших учених. Ці роботи дали можливість сформулювати самостійний предмет науки та ряд принципових положень ОРД. На основі цих фундаментальних праць інші вчені змогли продовжити досліджувати різні напрямки ОРД, в тому числі – використання оперативної техніки оперативними підрозділами.

Ми бачимо, що вплив науково-технічних досягнень проявився при виникненні ОРД як галузі наукових знань та в її розвитку, а в кінцевому підсумку це привело до широкого впровадження в практику оперативно-технічних засобів. Цей процес знайшов своє відображення в теорії ОРД, де оперативна техніка була відокремлена окремою групою і, згідно за класифікацією, зайняла гідне місце серед інших засобів ОРД. А підґрунтям розвитку оперативно-розшукової думки є нагальні потреби оперативних підрозділів. Це дає підстави для теоретиків ОРД приділяти належну увагу цим питанням, хоча деякі з них остаються відкритими, а саме: *невизначеність в понятійному апараті, недосконалість тактичного забезпечення та нормативно-правового регулювання застосування засобів оперативної техніки, відсутність належного інформаційно-телекомунікаційного забезпечення оперативних підрозділів тощо.*

Звертаючись до сучасних досліджень, ми можемо відзначити ще одну важливу роль оперативної техніки, а саме те, що вона будучи суспільним явищем невільна від дій об'єктивних законів розвитку суспільства. Тому дії соціальних законів проявляються відносно неї опосередковано. Тим самим оперативна техніка повинна відповідати визначеним правовим відносинам суспільства та його економічним можливостям. Отже, без правового регулювання питань, пов'язаних із застосуванням оперативної техніки, а тим паче оперативно-розшукової інформації (ОРИ), отриманою нею для подальшого використання в оперативних цілях або кримінальному процесі, неможливо здійснювати жодного процесуального та оперативно-розшукового заходу.

Саме цьому дискусійному питанню були присвячені наукові праці різних учених, у тому числі – українських: О. М. Бандурки, П. А. Єрмакова, М. В. Салтевського, І. В. Сервецького, Ю. Ю. Орлова,

І. Р. Шинкаренка. Хотілося б відзначити вчених, які внесли вклад у розвиток наукової думки стосовно легалізації та використання ОРІ в інтересах кримінального судочинства. Це такі, як Д. І. Бедняков, Р. С. Белкін, О. В. Горбачов, Ю. М. Грошевий, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, В. Л. Ортинський, Ю. Ю. Орлов, М. М. Перепелиця, М. А. Погорецький, В. М. Тертишник та інші. Однак, при великій кількості робіт, актуальності досліджуваного питання, з урахуванням змін, що відбулися в законодавстві, практично не висвітлені проблеми та шляхи їх вирішення стосовно *меж використання оперативної техніки (оперативно-технічних засобів)* під час документування злочинів та документального оформлення отриманих результатів для подальшого їх використання в рамках правового поля.

Ми бачимо, що при усій начебто ясності удосконалення діяльності органів внутрішніх справ шляхом використання оперативної техніки виникають проблеми: понятійно-структурного характеру відносно самої оперативної техніки та її складових; щодо теоретичних, правових та організаційно-тактичних основ застосування та використання оперативної техніки; удосконалення інформаційного забезпечення при застосуванні оперативно-технічних засобів (ОТЗ); виявлення джерел отримання оперативної інформації та форми її використання; удосконалення організації застосування оперативної техніки та інформаційної взаємодії оперативних підрозділів між собою та з іншими правоохоронними органами.

Зупинимосся на інформаційній взаємодії оперативних підрозділів ОВС між собою та з іншими правоохоронними органами. Від неї в значній мірі залежить якість інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, її ефективність та своєчасність технічного забезпечення протидії злочинам. Дослідженнями інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності з використанням сучасних інформаційно-технічних засобів займалися науковці О. М. Бандурка, К. В. Антонов, В. М. Тертишник, П. І. Орлов, М. М. Перепелиця. Розглянувши наукові розробки названих науковців та вимоги Указу Президента України від 31 січня 2006 р. № 80 «Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю», ми прийшли до висновку, що розв'язання проблеми належної інформаційної взаємодії правоохоронних органів та їх оперативних підрозділів може бути вирішено

шляхом створення інтегрованої інформаційної системи правоохоронних органів, для чого необхідно:

- чітко визначити потреби оперативних та інших підрозділів правоохоронних органів в інформаційних ресурсах;
- розробити нормативно-правове регулювання інформаційної взаємодії (порядок, механізми, обсяги);
- створити належне організаційне, кадрове забезпечення та технічне оснащення;
- забезпечити доступ до інформаційних ресурсів інших державних органів;
- провести уніфікацію програмних засобів та технології оброблення інформації;
- упровадити систему захисту інформації.

Ми бачимо, що об'єктивні фактори зростання ролі інформаційно-технічних засобів сприяли тому, що в діяльності органів внутрішніх справ разом з традиційними основами (правовою, організаційною, тактичною) необхідно виділяти *технічний аспект*, який оснований на застосуванні оперативної техніки в різних напрямках діяльності ОВС. Означене дозволяє зробити висновок, що у наукових роботах відсутні дефініції, як загальнотеоретичного, так і організаційно-тактичного змісту щодо особливостей використання оперативної техніки у протидії різним видам злочинів в Україні, удосконалення інформаційного, тактичного та технічного забезпечення застосування оперативної техніки, розвитку інформаційної взаємодії правоохоронних органів тощо, які потребують фундаментального наукового дослідження.

Черкасов М. О.
здобувач ХНУВС

ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ І ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ

Система запобігання злочинам вимагає відродження та зміцнення зв'язку між органами кримінальної юстиції і населенням на новій добровільній основі, повернення втраченої довіри з боку населення. Взаємодія, як форма організації взаємозв'язків у спільній діяльності, полягає у тому, що різні суб'єкти у співпраці один з одним намагаються досягти значно більших результатів у

менші строки із найменшими витратами сил. В юридичній літературі термін «взаємодія» використовується тоді, коли мова йде про взаємоузгоджену і спільну діяльність різних органів, що беруть участь у запобіганні злочинам.

Необхідність взаємодії органів кримінальної юстиції і громадських формувань визначається тим, що вона виступає засобом оптимізації діяльності кожної з цих структур: для громадськості – це можливість активної участі у запобіганні злочинам, одержання інформації з даних питань (у тому числі забезпечення необхідної відкритості діяльності правоохоронних органів) і формування правосвідомості населення, а для органів кримінальної юстиції – це спосіб одержання допомоги від населення у вирішенні поставлених завдань і засіб розширення джерел інформації, необхідної для реалізації покладених функцій.

Багатьма авторами, які досліджували порушену проблематику, підкреслюється, що співробітники усіх без винятку правоохоронних органів, як правило, не мають необхідних знань, вмінь та навичок корисної і творчої взаємодії з громадськістю. Це стосується майже всіх сторін організації і здійснення взаємодії: як знайти і вибрати відповідну особу чи групу осіб для організації постійної взаємодії або проведення разової акції; якими повинні бути форми і способи взаємодії; що можна і що не можна повідомляти представникам громадськості; які особливості підготовки і подання інформації залежно від мети її висвітлення тощо.

В цілому мистецтвом спілкування з громадськістю і повноцінним використанням її можливостей повинні володіти усі співробітники органів кримінальної юстиції, щоб успішно вирішувати поставлені перед ними завдання. Але поки аналіз практики взаємодії свідчить, що нерідко форми залучення громадськості та її формувань до участі у запобіганні злочинам не відповідають поставленим цілям через неправильну їх орієнтацію, невиправданий вибір адресату звернення, неналежної форми звернення тощо.

Отже, потрібно цілеспрямовано досліджувати організаційні та психологічні аспекти взаємодії органів кримінальної юстиції і громадськості, а також розробляти конкретні рекомендації для реалізації цих знань і вмінь у практичній діяльності, оскільки населення є важливим інформаційним і функціональним резервом правоохоронної діяльності (у широкому значенні цього поняття).

Вважаємо, що організація відносин взаємодії органів кримінальної юстиції та громадських формувань повинна базуватися на принципово нових підходах. Вона повинна бути добровільною, неформальною і служити, насамперед, інтересам громадян. На наш погляд, такого роду взаємодія повинна бути організована на основі двох фундаментальних принципів: урахування громадської думки та активної співпраці при вирішенні поставлених завдань.

Урахування громадської думки обумовлює її вивчення, постійний моніторинг, корегування пріоритетних цілей і завдань діяльності органів кримінальної юстиції, а також періодичні звіти перед населенням. Реалізація даного принципу можлива лише за сприяння засобів масової інформації з метою правової пропаганди і створення позитивного іміджу правоохоронної системи.

Співпраця визначає зміст спільної діяльності для досягнення поставлених завдань. Вона обумовлює в першу чергу активне залучення громадських формувань з охорони правопорядку до запобігання злочинам, інтенсифікацію пошуків нових засобів, методів і форм спільної діяльності, розробку загальної стратегії і тактики протидії злочинності.

Співпраця органів кримінальної юстиції і громадських формувань дозволяє їм у процесі своєї діяльності більш ефективно і раціонально використовувати власні інтелектуальні і матеріальні ресурси; оптимізувати вирішення оперативних завдань; підвищувати результативність процесуальних, пошукових, виховних і профілактичних заходів; цілеспрямовано формувати адекватну громадську думку про роботу органів кримінальної юстиції.

У рамках співпраці органів кримінальної юстиції і громадських формувань можна виділити такі автономні її напрямки як використання допомоги громадськості, участь громадськості у правоохоронній діяльності тощо. За кожним з цих напрямків стоять різні за змістом і обсягом аспекти співробітництва. Втім, усі вони характеризують різні сторони однієї комплексної погодженої, спільної діяльності при наявності взаємної зацікавленості в її результатах. З урахуванням цього слід зазначити, що взаємодія являє собою також узгодження певної діяльності за цілями, строками і якістю, коли кожен з учасників виконує те, що може бути виконане саме ним професійно і своєчасно, тобто оптимально, раціонально та якісно. В організаційному плані взаємодія передбачає наявність постійних, об'єктивно існуючих взаємозв'язків між від-

повідними суб'єктами, які обумовлені їх функціональною єдністю та досягається в процесі погодженої діяльності і взаємного використання можливостей зазначених систем для досягнення як спільних, так і автономних завдань.

Такого роду взаємодія нами розглядається як потенційна можливість самовдосконалення і саморозвитку правоохоронної системи. Вона дозволяє:

- заощаджувати сили і організаційні засоби діяльності щодо управління і координації протидії злочинності;
- забезпечувати широту і оперативність інформаційного впливу на населення;
- здійснювати комплексний профілактичний вплив як на навколишнє правопорушника середовище, так і на його особистісні якості;
- створювати обстановку, яка сприяє діяльності правоохоронної системи тощо.

Отже, взаємодія співробітників органів кримінальної юстиції з населенням та різними формами її самоорганізації містить значний резерв для нарощування потенціалу запобігання злочинам. Обумовлено це не тільки необхідністю самої широкій участі громадян у справі запобігання злочинам та іншим правопорушенням, але також і тим, що всебічна підтримка правоохоронних органів у ході забезпечення правопорядку і боротьби зі злочинністю є запорукою досягнення реальних успіхів у цій справі.

Напрямами співпраці органів кримінальної юстиції з громадськими формуваннями щодо запобігання злочинам є: зв'язок з населенням, підвищення іміджу міліції; моніторинг громадської думки щодо ефективності діяльності міліції; впровадження «телефонів довіри» для реагування на неправомірні дії працівників; прес-конференції, брифінги для засобів масової інформації; прийом журналістів; інформування редакцій про реагування на публікації; щорічні звіти в засобах масової інформації за підсумками оперативно-службової діяльності; повідомлення через засоби масової інформації про реагування на звернення громадян; впровадження у ВНЗ системи МВС дисциплін, спрямованих на формування навичок спілкування з громадянами, журналістами, взаємодії із засобами масової інформації, а також проведення з курсантами та слухачами відповідних психологічних тренінгів.

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Розбудова правової держави в Україні, для якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, ставить на перше місце у сфері правового регулювання суспільних відносин її права та свободи. В свою чергу, досконалість захисту прав і свобод людини тісно пов'язана з повнотою регулювання правових відносин, що виникають в оперативно-розшуковій діяльності (далі – ОРД), від якої залежать ефективність пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства.

Вирішення цього завдання пов'язане не лише з удосконаленням законодавства, забезпеченням законності в діяльності державних органів та їх посадових осіб, але і з подоланням правового нігілізму, формуванням високого рівня культури суспільства та кожної окремої особи. Усе це потребує високої професійності, належної й достатньої правової грамотності посадових осіб, які діють у сфері правоохоронної діяльності. Зазначене в повному обсязі стосується й правової фігури працівника оперативного підрозділу, оскільки його діяльність пов'язана з великою відповідальністю за прийняті рішення та здійснені дії, принципи та методи, якими він керується та використовує у своїй службовій діяльності. Саме тому правовідносини, в яких працівник оперативного підрозділу реалізує свої посадові права та обов'язки, завжди були й на теперішній час залишаються окремим напрямком наукових досліджень.

Слід зазначити, що перш за все потребує вирішення проблема законодавчого визначення правового статусу працівника оперативного підрозділу, оскільки у теорії ОРД традиційно суб'єктом такої діяльності визначаються оперативні підрозділи.

Особливою і специфічною функцією оперативних підрозділів у протидії злочинності є наділення їх правом на здійснення

ОРД. Незважаючи на те, що на законодавчому рівні суб'єктами даної діяльності визначено оперативні підрозділи, у багатьох наукових дослідженнях щодо сутності ОРД зазначається, що її відмінність від інших державно-правових функцій (профілактичної, адміністративної, кримінально-процесуальної, виконавчої, охоронної тощо) полягає в особливостях засобів, методів і тактики цієї діяльності, набутих під час її становлення, розвитку й накопиченого практичного досвіду. Водночас, наголошується, що за всієї специфічності цієї діяльності, основна її відмінність (особливість) полягає також й у суб'єктах як самої ОРД, так й суб'єктах оперативно-розшукових правовідносин, які виникають, розвиваються та припиняються під час реалізації її завдань.

Так, уявляється цілком слушною думка В. В. Черного та А. А. Кушніренка про те, що, зрештою, якою б досконалою не була правова підстава цієї діяльності, її методи, форми або тактичні прийоми, результати реалізації ОРД залежать від особового складу підрозділів, на які покладено виконання оперативно-розшукових завдань.

Ю. Ю. Орлов, досліджуючи організацію ОРД, і саму сутність її інфраструктури, зазначає, що під функціонально-структурною інфраструктурою ОРД слід розуміти сукупність різних видів, напрямів діяльності оперативних підрозділів, зумовлених метою та завданнями ОРД, а також інших функцій і функціональних обов'язків оперативних працівників.

В. М. Плішкін також вбачає складовими функціональної структури певного органу (*у тому числі й оперативного підрозділу – В.Ч.*) сукупність напрямів його діяльності, функцій його підрозділів та функціональних обов'язків працівників.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що будь-який підрозділ, і оперативний у тому числі, – це певна сукупність осіб, наділених відповідними повноваженнями та обов'язками. Ефективність здійснення та реалізації результатів ОРД залежить не тільки від правильно обраної тактики проведення окремих оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), але також суттєву роль відіграє й технологія (алгоритмізація дій оперативних працівників за відсутності протидії злочинців) ОРД та структурний аспект організації дій оперативного підрозділу.

Доречно з цього приводу також навести твердження Ю. І. Гревцова стосовно того, що суспільні відносини, а отже й правовідносини – це людська арена, де зустрічаються тільки живі люди. Тільки завдяки діяльності людей можуть бути встановлені ті чи інші правовідносини, хоча в процесі формування правовідносин люди, звичайно, орієнтуються на певні нормативи, інші фактори, які сприяють виникненню зазначених відносин. Однак вирішальною умовою виникнення правовідносин залишаються люди, які враховують у тій чи іншій мірі дію зовнішніх чинників. Правовідносини у сфері оперативно-розшукової діяльності в цьому сенсі не є виключенням. Тож, є підстави вважати, що саме працівник оперативного підрозділу (а не сам підрозділ) є суб'єктом оперативно-розшукових правовідносин.

Важливим елементом у структурі правових відносин є суб'єкт – «атом юридичної теорії, найпростіший, нерозкладний далі елемент». Суб'єкти оперативно-розшукових правовідносин – це державні органи й їхні посадові особи, а також юридичні й фізичні особи, що притягуються до цієї сфери діяльності (особи, що сприяють оперативно-розшуковій діяльності на негласній конфіденційній основі, об'єкти оперативно-розшукових справ тощо), наділені законом і відомчими нормативними актами правами й обов'язками. Роль і значення суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин різні. Це дозволяє розділити їх на певні групи.

До першої групи суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин ми відносимо органи, підрозділи та їх посадових осіб, що безпосередньо застосовують правові норми в ОРД (особи, що ведуть ОРД), мають владні повноваження. Ці суб'єкти можуть вступати в правовідносини як між собою, так і з іншими суб'єктами оперативно-розшукових відносин, в яких вони є їх обов'язковими учасниками. Конкретно законодавством про ОРД правовий статус кожного з таких суб'єктів (оперативного працівника, керівника будь-якого відповідного оперативного підрозділу чи органу), що уповноважені на здійснення ОРД, не визначений, проте повноваження кожного з них впливають із загальних повноважень відповідного органу, уповноваженого на здійснення ОРД. Більш докладно повноваження оперативно-розшукового підрозділу та їх посадових осіб регламентуються закритими відомчими нормативно-правовими актами.

До другої групи суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин слід віднести осіб, які співробітничать з органами, що здійснюють ОРД, (особи, що сприяють ОРД) на негласній конфіденційній основі. Їх вичерпний перелік та правовий статус дається у відомчих нормативно-правових актах Таких осіб з урахуванням їх правового статусу не можна розглядати як суб'єктів, уповноважених здійснювати ОРД. Ці особи лише сприяють суб'єктам ОРД, є учасниками підготовки чи проведення оперативно-розшукових заходів. Сам факт залучення особи до негласного співробітництва розглядається як об'єктивна необхідність у протидії злочинності, офіційно визнається й підтримується державою, законодавчо регламентується.

До третьої групи суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин належать особи, щодо яких проводяться оперативно-розшукові заходи (об'єкти оперативно-розшукових справ або особи, які перевіряються у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках). Сторонами в таких правовідносинах є, з одного боку, відповідний орган, уповноважений на здійснення ОРД, в особі його посадових осіб, а з іншого, особа – об'єкт оперативно-розшукової справи або така, що перевіряється.

Не можна погодитися з тими правниками, які до суб'єктів оперативно-розшукових відносин відносять «спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади», оскільки може скластися хибне уявлення, що органи законодавчої та судової влади є також суб'єктами ОРД.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, ми вважаємо, що обов'язковим суб'єктом усіх оперативно-розшукових правовідносин є відповідні органи держави, уповноважені на здійснення ОРД, або їх посадові особи.

Черниш Р. Ф.

аспірант Національної академії Служби безпеки України

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА СУТНІСТЬ

Однією з нагальних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) є визначення поняття, змісту та законодавчого закріплення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ).

З'ясування суті вищевказаного поняття та закріплення на законодавчому рівні переліку ОРЗ є важливим для розробки окремих норм та правових інститутів законодавчих і відомчих нормативних актів, якими регулюються ОРД, контррозвідувальна, розвідувальна діяльність та кримінальний процес.

Про важливість цієї проблеми свідчить те, що такі вчені в галузі оперативно-розшукової діяльності, як Є. М. Білоус, Ю. С. Блінов, Т. І. Бондар, М. М. Васильєв, К. К. Горяїнов, В. В. Дедюхін, В. В. Зайцев, Ю. Ф. Кваша, В. А. Лукашов, С. С. Овчинський, М. М. Перепелиця, М. А. Погорецький, Г. К. Синілов, О. Є. Чечетін, О. Ю. Шумилов та інші займалися дослідженням окремих її аспектів.

Хоча у ч. 1, ст. 103, ч. 3 ст. 104 КПК України та в окремих нормах Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вживається термін «оперативно-розшуковий захід», однак до цього часу на законодавчому рівні не закріплено його поняття та види.

Вищевказане призводить до того, що на даний момент в законодавстві, відомчих нормативно-правових актах і на практиці нерідко до ОРЗ відносять ті заходи, які не відповідають їх змісту. Наприклад, інколи до оперативно-розшукових заходів відносять і організаційні заходи, що виконуються в межах ОРД, і оперативно-розшукові операції, які за своєю ґносеологічною й правовою природою мають інше змістовне значення.

Говорячи про ОРЗ, до складу яких входять як розвідувально-пошукові, так і контррозвідувальні заходи, що здійснюються суб'єктами ОРД, їх слід відрізняти від контррозвідувальних заходів, що проводяться контррозвідувальними підрозділами для отримання фактичних даних про розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав і організацій і регламентуються Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» та відомчими нормативно-правовими актами, а також від розвідувальних заходів, що здійснюються розвідувальними органами України з метою отримання інформації, яка необхідна для забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства й держави.

Як вже зазначалося, Закон України про ОРД та відомчі нормативно-правові акти не містять окремих статей в яких було б встановлено вичерпний перелік ОРЗ з розкриттям їх змісту, підстав та порядку проведення. Оперативно-розшукові поряд з іншими заходами, що здійснюються оперативно-розшуковими

підрозділами лише у загальній формі вказані у ст. 8 Закону України про ОРД, в якій йдеться про права підрозділів, що здійснюють ОРД. Окремі з них, а також підстави та порядок їх здійснення, документування й надання органам, що ведуть кримінальний процес передбачені у розрізненних закритих відомчих нормативно-правових актах, які не є доступними для усіх суб'єктів кримінально-процесуальних відносин. Останнє, в свою чергу, значно ускладнює використання матеріалів ОРД, отриманих в ході проведення ОРЗ у кримінальному судочинстві, негативно позначається на ефективності боротьби зі злочинністю та захисті прав і законних інтересів учасників кримінального процесу. Та вступає в протиріччя з вимогами ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах, та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Враховуючи науковий доробок відомих учених з питань що стосуються теоретичних аспектів ОРД та керуючись нормами чинного національного законодавства, вважається за можливе класифікувати ОРЗ наступним чином: 1) в залежності від мети та завдань проведення на розвідувально-пошукові, контррозвідувальні та розшукові; 2) виходячи із особливостей та засобів проведення на оперативні та оперативно-технічні; 3) враховуючи умови проведення на такі, що обмежують конституційні права людини й проводяться лише на підставі судового рішення (негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших засобів одержання інформації) та на ті, що не потребують вищевказаного рішення; 4) в залежності від гласності проведення на гласні (наприклад порушення в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій, витребування, збирання й вивчення документів та даних, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів), негласні (негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням,

телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією тощо) та змішані ОРЗ (наприклад, опитування, відвідування жилих та інших приміщень за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину); 5) враховуючи вимоги до документування та використання результатів ОРЗ у кримінальному процесі на такі, що можуть бути використані лише в інформаційно-тактичних цілях у кримінальному процесі та ті, що за певних умов відповідно до вимог КПК можуть використовуватися для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Підсумовуючи вищевикладене можна прийти до висновку про те, що законодавче закріплення видів ОРЗ та розроблення порядку їх проведення позитивно вплине на використання результатів останніх у кримінальному процесі під час документування протиправної діяльності та дозволить більш ефективно боротися зі злочинністю.

Черняк А. М.

співробітник Департаменту захисту
національної державності СБ України

ЗАХОДИ З УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ ОБМІНІ УКРАЇНИ

Наша держава завдяки своєму географічному положенню знаходиться на перехресті міжнародних шляхів і є одним з основних суб'єктів євразійських міграційних процесів, це автоматично зробило її об'єктом зацікавленості для нелегальних мігрантів. На сьогоднішній день в Україні має місце певна спеціалізація злочинних угруповань у сфері нелегальної міграції, діяльність яких поширюється на територію прикордонних областей і негативно впливає на стан національної безпеки України.

Проблема використання міжнародного студентського обміну нашої держави з метою формування каналів нелегальної міграції в країни Європейського Союзу щороку набуває більшої актуальності для нашої держави. З метою реалізації вказаного регулярно використовується приїзд на навчання в вищі навчальні заклади

освіти. Наявність даного негативного явища завдає значної шкоди її міжнародному іміджу та системі освіти України.

Суттєво заважає належним чином проводити оперативно-розшукову діяльність по протидії формуванню каналів нелегальної міграції у міжнародному студентському обміні низька ефективність застосування кримінально-правових заходів до незаконних мігрантів, а також осіб, які приймають таких іноземців чи влаштовують їх незаконний в'їзд, проживання, працевлаштування і сприяють в ухиленні від виїзду з України після закінчення легального терміну. Ускладнює проведення дізнання за фактами незаконного перетинання державного кордону встановлення шляхів прибуття в Україну нелегалів, виявлення організаторів та пособників цієї протиправної діяльності, відсутність перекладачів з окремих іноземних мов та документів у порушників

Організатори каналів переправлення нелегальних мігрантів активно використовують неузгодженість і протиріччя чинних нормативних актів для реалізації власних протиправних намірів з формування каналів незаконно міграції, в тому числі з використанням міжнародного студентського обміну нашої держави.

Для вдосконалення організації роботи державних органів по протидії нелегальній міграції в Україні необхідно розробити дієвий механізм взаємодії органів державного управління при проведенні оперативно – розшукових заходів з протидії нелегальній міграції в міжнародному студентському обміні України.

Вкрай необхідно посилити режим охорони державного кордону нашої держави, зокрема, підвищити його щільність, збільшити контроль транспортних засобів, які перетинають кордон, покращити якісний рівень підготовки особового складу Державної прикордонної служби України.

Для посилення режиму охорони державного кордону нашої держави відповідним підрозділам прикордонної та міграційної служб, органів внутрішніх справ, державної безпеки та Міністерства закордонних справ України необхідно регулярно розробляти та проводити комплекс оперативно-розшукових заходів із запобігання нелегальній міграції на каналі міжнародного студентського обміну.

Особливої актуальності це набуває якщо враховувати постійне збільшення кількості іноземних громадян, які прибувають в

Україну для навчання у вітчизняних закладах освіти.

Зважаючи на викладене, у 2009 році було активізовано реалізацію спільних зусиль у цьому напрямку. Зокрема, проведено спільні перевірки всіх освітніх установ, які мають ліцензії на право надання освітніх послуг іноземним громадянам, розпочала роботу міжвідомча координаційна рада з питань в'їзду, виїзду і перебування іноземних громадян в Україні при Міністерстві освіти і науки України, за участі представників МВС, ДПС, МОН, МЗС та СБ України. Плануються заходи з удосконалення і впровадження у практичну діяльність нормативної бази, яка буде регулювати проблемні питання у міграційній сфері, в тому числі сприятиме вдалому проведенню оперативних заходів з виявлення та припинення відповідної протиправної діяльності.

Потрібно розробити та впровадити механізм притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності службових осіб освітніх установ за дії або бездіяльність, які сприяють формуванню каналів нелегальної міграції, ігнорування вимог чинного законодавства України з питань набору на навчання іноземних громадян. Зазначене створює сприятливі умови для організації та функціонування каналів незаконного переправлення іноземців у країни Західної Європи з використанням міжнародного студентського обміну нашої держави.

Законодавчого врегулювання потребує механізм контролю за фірмами – посередниками, які надають послуги вищим навчальним закладам освіти з направлення на навчання іноземців, потрібно відновити дозвільні повноваження Українського державного центру міжнародної освіти чи іншої структури Міністерства освіти і науки України. Упорядкування необхідне також для ряду інших аспектів функціонування міжнародного студентського обміну нашої держави та здійснення оперативно-розшукових заходів з виявлення а припинення проявам нелегальної міграції на освітньому каналі.

Таке негативне явище як нелегальна міграція у міжнародному студентському обміні, загрожує громадській безпеці, економічній стабільності, ускладнює криміногенну ситуацію, тому посилення протидії оперативно-розшуковими засобами вказаним злочинам має розглядатися як один із важливих напрямів забезпечення національної безпеки України.

Шеломенцев В. П.

канд. юрид. наук, провідний науковий співробітник
Міжвідомчого НДЦ з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України

ОСОБЛИВОСТІ ПОШУКУ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ ПРО ЗЛОЧИНИ У КІБЕРПРОСТОРІ ЗАСОБАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток глобальних інформаційних мереж (в першу чергу, мережі Інтернет) значно розширило межі інформаційного простору, пов'язаного з інформаційними процесами в електронній формі. Мережа Інтернет, яка отримала у науково-популярній та науковій літературі назву «кіберпростір» (cyberspace), давно вже перетворилася в електронний аналог суспільного життя.

Під кіберпростором (кібернетичним простором) розуміється штучне електронне середовище існування інформаційних об'єктів у цифровій формі, утворене у результаті функціонування кібернетичних комп'ютерних систем управління та обробки інформації, реалізованих на основі комп'ютерних мереж. Функціонування таких систем дозволяє користувачам отримувати доступ до обчислювальних та інформаційних ресурсів системи, виробляти електронні інформаційні продукти, обмінюватись електронними повідомленнями, а також за допомогою електронних інформаційних образів у режимі реального часу вступати у відносини (взаємодіяти) щодо спільного використання обчислювальних та інформаційних ресурсів системи (надання інформаційних послуг, ведення електронної комерції тощо).

Структура кіберпростору складається з таких елементів кібернетичних комп'ютерних систем, як: інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки (комп'ютерні дані); носії інформації; програмно-технічні засоби автоматизованої обробки даних та засоби телекомунікацій; засоби забезпечення нормального функціонування системи (спеціальні приміщення, пристрої живлення, кондиціонування, заземлення тощо); телекомунікаційні канали; методи автоматизованої обробки даних та телекомунікацій; персонал, що забезпечує виконання автоматизованої обробки даних.

Кримінальні процеси у суспільстві одержали своє продовження й у кіберпросторі. Дослідниками відмічається, що кіберпростір

використовується злочинцями як місце вчинення протиправного діяння і містить сліди їх діяльності, які мають ознаки злочину (Є. В. Демянчук, В. О. Мещеряков). Можливість вчиняти протиправні дії, знаходячись на значному видаленні від місця вчинення злочину, швидкість вчинення і можливість залишитися не тільки не поміченим при вчиненні злочину, але й не виявленим згодом, є характерними рисами злочинної активності у кіберпросторі (В. О. Мілашев).

До криміналістичних особливостей кібернетичного простору, як середовища здійснення злочинів, відносять: величезне число станів; високі швидкості зміни станів; відсутність очевидних («грубих») форм прояву і крихкість (недовговічність) слідів інформаційних процесів у «кібернетичному просторі»; відсутність стійких ідентифікаційних ознак інформації, переданої та оброблюваної у кібернетичному просторі; використання унікальних знарядь злочину – програм обробки комп'ютерної інформації (В. О. Мещеряков).

Ефективна боротьба зі злочинністю у кіберпросторі вимагає від правоохоронних органів удосконалення існуючих механізми боротьби зі злочинністю, розробки та впровадження у практичну діяльність нових оперативно-розшукових заходів, які б враховували специфіку функціонування кіберпростору.

До особливостей пошуку фактичних даних про злочини у кіберпросторі необхідно віднести: а) пізнання, за допомогою сил, методів і засобів ОРД, явищ в електронному середовищі, пов'язаних з функціонуванням кіберпростору, що можуть мати відношення до злочину; б) використання спеціальних знань для сприйняття та розуміння інформаційних процесів електронного середовища, що можуть мати відношення до злочину; в) виявлення в електронному середовищі, за попередньо відомими суб'єктам пошуку пошуковими ознаками, об'єктів пошуку інформаційних об'єктів, які містять ознаки злочину; г) ототожнення в електронному середовищі інформаційних об'єктів, що були об'єктами злочинних посягань або використовувались при вчиненні злочину; д) здійснення психодіагностики користувачів, причетних до вчинення злочинів у кіберпросторі.

Серед нових оперативно-розшукових заходів, запропонованих авторами законопроекту «Про оперативно-розшукову діяльність» (реєстр. № 2134 від 21.07.2008), можна визначити лише деякі, спроможні суттєво підвищити результативність пошуку фактичних даних про злочини у кібернетичному просторі: встановлення міс-

цезнаходження радіоелектронного засобу; зняття інформації з віддаленого комп'ютера; комп'ютерна розвідка, який полягає у цілеспрямованому активному пошуку та отриманні; отримання інформації про зв'язки абонентів телекомунікацій.

Проте, вже у законопроекті поданому на заміну (реєстр. № 2134 від 16.07.2009) такий оперативно-розшуковий захід як зняття інформації з віддаленого комп'ютера було виключено, а назва такого заходу як комп'ютерна розвідка змінена на «комп'ютерний пошук».

На нашу думку, замість поняття «комп'ютерний пошук» доцільніше використати поняття «моніторинг інформаційних ресурсів комп'ютерної системи» як оперативно-розшукового заходу, який полягає у доступі до електронних інформаційних ресурсів загального користування певної комп'ютерної системи, ознайомленні з їх змістом та виявленні за визначеними пошуковими ознаками нової, ще невідомої (скритої, прихованої, замаскованої, непізнаної) інформації про події злочинів, про осіб, причетних до їх вчинення, про місцезнаходження предметів, які можуть бути засобами для розкриття злочину і виявлення винних.

Також, перелік оперативно-розшукових заходів у зазначеному законопроекті необхідно доповнити таким, як спостереження у кіберпросторі – оперативно-розшуковий захід, що полягає у спостереженні за інформаційними процесами у кіберпросторі, які ініціюються з певної мережної адреси або користувачем, який становить оперативний інтерес. При проведенні даного заходу програмно-технічними засобами фіксується перебіг та результати цих інформаційних процесів, проводиться їх аналіз щодо наявності ознак злочину та прогнозується подальший розвиток криміногенної ситуації як у електронному, так і у фізичному середовищі.

Шендрик А. В.

начальник сектору Харківської митниці

КОНТРАБАНДА – ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Українське суспільство сьогодні, як і в попередні роки, перебуває у стадії проведення правових реформ. За цих умов правоохоронним органам нашої держави постійно доводиться протистояти зростанню злочинності. За оцінкою Кабінету Міністрів

України, контрабанда завдає суттєвої шкоди економічним відносинам у сфері господарської діяльності нашої держави. Збитків зазнають інтереси вітчизняного товаровиробника і порушується нормальний порядок товаровідносин на внутрішньому ринку України та у сфері зовнішньої торгівлі, що, у свою чергу, негативно позначається на розвитку економічних відносин між державами, гальмує входження України до загальносвітового економічного простору. Нелегальне ввезення іноземних товарів зменшує попит на вітчизняну продукцію. Порушується монополія держави на експорт та імпорт певних груп товарів, особливо на ті з них, що виключені із загального товарообігу. Крім того, результати такої злочинної діяльності негативно впливають на суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я громадян (контрабанда зброї та боєприпасів, ядерних матеріалів та речовин), прав громадян у галузі користування культурними цінностями, культурним надбанням нашої держави, іншим інтересам особи.

Контрабанда є однією із складових економічної злочинності. Саме з метою контрбанди відбувається багато розкрадань, скоюються посадові злочини. Вона дозволяє уникнути від сплати податків та митних платежів, одержувати від злочинної діяльності максимальний прибуток, переказувати грошові кошти на рахунок в іноземні банки та у такий спосіб накопичувати значний капітал.

Аналіз інформаційних матеріалів та статистичних даних з цього питання показує, що протягом останніх років державними органами приділяється велика увага вирішенню проблеми, пов'язаної з контрабандою.

Проте, незважаючи на здійснені заходи, обстановка на митному контролі України залишається складною. Негативні процеси продовжують завдавати економіці України великої шкоди. Дослідженням встановлено, що не зменшується кількість скоєних фактів контрабанди, порушень митних правил, обсягів затриманих товарів, які незаконно переміщуються через кордон.

Для розкриття та розслідування контрабанди неабияке значення має криміналістична характеристика цього злочину. В літературі виділяють п'ять основних елементи, до яких відносять:

- предмет злочинного посягання
- спосіб вчинення і приховування(маскування) злочину
- типові сліди контрабанди

- обстановка вчинення злочину
- особу злочинця

Контрабанда належить до злочинів, характерною особливістю яких є обов'язкова наявність предмета, на який безпосередньо спрямовуються злочинні дії винного і через який він посягає на суспільні відносини, що характеризують об'єкт цього злочину.

Аналіз практики боротьби з контрабандою свідчить про те, що в сучасних умовах «асортимент» предметів контрабанди надзвичайно різноманітний і час від часу змінюється залежно від потреб окремих груп населення. Ці потреби детерміновані соціально-економічною обстановкою в країні та соціальними і психологічними властивостями її громадян.

Спосіб вчинення контрабанди — це детермінована система дій злочинця з підготовки, виконання та приховування незаконного переміщення контрабанди через митний кордон, а також щодо використання результаті і контрабандної діяльності. Здійснюючи контрабанду, злочинець діє одночасно вільно і невільно: його поведінка детермінована взаємодією суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Найбільш струнку класифікацію способів учинення контрабанди запропонував Е. М. Шевчук, розділивши їх на три групи: 1) переміщення контрабанди поза митний контроль; 2) переміщення шляхом приховування (маскування) від митного контролю; 3) комбіновані способи контрабанди. Розглянемо її більш докладно.

Переміщення контрабанди поза митним контролем становить в середньому 12 % і є характерним для кордонів України з Росією, Білоруссю та Молдовою, оскільки поки ще кордони прозорі внаслідок їх невпорядкованості.

Спосіб контрабанди через кордон шляхом приховування товарів, предметів від митного контролю — найбільш поширений (88,1 %). Сутність його полягає у використанні всіляких схованок (тайників), спеціально виготовлених у важкодоступних місцях автотранспортних засобів (автомобілі, вагони, пароплави, літаки), контейнерах валізах, бочках тощо. *Тайниками* слід вважати спеціально виготовлені, обладнані або пристосовані сховища, а також конструктивні ємкості, порожнини транспортних засобів, багажу та інші предмети, що попередньо підлягали розборці, демонтажу або переобладнанню. Для приховування контрабанди

(валюта, коштовності, наркотики) часто використовують природні порожнини тіла людини, супроводжуючі речі, одяг. Так, для переміщення наркотиків використовують спеціальних осіб («верблюдов»), що проковтують капсули з наркотиком. Приховування шляхом камуфлювання предметів контрабанди — це спосіб маскування, який використовується з метою контрабандного переміщення і полягає у зміні зовнішнього вигляду предмета, їх ознак (норми, стану, упаковки, етикеток тощо). Це може бути розбирання предметів та окреме переміщення його складових частин, надання одним предметам (товарам) вигляду інших тощо.

Приховування від митного контролю охоплює також дії контрабандиста, що виражаються у наданні митному органу як підстави для переміщення предметів контрабанди:

а) підроблених документів (Характерним є використання контрабандистами митних декларацій (форма Т-6) з відбитками підробленої особистої номерної печатки інспектора митниці та підробкою його підпису. Нерідко пред'являються декларації з митниць, які не проводять пасажирських операцій; декларації з відбитками печаток митниць старого зразка; справжні декларації із внесеними змінами шляхом підчистки, дописки тощо.);

б) документів, отриманих незаконним шляхом; (Для цього, як правило, використовуються митні декларації, в яких зменшується кількість товару, предмети (товари) записуються іншими найменуваннями.); в) документів, що містять неправдиві дані. (Належать документи, отримані за допомогою хабара, погроз, фізичного примусу, обману. Це може виявлятися у незаконному оформленні працівником митниці вантажної митної декларації без належного митного оформлення вантажу, а також у вивезенні за кордон товарів, що підлягають ліцензуванню, за ліцензією, яка отримана за хабар.)

Серед комбінованих способів найчастіше використовується фіктивний транзит двох видів: перерваний і неперерваний. Перетинання контрабанди через кордон нерідко відбувається при сприянні осіб митного контролю, представників підприємницьких структур.

В одній із своїх праць вчені Романюк Б. В. та Кондратьєва Я. Ю. вказали, що аналіз слідчої практики показує на те, що невід'ємною частиною способу вчинення контрабанди є *використання результатів злочинної діяльності*. Способи реалізації і вико-

ристання предметів контрабанди зумовлені і особливостями особи злочинця та властивостями товарів (предметів, речовин). Цей товар в основному реалізується безпосередньо контрабандистом, за допомогою посередників (перекупщиків), через комісійні чи комерційні структури, через родичів або знайомих. Практика показує, що більшість товарів збувається за місцем проживання правопорушника. Проміжною ланкою використання результатів контрабанди є способи транспортування та зберігання товарів, що є важливим джерелом криміналістичної інформації. Аналізуючи діяльність злочинців щодо транспортування до місця зберігання контрабандного вантажу, а також безпосереднє його зберігання, органи дізнання (слідства) часто виявляють ознаки порушення митного законодавства. Місцями зберігання предметів контрабанди можуть бути квартири, гаражі, склади (власні, знайомих, родичів або орендовані). Часто для зберігання та реалізації контрабандних підакцизних товарів комерційні структури використовують порожні склади на підприємствах.

Третім елементом криміналістичної характеристики є типові сліди контрабанди (слідова картина). В процесі підготовки і вчинення контрабанди, як і при вчиненні будь-якого іншого злочину, виникають різні сліди злочинної діяльності. При переміщенні контрабанди поза митним контролем за допомогою автотранспортних засобів «слідова картина» припускає наявність різних матеріальних слідів транспортних засобів: сліди хитання і ковзання, гальмування і пробуксовки коліс; сліди тиску, утворені в результаті руху гусеничного транспорту; площинні сліди ковзання від переміщення полозів. Залишаються у цьому випадку також сліди неходових частин транспортного засобу і сліди від виступаючих вузлів та деталей, відокремлених від транспортного засобу: а) сліди тертя, ковзання, зроблені бампером, радіатором, заднім мостом тощо; б) частинки деталей чи рідин (осколки від скла фари, шлями мастила чи гальмової рідини); в) сліди переміщеного вантажу (цукор, зерно, рис, гречка, хімікати) та ін. При використанні тайників та інших засобів фізичного приховування, що утруднюють виявлення предметів контрабанди, привертають до себе увагу такі сліди, як: а) дефекти швів, з'єднань частин покриття підлоги кузова (фургона) автомобіля, металевих та пластмасових деталей різних вузлів транспортних засобів; б) сліди на

поверхні попільничок; в) сліди свердління, розрізу, розпилу, нашарування при зварюванні, сліди металізації; г) сліди стружки при виготовленні тайників у дерев'яних частин їх транспортного засобу. Певний інтерес можуть викликати сліди фарбування деяких місць, нові частини у транспортному засобі, сильне забруднення вузлів і механізмів, і наявність нових дверних петель, вилучення або додаткове встановлення деталей у вузлах, заміна кріпильних деталей тощо.

Як правило, при незаконному переміщенні контрабандних предметів із приховуванням від митного контролю правопорушника видає його *незвична поведінка*: людина неприродно себе поводить, хвилюється, нервується або ж знаходиться в неприродно-збудженому стані. Іноді пасажир надмірно створює видимість «відвертості», поводить себе услужливо, улесливо або ж, навпаки я, це проявляється у підвищеній роздратованості, нервозності. Деякі контрабандисти яскраво проявляють свої побоювання й страх викриття виразом обличчя, мімікою, жестами, невпевненістю у відповідях тощо. У разі вчинення контрабанди шляхом фальсифікації митних та інших документів найбільш розповсюдженими є: 1) сліди підробки митних документів шляхом підчистки, дописки, травлення, заміни частин документів; 2) сліди підробки відтиски печаток і штампів. Досить розповсюдженими є випадки придбання правопорушником у невідомих осіб незаповнених бланків митної декларації з відтиском підроблених печаток і штампів митниці. На предметах з гладкою поверхнею (монети, пластикова упаковка наркотичних засобів та ін.) та на документах можуть зберігати сліди пальців рук осіб, які причетні до контрабандної діяльності, інші матеріальні сліди (фарби, клею, ліпкої стрічки та ін.).

Суттєві для справи відомості залишаються в пам'яті людей, які мали можливість спостерігати дії особи по переміщенню предметів контрабанди через митний кордон України, обладки по придбанню чи збуту цих предметів та ін. Носіями корисливої для справи інформації є також особи, яким відомі ознаки поведінки підозрюваних (обвинувачуваних), які дають підстави говорити про можливу їх причетність до контрабандної діяльності. Надто важливим при розслідуванні кримінальної справи про контрабанду є показання свідків, які могли бути очевидцями самого незаконного переміщення предметів контрабанди, їх придбання або

збуту, а також можуть містити дані про факти і способи перетину державного кордону. При нелегальному переміщенні контрабанди через митний кордон України на сигнально-загороджувальній системі порушником можуть бути залишені нитки від одягу або її клапті, сліди крові, якщо об колючу проволочку були поранені які-небудь частини тіла, відбитки слідів взуття. Наслідки злочинної діяльності містять також листування, записи про розрахунки із співучасниками чи клієнтами, все можливі замітки, квитанції різного роду, адреси і фотографії, що містять відомості про зв'язки обвинуваченого, підроблені документи.

Обстановка вчинення контрабанди є четвертим елементом криміналістичної характеристики контрабанди. Найбільш характерним місцем вчинення контрабанди є зона митного контролю. Це, як правило, приміщення митниці, купе вагона, борт літака, оглядовий майданчик для автомобілів, борт морського чи річкового судна, спеціально відведені місця для проведення митного контролю, оглядові бокси, а також місця нелегального переходу державного кордону та ін.

Вибір часу вчинення контрабанди зумовлений певними закономірностями. Якщо час вчинення контрабанди не пов'язаний з розкладом транспорту, то злочинці, як правило, намагаються вибрати другу половину ночі або кінець зміни митного наряду, що пов'язано зі стомленістю в цей період часу та послабленням уваги працівників митниці. Узагальнення практики показує, що найчастіше контрабанда вчиняється вночі, рідше — вдень. Інколи контрабандисти планують вчинення контрабанди у вихідні, св'яткові чи передсвяткові дні або ж у погану погоду.

Особу злочинця-контрабандиста М.В Салтевський вважає доцільно характеризувати в трьох аспектах:

- кримінологічному (стать, вік, освіта, робота, місце проживання, судимість);

- криміналістичному (знання роботи митного контролю, способів приховування контрабанди, досвід роботи зі схованками, способами фальсифікації документів)

- психологічному (тип нервової системи, комунікабельність, енергійність, ризикованість, досвід дотримуватися спокою при пред'явленні підроблених документів, фальсифікованих предметів).

Узагальнення практики показало, що контрабанда належить до розряду «чоловічих злочинів», оскільки переважна їх кількість вчинюється чоловіками (71,8 %). Проте останнім часом намітилася тенденція зміни такого становища у бік збільшення кількості осіб жіночої статі, які вчинили контрабанду. При цьому, характерною є «спеціалізація» контрабандистів за статевою належністю. У більшості випадків жінки вчиняють контрабанду ювелірних виробів, валюти, наркотиків із приховуванням від митного контролю шляхом використання місць, що утрудняють їх виявлення: статевих органів, нижньої білизни, сумочок, спеціально пристосованих панчіх, закоулків у волоссі, одягу та взуття. Разом із тим, дуже рідко зустрічаються випадки вчинення жінками контрабанди зброї, боєприпасів, радіоактивних, вибухових речовин, а також приховування з використанням виготовлених тайників, що більш характерно для чоловіків.

Вивчення даних, що характеризують осіб, які вчиняють контрабанду шляхом приховування від митного контролю, дозволяє виділити ознаки злочинців, за якими можна визначити інформаційний портрет контрабандиста (ІПК) з урахуванням предметної спеціалізації та статевої належності.

Сучасний *контрабандист-чоловік* становить 71,8 %, які засуджені за контрабанду, серед них у вік до 40 років (85,9 %), має середню або вищу освіту (91 %), ніде не працює (54 %), знає специфіку митного контролю та способи вчинення і приховування контрабанди, комунікабельний, енергійний, готовий піти на ризик, вчинює контрабанду переважно з корисливою спрямованістю (96 %); при проходженні митного контролю, як правило, виявляє себе неприродною поведінкою, непевністю у відповідях, рухах, емоційною збудженістю та ін.

Сучасна *жінка-контрабандистка* (28,2 %): вік — до 40 років (74,8 %), має середню або вищу освіту (87,4 %), заміжня (34,5 %), має одну дитину і більше (78,7 %), переважно переміщує через кордон іноземну валюту — (63 %), продовольчі і промислові товари (15 %), наркотики (9 %), ювелірні вироби (5 %), інше — (8 %); старанно приховує контрабанду в одязі, взутті, нижній білизні, заплісках для волосся, сумочках, серед інших предметів, у статевому органі, анальному отворі та ін.; часто приваблива, добре одягнена, як правило, під час проходження митного контролю виявляє знервованість, дратівливість, нечіткість та невпевненість у відповідях тощо.

Шендрик В. В.
канд. юрид. наук,
нач. каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

Лебедченко А. В.
ад'юнкт каф. ОРД ХНУВС

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОВНОВАЖЕНЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ США ТА УКРАЇНИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

У ході здійснення функцій із забезпечення правопорядку в державі правоохоронним органам нерідко доводиться використовувати технічні засоби, як для документування злочинних дій розроблюваних осіб, так і в слідчих діях. Тому з кожним роком в нормативно-правових актах все більша увага приділяється врегулюванню повноважень правоохоронців в цій сфері.

В Україні лише протягом 2008-2009 рр. було прийнято ряд важливих документів, що безпосередньо стосуються використання технічних засобів правоохоронними органами. Серед них на особливу увагу заслуговують:

- постанова Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства»;

- нормативний документ «Технічні засоби для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів у телекомунікаційних мережах загального користування України. Загальні технічні вимоги»;

- Державна програма інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою зі злочинністю;

- ряд наказів МВС України, що безпосередньо вплинули на роботу оперативно-технічних підрозділів ОВС, тощо.

У США також приділяють значну увагу підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, зокрема, шляхом реформування існуючих повноважень ФБР, як основного загальнодержавного правоохоронного органу, щодо використання технічних засобів.

Так, з 1 грудня 2008 р. для ФБР діють нові правила щодо проведення місцевих розслідувань, які характеризуються встановленням більш широкого кола повноважень його працівників.

У США оперативно-розшукова діяльність (ОРД) та слідчі дії чітко не розмежовані (рис. 1), так само не існує окремих оперативно-розшукових та слідчих підрозділів. Ці функції інтегрує одна особа – агент ФБР.

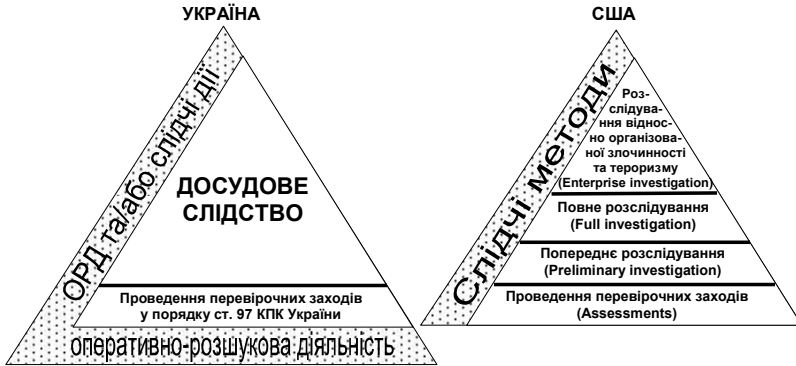

Рис. 1. Схематичне представлення повноважень правоохоронних органів на різних етапах боротьби зі злочинністю

Для виконання складних оперативно-технічних завдань слідчий у США може так само, як оперативний працівник в Україні, залучати спеціальні оперативно-технічні підрозділи (рис. 2).

Рис. 2. Спеціальні оперативно-технічні підрозділи США та України

У таблиці 1 наведено повноваження суб'єктів ОРД згідно зі ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відповідні слідчі методи, передбачені Інструкцією Генерального прокурора «Про здійснення ФБР місцевих операцій». *Курсивом* виділено заходи, під час яких найчастіше застосовуються технічні засоби.

Таблиця 1

Повноваження оперативних підрозділів України та ФБР США

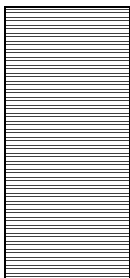
№ з/п	УКРАЇНА	США
1.		отримувати загальнодоступну інформацію
2.	створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи	право доступу та дослідження банків даних ФБР та інших підрозділів Міністерства юстиції, а також право отримання інформації від працівників ФБР та інших підрозділів Міністерства юстиції
3.		право доступу та дослідження, а також запити інформації з банків даних, які супроводжуються іншими федеральними, штату, місцевими чи племенними органами або органами іноземних держав.
4.		використовувати онлайн послуги та ресурси (комерційні та/або некомерційні)
5.	мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників	використовувати та залучати до співробітництва конфідентів
6.	встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності	
7.	опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу	опитувати або робити запит про надання інформації від працівників приватних та державних

№ з/п	УКРАЇНА	США
8.	порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні	органів
9.	отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і держави	отримувати інформацію, добровільно передану державними чи приватними органами
10.	ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, за вимогою керівників підприємств, установ та організацій – виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу суду – витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення у встановлений порядок	

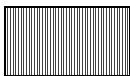
№ з/п	УКРАЇНА	США
11.		проводити візуальне спостереження, яке не вимагає судового ордеру
12.		надсилати повістки для отримання інформації про абонентів телефонного зв'язку та електронної пошти
13.		здійснювати консенсуальне (за згодою однієї зі сторін (абонента)) спостереження, в тому числі комп'ютерних, комунікацій
14.		використовувати поліграф
15.		реєструвати поштові відправлення
16.	відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка	проводити особистий обшук або обшук майна, які не потребують судового ордеру, тому що не втручаються в приватне життя (наприклад, дослідження сміття)
17.	здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів	використовувати приховане відеоспостереження, радіопеленгатори та іншу апаратуру спостереження
18.	проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь	проводити секретні операції (розслідування, які включають серію пов'язаних секретних дій, що проводяться протягом певного періоду часу, та які вчиняються секретним співробітником [8, Section II (B)])
19.	проводити операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів, розвідувально-підбивної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб	

№ з/п	УКРАЇНА	США
20.	здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничав з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості	
21.	створювати з метою конспірації підприємства, організації, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів	
22.	застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю	здійснювати примусовий привід
23.	знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації	здійснювати доступ до збережених провідових та електронних комунікацій і транзакційних записів
24.		використовувати самописці та відстежуючі пристрої
25.		проводити неконсенсуальне електронне (без згоди однієї зі сторін (абонента)) перехоплення
26.	негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки	здійснювати обшук, в тому числі перлюстрацію кореспонденції
	контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення	

№ з/п	УКРАЇНА	США
27.		отримувати розвідувальну інформацію з-за кордону
28.	використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби і майно, які їм належать	

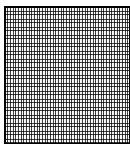
проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх припинення і розкриття, розшуку осіб, які ухиляються від відбuvання кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України;

повноваження в рамках проведення перевірочних заходів (Assessments);

повноваження в рамках проведення попереднього розслідування (Preliminary investigation);

повноваження в рамках проведення повного розслідування (Full investigation), в тому числі відносно організованої злочинності та тероризму (Enterprise investigation).

Як бачимо з таблиці, більшість повноважень суб'єктів ОРД України та ФБР США так чи інакше можна співвіднести між собою, але існують і певні розбіжності, більш ретельне дослідження яких дасть змогу застосувати зарубіжний досвід у вітчизняних умовах.

Результати проведеного аналізу можуть бути корисними під час підготовки відповідних змін до діючих нормативно-правових актів в сфері оперативно-розшукової діяльності України.

Шинкаренко І. І.

канд. юрид. наук,

доцент каф. ОРД ННІ ПФКМ ХНУВС

ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ В ОРД

Сучасні умови боротьби з організованою злочинністю вимагають від оперативного працівника підвищення майстерності з метою отримання оперативно-розшукової інформації, що обумовлено постійною взаємодією оперативного працівника з особами обізнаними про осіб та факти, що становлять оперативний інтерес. Ефективність спілкування передусім обумовлена встановленням психологічного контакту, що вказує на актуальність вивчення цього питання.

Питаннями щодо використання психологічного контакту в діяльності органів внутрішніх справ займалися науковці в різні часи. Зазначаємо, що первісні основи оперативно-розшукової діяльності базувалися на теоретичних положеннях вчених-криміналістів Р. С. Белкина, А. Р. Ратинова, А. Н. Васильєва, Л. М. Корнеева, А. В. Дулова, Н. І. Порубова та інших. Подальші аспекти використання психологічного контакту в ОРД вивчалися В. М. Аتماжитовим, О. С. Вандишевим, С. С. Овчинським, А. С. Борщевим, В. Г. Самойловим, та вітчизняними вченими: О. А. Вавдійчиком, М. Л. Грібовим, О. Ф. Долженковим, І. П. Козаченком, А. О. Михайличенком, В. А. Некрасовим та іншими.

Вони розглянули основи використання психологічного контакту в криміналістиці та оперативно-розшуковій діяльності. Проте в теорії ОРД відсутня єдина думка щодо поняття психологічного контакту.

Психологічний контакт покликаний сприяти встановленню комунікативних зв'язків, свого роду емоційної довіри між оперативним працівником та джерелом інформації, прагнення до спілкування та повідомлення оперативно-значущої інформації.

Підкреслюємо, що психологічний контакт неможливий поза спілкуванням. Ефективність його встановлення обумовлено високою мовною культурою оперативного працівника, володіння ним не тільки нормативною лексикою, але й певними навичками спілкування, заснованими на врахуванні соціальних, культурних та національних особливостей опитуваного.

У криміналістичній, оперативно-розшуковій та психологічній літературі питання, пов'язане з визначенням поняття і змісту психологічного контакту при опитуванні, є дискусійним. Запропоновані визначення викликають неоднозначність у їхньому розумінні.

Різні автори визначають природу психологічного контакту по-різному: як умову, прийом, стадію, як стан оперативного працівника й опитуваного. Розглянемо основні визначення психологічного контакту більш детально.

У психології контакт – це випадок комунікації зі зворотним зв'язком (Дубрович А. Б.). Комунікація передбачає двосторонній характер відносин оперативний працівник-опитуваний. Звідси випливає, що вони впливають на процеси спілкування, на динаміку розвитку їхніх відносин. При двосторонніх відносинах у процесі формування і стабілізації психологічного контакту відбувається як отримання інформації оперативним працівником, так і передача ним певної інформації опитуваному. Така інформація може міститися в запитаннях, у оцінці отриманої інформації, у пред'явленні доказів.

О. Б. Соловйов під контактом між слідчим і допитуваним розуміє створення такої психологічної атмосфери під час допиту, що спонукає допитуваного до спілкування зі слідчим, до передачі йому інформації з розслідуваної кримінальної справи. Цю ж думку підтримує Ю. В. Чуфаровський, який під психологічним контактом розуміє процес установлення й підтримки взаємного тяжіння осіб, що спілкуються. Якщо люди переймаються інтересом або довірою друг до друга, можна говорити, що між ними встановився психологічний контакт.

Так, М. І. Порубов визначив психологічний контакт як систему взаємодії людей між собою в процесі їхнього спілкування, заснованого на довірі; як інформаційний процес, при якому люди можуть і бажають сприймати інформацію, яка виходить від кожного співрозмовника. Психологічний контакт – це, нарешті, процес взаємного розуміння. Він справедливо відзначає, що психологічний контакт повинен супроводжувати весь хід допиту. З метою його встановлення необхідне застосування ряду тактичних прийомів, які обумовлені ходом допиту, обставинами справи, наявністю доказів, а також особистістю винного.

Найчастіше в теорії оперативно-розшукової діяльності пси-

хологічний контакт розглядається як «довірчі» відносини між людьми, що характеризуються симпатією й безконфліктністю. Незалежно від виду розвідувального опитування позитивного результату можна досягнути за умови, якщо працівник міліції зуміє розташувати опитувану особу до відвертої бесіди, викликати до себе довіру» (В. Пилипчик). Проте, з одного боку, надмірно звужується поняття психологічного контакту, а з іншого боку – змішуються різні стадії спілкування: установлення контакту й досягнення цілей спілкування.

Звідси випливає, що психологічний контакт можна розглядати як якусь тактичну операцію, що включає сукупність тактичних прийомів, спрямованих на вирішення серії завдань при проведенні опитування чи допиту.

Необхідно зауважити, що будь-яка розробка систем тактичних прийомів повинна передбачати з'ясування цілей встановлення психологічного контакту в процесі допиту. В. Л. Васильєв визначає таку мету, як знаходження спільних інтересів слідчого і допитуваного, тобто перехід у допиті від психологічної системи «Я» – «Не Я» до психологічного «Ми». Безперечно, це важлива мета, але вона може бути розглянута тільки як часткова, обумовлена певною ситуацією.

Проте, встановлення довірливих відносин не завжди є можливим але необхідність отримання інформації не пропадає. У цьому випадку, контактні відносини можуть базуватися на основі взаєморозуміння і взаємоповаги учасників розмови, якщо опитуючий, розраховує в процесі контактного спілкування знайти компромісне рішення. У певному розумінні психологічний контакт носить односторонній характер: слідчий прагне отримати як найбільше інформації від допитуваного і сам не зацікавлений у розкритті наявних у його розпорядженні даних у справі (Смагоринський Б. П.). Долженков О. Ф. слушно зазначив, що розроблювана особа має дійсно відчувати довіру, а оперативний працівник може її тільки імітувати.

Психологічний контакт завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримка залежить як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива і управляючий вплив належать, безумовно, слідчому. Існує двосторонній контакт, як стверджує К. Обуховський, у якому індивід відчуває, що він є предметом зацікавле-

ності, що почуття інших «співзвучні» з його власними почуттями.

В.Л. Васильєв трактує психологічний контакт як стадію, на якій обидва співрозмовники остаточно виробляють стосовно один одного загальну лінію поведінки, а також визначають такі параметри, як її темп, ритм, основні стани співрозмовника, прийоми усного мовлення, пози, міміку, а в деяких випадках основну аргументацію. З подібною позицією не можна погодитися. Психологічний контакт — це не якась стадія допиту, це постійно діюча при допиті система. Він або є, або його немає. Наявність контакту не виключає його видозміни відповідно до ситуацій допиту. Психологічний контакт як складний психофізіологічний процес супроводжує всю процедуру допиту, він ситуативний і може виникати на різних стадіях допиту (Удалова Л. Д.).

Таким чином, під психологічним контактом в оперативно-розшуковій діяльності слід розуміти створення психологічної атмосфери оснований на взаєморозумінні і взаємоповазі, що супроводжує контактну взаємодію оперативного працівника та опитуваної особою (з урахуванням її особливостей й пристосування до ситуації) з метою отримання оперативно-значущої інформації.

Шинкаренко І. Р.

канд. юрид. наук, професор

ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄКТУ МЕТАТЕОРІЇ ОРД У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Історично наукові погляди на сутність об'єкту теорії ОРД пройшли значну еволюцію. Особливо за роки незалежності було здійснено значний обсяг досліджень у галузі теоретико-прикладних проблем ОРД. Для забезпечення координації цих досліджень необхідно дослідити здобутки та визначити напрямки розвитку науки та практики ОРД. У зв'язку з цим нами проаналізовано внесок сучасних досліджень в наукове уявлення про сутність об'єкту теорії ОРД. На період виокремлення української школи у самостійний напрямок розвитку у відповідності зі специфікою розвитку України існувало три види поглядів на сутність та зміст об'єкту теорії ОРД, які можливо об'єднати у декілька груп.

Перша група – у якості об'єкта дослідження теорії ОРД розглядається злочинність – О. І. Алексєєв, П. О. Олейник, О. Г. Птіцин, Г. К. Синилов.

Друга група – у якості об’єкта дослідження є злочинність та оперативно-розшукова практика – О. О. Квачевський (1908 р.), Д. В. Гребельський, В. Г. Самойлов. До цієї групи віднести також І. М. Снігерьова (1908 р.), однак до об’єкта «розшуку (сиску)» він відносив осіб причетних до злочину та середовище в якому воно вчиняється, а також виявлення зв’язку їх між собою (*кримінальна активність*). Враховуючи, що у своїх роботах В. І. Філіпенко, В. Ю. Фролов та С. С. Овчинський приділяючи більші уваги злочинності та кримінальній активності не відділяє їх від практики ОРД то можливо до прихильників другої групи поглядів віднести й означених дослідників.

Третя група – об’єктом пізнання теорії ОРД є розвідувальна діяльність у широкому розумінні (*розвідувальна інформація*) – В. П. Фомічов.

Становлення незалежної України та її правоохоронних органів в умовах формування правової держави сприяло розвитку наукової думки на можливість використання спеціальних оперативно-розшукових заходів з метою ефективної протидії злочинності. Як результат у 90 та 2000 роки захищено близько 140 (7 докторських, 134 кандидатських) дисертаційних досліджень з наукової спеціальності «оперативно-розшукова діяльність».

В останні роки здійснений захист низки докторських досліджень, які є вкладом у розвиток фундаментальних основ теорії оперативно-розшукової діяльності (К. В. Антонов, О. Ф. Долженков, В. В. Крутов, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, М. Б. Саакян, О. П. Снігерьов). Захищена докторська дисертація з філософії права – В. А. Яценком «Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності».

Означені докторські дослідження спираючись на положення та постулати загальної філософії та філософії права зробили значний внесок у розробку методології ОРД поглибили уявлення про саму ОРД, її соціальну роль, сутність і зміст (І. П. Козаченко, О. Ф. Долженков, В. Л. Ортинський, В. А. Яценко). Окрім того було вирішено низку прикладних проблем у протидії економічній злочинності (К. В. Антонов, О. Ф. Долженков, В. Л. Ортинський, О. П. Снігерьов), визначено сутність та складові оперативно-розшукової політики держави (О. Ф. Довженков, В. Л. Ортинський) та боротьби з тероризмом (В. В. Крутов). Розроблено теоре-

тичне підґрунтя виокремлення «технічної основи» оперативно-розшукової діяльності (Ю. Ю. Орлов). Сформульовано основні положення теорії оперативно-розшукових операцій (М. Б. Саакян). Однак поза увагою осталися методологічні проблеми запобігання злочинності оперативно-розшуковими заходами та особливо об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності.

Об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності є частина об'єктивної дійсності (явища, процеси, стани, дії), яка пізнається означеною галуззю науки. Він є складною динамічною поліелементною системою, що постійно змінюється. Наукові уявлення про сутність та зміст об'єкту теорії ОРД за 100 років пройшли шлях від «одноеlementності» (злочинність), «дуелементності» (злочинність – кримінальна активність, діяльність оперативних підрозділів) до «поліелементності».

Враховуючі досягнення української науки останніх років, об'єкт теорії ОРД можливо поділити на наступні рівні:

Перший – об'єкт метатеорії оперативно-розшукової діяльності:

- взаємозв'язки, взаємодії і відношення усередині таких явищ і процесів як оперативно-розшукова політика держави та діяльність державних органів щодо її формування, кримінальна активність і оперативно-розшукова діяльність, а також між самими цими елементами;

- взаємодія людей з матеріальними об'єктами, а також зв'язки між всіма цими елементами.

Другий рівень – об'єкт складових теорій оперативно-розшукової діяльності: оперативно-розшукова стратегія (О. Ф. Долженков); оперативно-розшукова тактика (А. Ф. Возний, І. П. Козаченко, О. П. Снігерьев); оперативно-розшукова методика (К. В. Антонов, О. Ф. Долженков, В. В. Крутов, В. Л. Ортинський); оперативно-розшукова техніка (Ю. Ю. Орлов):

- діяльність державних та правоохоронних органів щодо реалізації оперативно-розшукової політики;

- кримінальна активність осіб, що становлять оперативний інтерес, її віддзеркалення в навколишньому середовищі (у матеріальній обстановці і в свідомості людей) *(враховуючи багатосубектність ОРД, означений термін не розкриває повністю багатогранність даного елемента відносно оперативно-розшукового забезпечення об'єктів підвищеної небезпеки, охорони вищих посадових осіб, вирішення завдань національної безпеки);*

- інфраструктура злочинності;
- діяльність оперативних апаратів по документуванню злочинної діяльності;
- діяльність оперативних підрозділів щодо запобігання протиправній діяльності та нейтралізації загроз національній безпеці;
- зв'язки між ними.

Третій рівень – об'єкт приватних теорій ОРД: «конфіденційного співробітництва», «взаємодії оперативних працівників з середовищем, що оточує», «оперативно-розшукового моніторингу (діагностування) середі функціонування», «про пізнавальну, діяльну та і організаційну сторони ОРД», «про правову основу ОРД», «про оперативно-розшукову інформацію», «про оперативно-розшукові версії», «оперативного обслуговування», «документування», «вчення про оперативні комбінації і тактичні операції» (М.Б. Саакян), «про переговори із злочинцями», «про взаємодію органів дізнання і попереднього слідства», «протидії кримінального середовища при виконанні правоохоронної функції держави», «про оперативно-розшукове забезпечення завдань кримінального судочинства», «про оперативно-розшукову характеристику злочинів» тощо. Означений об'єкт складає:

- діяльність конкретних суб'єктів ОРД щодо вирішень прибутанних їм завдань протидії злочинності, забезпечення державної та національної безпеки;
- взаємозв'язок і правовідносини органів, що здійснюють ОРД, оперативних працівників і осіб, що надають конфіденційне сприяння оперативним апаратам, а також осіб, що беруть участь в оперативно-розшуковому процесі;
- діяльність щодо формування системи нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності;
- діяльність оперативних підрозділів сектору безпеки з оперативно-розшукового моніторингу середі функціонування.

Система приватних теорій є найбільш динамічною частиною загальної теорії ОРД і постійно поповнюється у міру обґрунтування їх специфічної спрямованості загального розвитку. Означеною статтею не можливо вичерпати проблеми визначення змісту сучасного об'єкта ОРД. Питання щодо сутності об'єкту взаємопов'язані з наукознавчими проблемами визначення сутності місця теорії ОРД у системі юридичної науки. Потребує подаль-

шого системного вивчення науковий здобуток вчених, які працювали в університетах західної України до радянських часів (до 1939 р.) та українських криміналістів, що працювали на теренах Російської імперії.

Тематика досліджень проблем оперативно-розшукової діяльності в цілому (без урахування особливостей роботи оперативних служб) групується навколо трьох об'єктів.

По-перше, з теоретичних позицій досліджується система організації діяльності оперативних апаратів, тобто об'єкт оперативно-розшукової діяльності – практика боротьби оперативних апаратів із злочинністю (з її власним об'єктом злочинності, з її суб'єктами – співробітниками оперативних апаратів, з її засобами, методами і заходами); суб'єкти оперативно-розшукової діяльності; загальні функції оперативно-розшукової діяльності; організаційно-тактичний аспект, що відображає діяльність оперативних підрозділів різних рівнів; розробка моделей взаємодії; кадрові та матеріально-технічні ресурси оперативно-розшукової діяльності.

По-друге, досліджуються правові основи самої оперативно-розшукової діяльності і її суб'єктів з урахуванням рівня управління.

По-третє, досліджується тактика проведення оперативно-розшукових заходів і операцій, використання в оперативно-розшуковій діяльності знань інших наук і технічних засобів, а також методика виявлення, запобігання та, розкриття злочинів під час оперативно – розшукового провадження.

Механізм виникнення і розвитку оперативно-розшукової науки базується на діалектичній взаємодії двох протилежних процесів: диференціація і інтеграції наукового знання. Усередині оперативно-розшукової науки результатом такої взаємодії є формування приватних оперативно-розшукових теорій і відповідних лінійних наукових дисциплін.

Диференціація оперативно-розшукового знання реалізується з урахуванням потреби дослідження особливостей діяльності оперативно-розшукових апаратів по лініях роботи, по-перше, по елементах оперативно-розшукової діяльності (характерних в цілому для метатеорії оперативно-розшукової діяльності), по-друге. Відповідно до першого критерію формуються лінійні наукові дисципліни: карного розшуку, по економічних злочинах, по

організованій злочинності, нейтралізації загроз національній безпеці і т. ін. Відповідно до другого критерію приватні – оперативно -розшукові теорії: «конфіденційного співробітництва», «взаємодії суб'єктів ОРД між собою та середовищем, що оточує», «оперативно-розшукового моніторингу (діагностування) середі функціонування», «про пізнавальну, діяльну та і організаційну сторони ОРД», «про правову основу ОРД», «про оперативно-розшукову інформацію», «про оперативно-розшукові версії», «оперативного обслуговування», «документування», «вчення про оперативні комбінації і тактичні операції», «про переговори із злочинцями», «про взаємодію органів дізнання і попереднього слідства», «протидії кримінального середовища виконання правоохоронної функції держави», «про оперативно-розшукове забезпечення завдань кримінального судочинства», «про оперативно-розшукову характеристику злочинів» тощо.

На відміну від теорії оперативно-розшукової діяльності, у формуванні якої можна виділити хронологічно значущі етапи функціонального розвитку, приватні оперативно-розшукові теорії з моменту свого виникнення виявляють єдність науково-пізнавального, практичного і педагогічного аспектів. Виникнувши як віддзеркалення реальних оперативно-розшукових процесів, як вираз потреби в науковому забезпеченні практики і професійної підготовки кадрів, вони, не чекаючи досягнення необхідної за традиційними мірками ступеня зрілості, разом з пізнанням свого об'єкту, його описом, поясненням з перших кроків приступають до реалізації конструктивної функції – вторгненню в практику і навчальний процес.

Одним з основних досягнень наукових досліджень у галузі теорії ОРД в останні роки є постулат, що оперативно-розшукова діяльність є передусім різновидом правоохоронної діяльності, сутність якої полягає у здійсненні спеціальних, оперативних заходів, застосування специфічних сил та засобів як способу забезпечення національної безпеки держави. Означений вислів та низка робіт з теорії ОРД виданих представниками відомчих науководослідних та навчальних закладів Служби безпеки України, Державної пограничної служби України, Податкової служби України, Державного департаменту з виконання покарань Украї-

ни визначили, що теорія оперативно-розшукової діяльності ви-йшла на новий рівень свого розвитку і стає метатеорією, яка забезпечує загальну мету існування правоохоронних органів та спецслужб – ліквідація факторів загрози національній безпеці.

Наукові здобутки останніх років дозволяють зробити висновок, що оперативно-розшукова діяльність у супереч традиційним уявленням є не лише антиподом посяганням на безпеку людини та держави, а й головним позитивним інструментом державотворення, сприяючи нарощуванню потенціалу безпеки, передусім через свою попереджувальну функцію. Означене не можливе без створення проактивної моделі діяльності спрямованої на випереджувальний-пошуковий характер діяльності з виявлення та нейтралізації негативних чинників у суспільстві. Основними чинниками такої ефективності можуть бути наукове уявлення про об'єкт теорії та практики оперативно-розшукової діяльності та визначення на його основі загальних стратегічних завдань протидії злочинності та структури теорії оперативно-розшукової діяльності.

Юхно О. О.

канд. юрид. наук, доцент,
професор каф. кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ І ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ОВС У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досліджено, що за час існування нашої молодшої незалежної України до сьогодні у науковій літературі питання організації цілеспрямованої превентивної роботи із оперативно-розшукового запобігання і припинення злочинів оперативними підрозділами ОВС, так само як і накопичений досвід, практика, підходи та напрямки протидії не привернули до себе відповідної уваги дослідників. Окремим таким аспектам, засобам та методам ОРД приділялась увага у працях О. М. Бандурки, В. Д. Берназа, О. Ф. Волобуєва, К. К. Горяїнова, О. В. Горбачова, О. Ф. Долженкова, Є. О. Дідоренка, Є. О. Железова, Я. Ю. Кондратьєва,

М. В. Корнієнка, В. Л. Регульського, В. І. Литвиненка, О. М. Литвинова, В. А. Лукашова, В. С. Овчинського, О. П. Овчинського, В. Л. Ортинського, Г. К. Сінілова, О. Ю. Шумілова та ін. Однак слід зазначити, що за часи існування колишнього СРСР І. П. Козаченко досліджував проблеми профілактики злочинів оперативними підрозділами, але за останні понад 16 років, коли Україна стала незалежною, пройшли суттєві зміни національного законодавства і нормативної бази які регламентують роботу оперативних підрозділів, а також проблеми запобігання злочинності. Триває реформування державних, правоохоронних органів та судової системи, знайшли поширення подальші наукові дослідження по окремим кримінологічним та іншим напрямам, поняттям і засадам тощо, які за останній час стали концептуальними. Тому дослідження питання оперативно-розшукового запобігання і припинення злочинів оперативними підрозділами ОВС в сучасних умовах розвитку України є актуальним.

Як зазначає А. І. Крулькевич, у своїх дослідженнях науковці дійшли висновку, що для ефективної боротьби з проявами злочинності необхідно створити міцну правову основу оперативно-розшукової діяльності. У свою чергу, Г. К. Синілов акцентує на тому, що правове регулювання є одним із найбільш ефективних засобів управління соціальним процесом боротьби зі злочинністю. На думку вчених О. Ф. Долженкова, І. П. Козаченко під правовою основою оперативно-розшукового запобігання і припинення злочинів ОВС слід розуміти систему правових норм які містяться в законах та підзаконних правових актах, створюють правові умови для здійснення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) та регламентують правові, організаційні, тактичні і технічні питання застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів боротьби зі злочинністю.

Юридична сила нормативно-правових актів які складають правову основу, не є рівнозначною, тому доречно виділити її рівні або групи. Необхідно підтримати наступну класифікацію нормативно-правових актів які містять норми що регулюють оперативно-розшукову діяльність органів, щодо здійснення боротьби зі злочинністю яка запропонована А. І. Крулькевичем, вказаними та іншими вченими: 1) закони; 2) підзаконні нормативно-правові акти центральних органів державної влади; 3) відомчі акти;

4) міжнародно-правові акти, учасником яких є Україна.

Щодо першої групи то стаття 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон про ОРД) визначає правову основу оперативно-розшукової діяльності в якій зокрема зазначено: «Правову основу оперативно-розшукової діяльності становить Конституція України, цей Закон, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, закони України про прокуратуру, міліцію, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна». У відповідності до статті 1-й Закону про ОРД щодо дослідженого питання зазначено, що одним із завдань оперативно-розшукової діяльності є: «пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України... з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави». Як свідчать висновки досліджень багатьох вчених кримінологів злочин краще і доцільно запобігти ніж розкривати, на що потрібні великі оперативно-розшукові і процесуальні витрати, які так необхідні для подальшого розвитку нашої молоді держави. Підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності з метою запобігання та припинення злочинів оперативними підрозділами ОВС зазначені у статті 6 вказаного закону: «підставами для оперативно-розшукової діяльності є: наявність достатньої інформації одержаної в установленому порядку що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових засобів про злочини що готуються, або вчинені невстановленими особами; осіб, які готують, або вчинили злочин». Крім цього у ст. 7 вказаного закону «Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» прямо вказано: «вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень

... інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави...». У п. 14 ст.8 дослідженого закону зазначається: «отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і державі». Додатково у п. 3 ст 10 цього закону «Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності» зазначається, що матеріали ОРД використовуються: «... 3) для попередження, припинення і розслідування злочинів ... розшуку злочинців та осіб які безвісно зникли».

Одночасно у статті 2-й «Мета боротьби з організованою злочинністю» Закону України від 30 червня 1993 р. «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» прямо зазначається: «метою боротьби з організованою злочинністю є встановлення контролю за організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація; усунення причин і умов існування організованої злочинності», а в ст. 3 цього ж закону «Завдання закону» додатково зазначено: «створення загальних правових і організаційних засад у сфері боротьби з організованою злочинністю сприяння її попередженню та ліквідації», що свідчить про пряме завдання і поширення уповноваженим правоохоронним органом щодо запобігання цього зла у державі. Крім цього у статті 6-й «Основні напрями боротьби з організованою злочинністю» цього ж закону зазначаються конкретні завдання щодо запобігання і припинення злочинності, зокрема: «виявлення та усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ що породжують організовану злочинність та сприяють їй: запобігання нанесенню шкоди людині, суспільству, державі; запобігання виникненню організованих злочинних угруповань; виявлення, розслідування, припинення і запобігання правопорушенням, вчинюваним учасниками організованих злочинних угруповань, притягнення винних до відповідальності; забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі; запобігання становленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх в злочинну діяльність; протидія використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації, запобігання легалізації

коштів, здобутих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів».

До другої групи належать укази і розпорядження Президента України (наприклад, Указ Президента України від 31.01.2006 р. № 80/2006 «Про єдину комп'ютерну і інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю»), постанови Верховної Ради України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України (наприклад, постанова Кабінету Міністрів України № 1767 від 20.12.2006 р. «Про затвердження комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 рр.»). Третю групу складають відомчі нормативно-правові акти. Серед науковців немає однозначної думки щодо віднесення відомчих актів до правової основи оперативно-розшукової діяльності, але всі вони погоджуються з думкою, що такі акти конкретизують та уточнюють положення законів та підзаконних нормативно-правових актів. Ці акти стосуються головним чином організаційно-методичних та організаційно-тактичних аспектів ОРД. Тому зазвичай мають обмежений характер доступу.

Останню, четверту групу становлять міжнародно-правові угоди учасником яких є Україна (наприклад, Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних, кримінальних справах 1993 р. країн учасниць СНД). Але не дивлячись на таку розгалужену систему нормативно-правових актів, деякі з них вже застаріли, тому для успішного запобігання і боротьби зі злочинністю, зокрема необхідно розробити нові редакції деяких законів, нормативно-правових актів тощо та привести у відповідність з потребами сьогодення існуючі, що треба підтримати. Це стосується у т.ч. Закону України «Про міліцію», Закону про ОРД та ін. На переконання міністра внутрішніх справ України Юрія Луценка необхідно прийняти: «... базовий для системи МВС закон про органи внутрішніх справ, який дозволить перетворити теперішнє міністерство міліції на сучасне, європейського зразка Міністерство внутрішніх справ. Україна як держава та її народ в цьому дуже зацікавлені».

Запобігання злочинних проявів не зазначено у статті 1 Закону про ОРД у переліку її завдань, незважаючи на те, що п. 3 ст. 10 цього закону передбачено, що матеріали ОРД використовуються для попередження злочинів. Але це питання важливе і повинно

розповсюджуватися та вирішуватися оперативно-розшуковими засобами, у т.ч. ще на стадії підготовки і замаху на злочин. Як зазначають О. М. Бандурка та О. В. Горбачов по-перше у ході проведення ОРД виявляються різні обставини які є потенційно кримінологічного характеру, що вимагає прийняття заходів з метою недопущення можливості розвитку потенційної криміногенної ситуації у реально кримінальну. Це можливо запобігти за рахунок використання різних передбачених у чинному законодавстві, оперативно-розшукових засобів, у т.ч. шляхом інформування як прокурорів так і інших посадових осіб від яких залежить заблокування небажаного розвитку подібних і прогнозованих кримінального характеру подій. Обов'язки встановлювати причини і умови, які сприяли вчиненню злочину органами дізнання (тобто оперативними підрозділами) та ін. передбачено статтями 23, 23-1 КПК, і оскільки одним із завдань ОРД є проведення їх в інтересах кримінального судочинства, то встановлення названої групи обставин підлягає роздівлятися одним із конкретних випадків виконання прямо зазначеного у ст.10 Закону про ОРД завдання щодо запобігання злочинів. Треба підтримати пропозицію О. М. Бандурки та О. В. Горбачова про внесення в статтю першу цього закону ще одного уточнюючого завдання для оперативних підрозділів ОВС – це стосується обов'язків щодо запобігання злочинів, (це пропонувалося в одному із перших проектів досліджуваного закону, варіант якого був підготовлений МВС України), але який не включено у чинний варіант вказаного закону. Однак фактично ця робота оперативними підрозділами на практиці виконується. Але за дослідженням в оперативних підрозділах тільки у 8 % випадках використовуються права і обов'язки щодо виконання вимог ст. 23, 23-1 КПК, працівники яких помилково рахують, що ця діяльність повинна здійснюватися в ОВС в основному слідчими. Одночасно пропонується внести зміни і до редакції ст. 23, 23-1 КПК України за рахунок розширення її змісту з тим щоб, завдання по встановленню причин та умов, які породжують злочин та сприяли його вчиненню, були покладені в якості загальних обов'язків усіх оперативних підрозділів правоохоронних органів, а не тільки слідчим при розслідуванні і суддям при судовому розгляді кримінальних справ. На сьогодні такі обов'язки покладені на прокуратуру згідно зі статтею 5 Закону

України «Про прокуратуру» і ОВС на підставі статті 10 Закону України «Про міліцію», у зв'язку з чим до тих законів, які регламентують діяльність інших правоохоронних органів, пропонується внести зазначенні доповнення. Вказане доповнення дозволить усунути існуючі неузгодженості в чинному законодавстві щодо участі у запобіжній діяльності максимальної кількості працівників оперативних усіх правоохоронних органів та розширить правові повноваження щодо завдань по запобіжній діяльності, у т.ч. в ході проведення ОРД. Таким чином, опираючись на правові основи оперативно-розшукової діяльності ОВС можна визначити і запропонувати наступне поняття, що оперативно-розшукове запобігання злочинів – це діяльність оперативних підрозділів ОВС в рамках чинного законодавства, яка направлена на запобігання, припинення злочинів при здійсненні завдань ОРД, виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів і злочинних намірів, у тому числі на стадії готування та замаху, а також розшуку злочинців та осіб які безвісті зникли, інформування вищих і територіальних органів державної влади про відомі факти і відомості які свідчать про загрозу безпеці регіону або суспільству і держави.

Отже правоохоронна практика свідчить, що оперативно-розшукове запобігання і припинення злочинів оперативними підрозділами ОВС у сучасних умовах розвитку України можуть бути ефективними лише за умови подальшого удосконалення чинного законодавства, форм і методів оперативно-розшукової діяльності, з урахуванням основоположних і новітніх надбань, досягнень та наукових розробок, як вітчизняних так і закордонних досліджень, що підлягає подальшому науковому вивченню або дослідженню.

Юхно А. О.

прокурор Зміївського району Харківської області

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ЗАПОБІГАННІ ТА БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Проблеми запобігання та боротьби зі злочинністю сьогодні приймають глобальний характер. Злочинність практично у всіх

країнах світу перетворюється в серйозну перешкоду на шляху їх соціально-економічного, політичного й культурного розвитку, істотно знижує рівень життя населення, що викликає необхідність спільного пошуку оптимальних форм співробітництва при рішенні цих проблем. За останні роки правоохоронні органи більшості країн усе більше реєструють такі види злочинів, як міжнародний тероризм, морське піратство, організована транснаціональна злочинність, у тому числі: незаконна торгівля людьми та трансплантація тканин і органів людини, незаконна міграція, нелегальний автотранспортний бізнес (3,5 млн. викрадених автомобілів), наркобізнес, торгівля зброєю, сировиною й елементами ядерного озброєння, ріст економічних, корисливих і корисливо-насилювальних злочинів, які становлять небезпеку не тільки окремим державам, але й для всього людства, і вимагає спільних зусиль, повсякденного співробітництва правоохоронних органів. Для своєчасного впливу на ці процеси, крім правового, політичного, економічного, соціального й інших їх вирішень необхідні також зусилля й ефективність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ (далі – ОВС) країн СНД і поліції інших держав, без чого деякі види злочинів запобігти, припинити й розкрити здебільшого взагалі неможливо.

Міжнародно-правове співробітництво, у тому числі оперативних підрозділів по запобіганню й припиненню транснаціональної злочинності стає усе більше необхідною складовою діяльності правоохоронних органів України й інших держав. Злочинність вийшла за межі державних кордонів, перестала бути злочинністю яка стосується тільки окремо взятої держави. Суверенними державами пост радянських республік офіційно визнані наявність і дія на їхній території професійної й організованої злочинності яка стала критерієм оцінки вчинених тяжких і особливо-тяжких злочинів міжнародного характеру. Розпад колишнього Союзу РСР із однієї сторони привів до руйнування тоталітарного режиму, створенню суверенних, незалежних, демократичних держав, а з іншої до збільшення хвилі й росту транснаціональної злочинності на території Європи й інших держав (вчинених у тому числі вихідцями з колишніх республік), що викликає серйозну й небезпідставну стурбованість у світового співтовариства. Особливе значення й увага при рішенні цих проблем грає географічне положення України,

тому що вона є транзитною державою й зв'язує Азію, а також інші континенти із західноєвропейськими й іншими державами (має всього 55,78 % прозорості всієї довжини кордону), що не залишає без уваги міжнародний криміналітет у питаннях тероризму, наркобізнесу, незаконної міграції й інших видів транснаціональної злочинності. За останні 16 років у рамках ООН і Ради Європи була відкрита для підписання серія міжнародних конвенцій і угод які повинні інтенсифікувати міжнародне співробітництво держав, у тому числі й оперативних підрозділах органів внутрішніх справ України, країн СНД і поліції інших держав у запобіганні, припиненні й розкритті злочинів, підвищенні ефективності обміну оперативною й іншою інформацією, проведенні спільних оперативно-розшукових операцій, у тому числі у відношенні організованих злочинних груп і організацій. До цього співробітництва активно приєднується й наша держава. У цих умовах особливе значення має правовий аналіз більших по обсягу й різноманітних по регулюванню юридичних зобов'язань нашої країни які виникають за підсумками такого співробітництва, міжнародно-правова позиція України в міжнародних організаціях, таких як Інтерпол, а в перспективі й Європол (що на сьогодні є дуже актуальним у розрізі розглянутих питань), результатами міжнародного співробітництва для українського законодавства й суспільства взагалі. Україна, що є стороною яка підтримує переважну більшість міжнародно-правових договорів і угод, спрямованих на запобігання й боротьбу з окремими видами транснаціональної злочинності, усе активніше бере участь у міжнародному співробітництві із цих питань, зокрема в Групі держав проти корупції й інших. Крім цього розширення міжнародних зв'язків, ринків збуту, європейський вибір України, вступ у СОТ істотно міняє національне законодавство яке розширює кримінально-правовий і понятійний апарат окремих видів злочинів, тактики й методики оперативно-розшукової і запобіжної діяльності, а також удосконалення правових засобів боротьби з ними. Міжнародне співробітництво в оперативно-розшуковій діяльності повинне здійснюватись й забезпечуватись при дотриманні державного суверенітету, національного законодавства, невтручання у внутрішні справи інших держав, а також інших основних принципів міжнародного права. До спеціальних аспектів співробітництва необхідно виділити невідворотність відповідальності за

здійснення міжнародних кримінальних злочинів; гуманізм у відношенні потерпілого, підозрюваного; обвинувачуваного, підсудного, засудженого, захист державою прав своїх громадян за кордоном; спрямованість оперативно-розшукової діяльності при міжнародному співробітництві тільки на кримінальні злочини й осіб, які їх вчинили, і невтручання в політичну, релігійну або іншу суспільну діяльність країн суб'єктів взаємодії.

Доцільно виділити такі основні й перспективні форми міжнародного співробітництва держав в оперативно-розшуковій діяльності, як: обмін оперативно-розшуковою й іншою інформацією; запобігання, припинення, розкриття й розслідування злочинів у відношенні яких підписані спеціальні угоди між державами; розшук і затримання злочинців на підставі договірних відносин або разових звернень однієї держави до іншого; видача злочинців іншій державі або міжнародному органу для кримінального переслідування; передача осіб, засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в державі, громадянами якого вони є, або державі в якому ці особи постійно проживають; передача органам іншої держави під нагляд умовно засуджених або умовно звільнених осіб; захист прав і свобод громадян однієї держави при здійсненні правосуддя в іншій країні; спільне вивчення причин, умов і інших проблем злочинності, а також обмін досвідом роботи ОВС, поліцейських і інших правоохоронних органів; підготовка кадрів, надання експертних послуг, постачання спеціальними науково-технічними засобами, надання матеріально-технічної й іншої допомоги іншим державам; з огляду на однотипність законодавства країн СНД – брати участь у науково-практичних і методичних розробках оперативно-розшукової та іншої діяльності по запобіганню, припиненню, розкриттю й розслідуванню транснаціональних злочинів, у тому числі з ознаками організованості. Крім цього на нашу думку необхідно продовжувати співробітництво з інформаційно-пошуковою системою Інтерполу «І-24/7» – Інтерпол-24 години, 7 днів у тиждень. У свою чергу вимагає організаційного й технічного рішення багатоаспектних проблем щодо вдосконалення телекомунікаційних, інформаційно-пошукових і оперативно-розшукових обліків Інтерполу, з виходом на нього оперативних підрозділів ОВС і поліції зацікавлених країн, із забезпеченням надійної технічної захище-

ності. Світове співтовариство чекає швидкого міждержавного рішення невідкладної проблеми щодо запобігання та боротьби з морським піратством, що неможливо вирішити без добре налагодженої й законспірованої оперативної роботи. Існують і інші проблеми оперативно-розшукової діяльності які очікують свого рішення на міжнародному рівні. При вирішенні викладених і інших проблем доцільно використати досвід оперативних та інших служб поліції західноєвропейських країн і США, з огляду на прагнення України до євро інтеграції. Наукове дослідження проведене вченим Росії А. Г. Маркушиним щодо законодавства західноєвропейських країн і США дає підстави зробити висновок про те, що в них оперативно-розшуковій та кримінологічній діяльності поліції цих країн приділяється одне з провідних місць у запобіганні й боротьбі зі злочинністю, захисту прав і свобод людини. Криміналісти досліджуваних країн констатують, що саме за допомогою спеціальних коштів, форм і методів ОРД у цих країнах розкривається більше 85 % всіх зареєстрованих злочинів. Український дослідник М. А. Погорецький зробив висновок про те, що досвід західноєвропейських країн і США доцільно й ефективно використати як надалі у розвитку оперативно-розшукової діяльності, кримінології, кримінального процесу, так і в законодавчій, правозастосовній діяльності, на що неодноразово приділялася увага в наукових джерелах України й країн СНД, із чим не можна не погодитись. Підняті проблеми не є остаточними та підлягають подальшому дослідженню або науковому вивченню.

ЗМІСТ

Пономаренко Г. О.

Організаційно-правові аспекти щодо проведення
оперативно-розшукової діяльності стосовно
осіб безвісно відсутніх 3

Погорецький М. А.

Оперативний пошук у контексті
реформування кримінальної юстиції 7

Ярмиш О. Н., Чисніков В. М.

Питання роботи з агентурою на першій нараді (з'їзді)
начальників районних охоронних відділень (1908 р.)10

Яременко В. В.

Нетрадиційні способи отримання первинної
оперативно-розшукової інформації18

Абеленцева О. В.

Поняття та визначення економічної безпеки підприємства20

Алёхина Г. Н.

Тренинг «формирование группового единства»
как один из способов оптимизации процессов адаптации
курсантов к обучению в вузах системы МВД Украины.....23

Аркатов В. В.

Правові підстави використання ОВС України
можливостей операторів мобільного зв'язку
з метою розслідування злочинів25

Бабакін В. М.

До питання легалізації (відмивання) грошових коштів
та іншого майна, здобутих злочинним шляхом30

Берест Г. С.

Спосіб і місце вчинення терористичного акту
та їх значення для оперативно-розшукової діяльності.....32

Борисова Л. В., Онищенко Ю. М., Рвачов О. М.

Правомірність і допустимість використання
спеціальної техніки ОВС36

Вінцук В. В.	
Фальшивомонетництво — злочин епох	40
Войтович Н. Ф.	
Етичні проблеми візуального спостереження	43
Гелевер О. М.	
Соціальний інтелект дільничого інспектора як один з факторів ефективності професійної діяльності	46
Гончарова В. О.	
Роль ділової розвідки та Служби безпеки в управлінні дебіторською заборгованістю підприємства	48
Грабазій І. А.	
Відомості, що характеризують злочинців та потерпілих від злочинів пов'язаних з торгівлею людьми	51
Грібов М. Л.	
Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: окремі проблеми регулювання діяльності підрозділів оперативної служби МВС України	53
Дерев'ягін О. М.	
Особливості взаємодії підрозділів КР з підрозділами ДСБЕЗ у курортній місцевості АР Крим у курортний сезон	57
Ельчанинова С. И.	
Толерантність – шаг на пути к повышению профессионализма работников ОВД	60
Євдокімов С. В.	
Наркобізнес – глобальна проблема ХХІ століття	62
Желєзов Є. О.	
Оперативный поиск информации о коррупционных правонарушениях в условиях действия нового антикоррупционного законодательства	65
Жилін Є. В.	
Особливості міграційної ситуації	68

Загуменна О. В.	
Контроль якості ювелірних товарів та використання у роботі підрозділів ДСБЕЗ	73
Зубач І. М.	
Конкурентна розвідка: перспективи використання при документуванні злочинів у банківській сфері	76
Кириченко О. В.	
Оперативне запобігання злочинам як напрямок оперативно-розшукової діяльності.....	78
Ковальов В. В.	
Розслідуванні кримінальних справ по крадіжкам антикваріату.....	81
Корнієнко В. В.	
Технології злочинного збагачення з використанням можливостей банківської сфери.....	83
Крепаков І. О., Гордова Я. О.	
Оперативно-розшукове супроводження кримінальної справи щодо вимагання	86
Кубарев В. С., Кубарев І. В.	
Некоторые пути совершенствования оперативно-розыскной методики раскрытия латентных преступлений.....	91
Литвинов О. М.	
Політика як криміногенний фактор.....	95
Манжай О. В.	
Юрисдикційні питання використання кіберпростору в оперативно-розшуковій діяльності	100
Меживой В. П.	
Проблеми використання даних оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі	103
Меживой О. В.	
Щодо необхідності законодавчої регламентації застосування оперативного експерименту	108

Мельковський О. В. Служба внутрішньої безпеки ГУБОЗ МВС України як суб'єкт оперативно-розшукової діяльності	111
Міщенко С. П. Організована злочинність та її особливі риси	115
Момот В. М. Гарантії законності в оперативно-розшуковій діяльності	118
Назаренко С. П. Тенденції та перспективи розвитку оперативно-розшукової методики.....	122
Некрасов В. А., Марков М. М. Оперативні ризики, які виникають під час здійснення ОРД по затриманню осіб, підозрюваних у вчиненні економічних злочинів	125
Остафійчук Г. В. Безпека кримінального судочинства.....	130
Пчолкін В. Д. Теоретико-правові проблеми оперативно-розшукової діяльності: стан та напрямки дослідження.....	132
Пекарський С. П. Проблемні питання розшуку дітей	136
Перепелиця М. М. Оперативно-розшукова діяльність: минуле, сьогодення, майбутнє	140
Петрова І. А. Особливості досліджень товарів кустарного виробництва при розкритті економічних злочинів	144
Руденко М. М. Особливості встановлення психологічного контакту	147
Рыжков Э. В. О некоторых тенденциях в отечественной оперативно-розыскной науке и практике (1992-2009).....	149

Рогова В. Ю.	
Діяльність транспортної міліції в Україні щодо профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень.....	152
Рябченко М. С.	
Кримінологічна характеристика особистості злочинців у сфері надкористування	155
Сапальов В. П., Цедік Д. О.	
Дезінформування як метод оперативно-розшукової діяльності.....	157
Сафронов С. О.	
Сучасні наукові проблеми ОРД.....	160
Сілюков В. О., Ханькевич А. М.	165
Про ефективність використання поліграфу у розкритті вбивств на замовлення.....	165
Сліпченко В. І.	
Судовий контроль за законністю проведення оперативно-розшукових заходів	171
Соколкін В. Л.	
Окремі питання організації та здійснення прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю органів внутрішніх справ.....	174
Стащак М. В.	
Особливості співпраці з інформаторами в зарубіжних країнах.....	178
Ступіна В. О.	
Підвищення рівня економічної безпеки підприємства в сучасних умовах	183
Сухачова І. О.	
Класифікація джерел оперативно-розшукової інформації та її значення для здійснення прокурорського нагляду у сфері ОРД	186

Севостьянов В. П.	
Проблеми здійснення оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань	190
Телійчук В. Г.	
Оперативно-технічне документування при розкритті розбійних нападів вчинених організованими злочинними групами	193
Уваров В. Г.	
Співвідношення кримінального процесу та оперативно-розшуковій діяльності	198
Філіпенко Н. Є.	
Історичний аспект розвитку в Україні права інтелектуальної власності	200
Федосова О. В.	
Завдання оперативно-розшукової діяльності ОВС щодо забезпечення прав і свобод громадян	203
Фурса В. А.	
Складові системи економічної безпеки підприємства.....	206
Хараберюш І. Ф.	
Проблеми використання оперативно-технічних засобів в сучасних умовах	210
Черкасов М. О.	
Зміст та основні напрямки взаємодії органів кримінальної юстиції і громадських формувань у запобіганні злочинам.....	214
Черков В. О.	
До питання класифікації суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин	218
Черниш Р. Ф.	
Оперативно-розшукові заходи: поняття, види та сутність	221

Черняк А. М.	
Заходи з удосконалення оперативно-розшукової діяльності з протидії нелегальній міграції у міжнародному студентському обміні України.....	224
Шеломенцев В. П.	
Особливості пошуку фактичних даних про злочини у кіберпросторі засобами оперативно-розшукової діяльності.....	227
Шендрик А. В.	
Контрабанда — загроза економічній безпеці держави	229
Шендрик В. В., Лебедченко А. В.	
Порівняльний аналіз повноважень оперативних підрозділів США та України щодо використання спеціальної техніки.....	237
Шинкаренко І. І.	
Визначення психологічного контакту в ОРД.....	244
Шинкаренко І. Р.	
Формування об'єкту метатеорії ОРД у сучасних наукових дослідженнях	247
Юхно О. О.	
Проблеми удосконалення правових основ оперативно-розшукового запобігання і припинення злочинів ОВС у сучасних умовах розвитку України	253
Юхно А. О.	
Актуальні проблеми міжнародного співробітництва оперативних підрозділів у запобіганні та боротьбі зі злочинністю.....	259

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Наукове видання

**ШЛЯХИ РОЗВИТКУ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Матеріали науково-практичної конференції
на базі Харківського національного
університету внутрішніх справ

(28 листопада 2009 року)

Комп'ютерне верстання *С. В. Гончарук*

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 15,87. Тираж 70 пр. Зам. № 82.

Видавець і виготовлювач –

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.